

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

81471

ATATÜRK DÖNEMİ KADIN EĞİTİMİ

Suna ÖZTOPRAK

**S.B.E. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Anabilim Dalında Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Hülya BAYKAL

İSTANBUL, 1999

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖNSÖZ

Eski Türk toplumlarında, Türk kadınının toplum ve aile yaşantısı içinde önemli bir konumu varken, Osmanlı Toplumlarında, Ortadoğu kökenli bazı geleneklerin, halkın üst tabakalarına ve şehirlere yayılması sonucu, Türk kadını ikinci sınıf kişilik haline getirilmiştir.

Ulu Önder Atatürk, çağdaş ve uygar bir ulusa sahip olabilmenin öncelikli şartı olarak, kadınların her konuda eğitilmesini esas almıştır. Atatürk, Türk kadınına verdiği önemi, kadını erkeğe eş tutarak, özellikle eğitimdeki, kadın-erkek ayrıcalıklarına karşı çıkarak göstermiştir.

Cumhuriyet'ten önce ülke geri düşünceler içindedir ve Atatürk, Türk toplumunun çağdaş bir medeniyete sahip olması için, devlet kurumlarında yapılan devrimleri yeterli bulmamıştır. Atatürk'e göre yapılan devrimlerin hayata geçirilmesi, ancak toplumsal alanda yapılacak olan değişikliklerle mümkündür. Bu nedenle, toplumun hayat görüşü ve yaşayış şeklinin değişmesi, yalnızca eğitime bağlıdır.

Milletimizin kültür değerlerini gelecek nesillere aktaracak olanlar, kadınlardır. Böylece kadınların kesinlikle iyi bir eğitim almaları şart görülmüştür. Kadınlara sınırlı olan eğitim hakkı, Atatürk döneminde kadın-erkek her dalda ve eşit şartlarda eğitim görecektir şekilde, yeni düzenine kavuşmuştur.

“Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi” adıyla yapılan çalışmada, Osmanlı döneminde, kadınların eğitim gördükleri, eğitim kurumları incelendi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Atatürk'ün eğitim ve öğretime (kadın eğitime) verdiği önem ve uygulamalar değerlendirildi.

Bu çalışmayı yöneten Sayın Hocam Doç.Dr.Hülya Baykal'a, fikirleriyle çalışma destek olan Sayın Doç.Dr.Ali İlker Gümüşeli'ne, yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Pelin Yenici'ye ve Mehmet Emin Yenitepe'ye ayrıca uzun çalışma dönemlerinde beni sabırla destekleyen aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

İstanbul,1999

Suna ÖZTOPRAK

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
BÖLÜM I	
GİRİŞ	1
Amaç	2
Önem	2
Sınırlılık	3
BÖLÜM II.	
YÖNTEM	4
Evren ve Örneklem	4
Verilerin Toplanması	4
Verilerin Sunumu ve Yorumu	4
BÖLÜM III.	
BULGULAR VE YORUMLAR	5
Osmanlı Döneminde Kadın Eğitimi	5
İlk ve Ortaöğretim	7
Sıbyan Okulları	7
Kız Rüşdiyeleri	12
İdadiler.	17
Mesleki Eğitim	19
Ebe Mektebi.	19
Hastabakıcılık ve Hemşirelik Kursları	20
Tıp, Dişçilik ve Eczacılık Eğitimi	21
Kız Sanayi Mektepleri	21
Darülmuallimat	22
Yüksek Öğretim	26
Kurtuluş Savaşında Türk Kadını	27
Kurtuluş Savaşında Genel Eğitim Durumu	32
Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi	37
Eğitim Politikasının Esasları	37
Eğitimin Milli Olması	37
Yeni Harflerin Kabulü	43
Türk Tarih Çalışmaları	45
Türk Dili Çalışmaları	47
Eğitimin Eşit ve Karma Olması	50

Eğitimin İşlevsel ve Bilimsel Olması	53
Eğitimin Laik Olması	55
Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi	57
Azınlık Okulları	58
Atatürk Eğitimi Politikasının Uygulamaları	63
İlköğretim	63
Ortaöğretim	71
Ortaokul	71
Lise	73
Mesleki ve Teknik Öğretim	74
Yükseköğretim	79
Yaygın Eğitim	80
Yetişkin Eğitimi	80
Akşam Kız Sanat Okulları	81
Olgunlaşma Enstitüleri	81
Akşam Ticaret Liseleri	82
Ev Sanatları ve Biçki Dikiş Kursları	82
Atatürk Döneminde Kadın Hakları	84
Hukuk Alanında	85
Mesleki Alanda	87
Siyasal Alanda	89
BÖLÜM IV	92
ÖZET VE SONUÇLAR	92
EKLER	97
EK-A KADINLARIN YAPTIRDIKLARI OKUL VE	97
KÜTÜPHANELER	
EK-B UTKAN KOCATÜRK'ÜN AFET İNAN'LA	99
YAPTIĞI SÖYLEŞİ	
EK-C CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNDE	125
YAŞAYAN İKİ KADININ(ÇOCUKLUK VE OKUL) ANILARI	
EK-D İSTATİSTİKLER: ÖĞRETİM KURUMLARININ	131
OKUL, ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ VE DİPLOMA ALANLARIN	
SAYISI	
KAYNAKÇA	138

TABLO LİSTESİ	Sayfa No
TABLO 1 1906-1907 YILLARINDA RESMİ VE ÖZEL KIZ VE ERKEK RÜŞDİYE SAYILARI.	14
TABLO 2 İLKÖĞRETİMDE OKULLAŞMA ARTIŞ ORANI	70
TABLO 3 ORTAOKULLARDA OKULLAŞMA ARTIŞ ORANI	73
TABLO 4 LİSELERDE OKULLAŞMA ARTIŞ ORANI.	74
TABLO 5 MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİMDE OKULLAŞMA ARTIŞ ORANI.	78
TABLO 6 YÜKSEKÖĞRETİMDE OKULLAŞMA ARTIŞ ORANI	79
TABLO 7 AKŞAM KIZ SANAT OKULLARI OKUL, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYISI	81
TABLO 8 OLGUNLAŞMA ENSTİTÜLERİ ÖĞRENCİ SAYISININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ	82
TABLO 9 EV İŞLERİ VE BİÇKİ DİKİŞ KURSLARI ÖĞRENCİ SAYISININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ	83

BÖLÜM I

GİRİŞ

Türk kadınının toplum içindeki konumu, tarih boyunca değişiklik göstermiştir. Osmanlı döneminin ilk çağlarından itibaren kadınlar, siyasi toplantılarda, savaşta ve sosyal ilişkilerde her zaman eşlerinin yanlarında yer almışlardır. Ailede kadın ve erkek eşit haklara sahip olmuşlardır. Evli kadın kutsal sayılıp, dul kadın ise çocuklarının ve evinin tek idarecisi olmuştur.

İslamiyet'ten önce (Cahiliye Devri) Arap ülkelerinde, kadının hiçbir hak ve hukuku yoktu. Devamlı savaş içersinde olan kabileler, doğan erkek çocuklarını şenlik, kız çocuklarını ise utanç verici ve uğursuzluk olarak kabul ediyorlardı.¹ Bir erkek istediği sayıda kadınla evlenebilir, doğan kız çocuklarını ise diri diri gömebilirdi.

İslam dini ile birlikte kadın haklarında önemli gelişmeler olmuştur. İslam dini, kadın hak ve özgürlüklerine saygılı olmuş, kadınlara miras hakkı tanımış, onların sevgiye ve korunmaya muhtaç oldukları üzerinde durmuştur. Ayrıca, Kur'an ayetleri ve Hz.Muhammed'in hadislerine dayanarak eski Arap kültürünün ortadan kaldırılması ve kadının durumunun düzeltilmesini öngörmüştür. İslamiyet'in ilk zamanlarında kadınların, öğretmen, vaiz, şair ve asker olarak görev yaptıkları görülmüştür.

Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle, Türk kadınının konumunda yavaş yavaş bir değişim yaşandı. Çünkü, İslamiyet Arap ülkelerinde doğmuş, onların gelenek ve göreneklerinin etkisinde kalmıştı. İslam dininin kadına kazandırdığı haklar, tutucu çevrelerin eseri olmuş ve zamanla silinmeye başlamıştır. Böylece, Türk toplum hayatı yerini Doğu uygarlığına bırakmış; dinsel kuralların ve tutuculuğun artmasıyla, kadın eve kapanmış, eğitimi kısıtlanmış, sosyal , kültürel ve hukuki statüsü ortadan kaldırılmıştır. Böylece kadınlar, atalarından kalan haklarını kaybetmişlerdir. Bu kısıtlamalar Osmanlılar'da daha da artarak kadınlara yönelik yasaklayıcı boyutlara ulaşmıştır. İslamiyetin yanlış yorumlanması kadının hak ve özgürlüklerini sınırlandırırken erkeğe sonsuz haklar tanımıştır. Bu olaya İslam tesirinin olduğu kadar İran ve Bizans kültürlerinin de etkisi olmuştur.

¹ Neda Armaner, "İslamiyet'in Kadına Verdiği Haklara ve Getirdiği Değerlere Genel Bakış" (Ankara: Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği Yayınları:12, 1975) s. 19.

Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, Atatürk Dönemi Kadın Eğitimini incelemektir.

Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

- 1-Osmanlı Döneminde Kadın Eğitimi Nasıl Yapılmıştır?
- 2-Kurtuluş Savaşında Türk Kadınının Rolü Nedir ve Ülkenin Genel Eğitim Durumu Nasıldır?
- 3-Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi Nasıl Yapılmıştır.
- 4-Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Esasları Nelerdir?
- 5-Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Uygulamaları Nelerdir?
- 6-Atatürk Döneminde Kadınlara Verilen Haklar Nelerdir?

Önem

Eğitim, bir toplumun çağdaşlık zirvesine doğru yol almasındaki temel bir basamaktır. Önemi, değeri, toplumun kültürel gelişimine verdiği katkı, yine o toplumun yaşam tarzını ve hayat görüşünü ortaya koyar. Eğitim, ilkel bir yaşantının en baş düşmanı, beynin (bilgi ve sanatın) sınırsız düşünce zenginliğidir.

Osmanlı Döneminde, gerekli eğitimin sağlanamamasının ana nedeni, özellikle kadınların iyi bir eğitim görmesinin yasak olması fikrini destekleyen belli bir topluluğun, yetkili kurumlarda söz sahibi olarak gerçekleştirdikleri icraatlar nedeniyle, tarihi bir çöküşe neden olmalarıdır..

Eğitim sorunu, günümüzde hala önemli sorunlar arasındadır. Bir ülkenin tüm sorunlarının giderilmesi, eğitim sisteminin uygarca ve ülkenin meselelerine yanıt vermesiyle gerçekleşir. Atatürk, bu konu üzerinde önemle durmuş, kadınların iyi bir eğitim aldıkları takdirde iş, aile ve sonraki nesillere sonsuz derecede fayda sağlayabileceğini savunmuştur. Bugünkü günümüz eğitiminde yaşanan eksiklikler, Atatürk'ün bu konudaki bazı ilkelerinin uygulanmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu araştırma, Atatürk'ün (kadın eğitimi) genel eğitim konusundaki amaçlarını ve uygulamalarını yansıtmaktadır. Atatürk, o dönemdeki tüm olumsuzluklara ve karşı düşüncelerin sert tepkilerine rağmen (kuşkusuz çalışma arkadaşlarıyla birlikte) Türk kadınının zekasına son derece güvenmiş ve onları en iyi yerlerde görmeyi arzu etmiştir. Eğitimsiz bir kadının iyi bir anne ve iyi bir eş olamayacağını belirten Atatürk, bir

erkeğin ve bir toplumun başarılı olabilmesi için, öncelikle kadınların eğitilmesinin şart olduğunu belirtmiştir. Bir milletin ancak kadınlarının iyi ve yüksek bir eğitime sahip olmasıyla çağdaş düşüncelerine ulaşabileceğini vurgulayan Atatürk; “Bu hayat ancak ilim fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferdin kafasına koyacağız” diyerek, bu konudaki azmini bir kez daha dile getirmiştir.

Bu çalışmada, Atatürk’ün kadın eğitimi konusundaki düşünce ve uygulamalarının araştırılarak, tekrar gün ışığına çıkartılıp, çağımızın ileri teknoloji, bilim ve hayat standardına ulaşmak için üstün çaba sarf etmesi gereken toplumuna bir ışık tutacağı umut ve kanısındayım.

Sınırlılık

- 1-Bu araştırma, araştırma için ayrılan zamanla sınırlı tutulmuştur.
- 2-Araştırma, araştırma için ayrılmış maddi olanaklarla sınırlı tutulmuştur.
- 3-Araştırma, İstanbul ilindeki kütüphaneler ile sınırlı tutulmuştur.
- 4-Araştırma ulaşabildiğim kaynaklarla sınırlı tutulmuştur.

BÖLÜM II

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

- Araştırmanın Çalışma evrenini Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi oluşturmaktadır. Araştırma, çalışma evreni üzerinde yapılmış, ayrıca bir örneklem alınmamıştır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Kütüphanelerde, günümüze kadar yapılan araştırmalar taranmış, Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi hakkındaki bilgilere ulaşılmıştır.

Verilerin Sunumu ve Yorumu

- Araştırmada elde edilen verilerin özellikleri dolayısıyla, üzerinde istatistiksel işlem uygulanmamıştır. Ulaşılan kaynaklardan toplanan veriler araştırmanın alt problemlerine ve bilimsel araştırmalarda uyulacak yazım kurallarına uygun olarak raporlaştırılmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUMLAR

Osmanlı Dönemi Kadın Eğitimi

Osmanlı Devleti, başlangıç dönemlerinde oldukça ileri eğitim yöntemlerine sahipti. Ancak, çağın gelişmelerine yabancı kaldığı için, eğitim işlerinde gerilemiş; bu da ülkede, bilimlerin yayılmasını önlemiştir.

Osmanlı toplumunun gerileme sebeplerinin başında, eğitim işlerinin yüzyıllarca ihmal edilmiş olması gelir. Çünkü o zamanlar, devletin izlediği bir eğitim politikası olmadığından, eğitim sistemi, devletin dışında kendiliğinden oluşmuştur. Üstelik, devletin doğrudan doğruya kurup yönettiği Enderun dışında, XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar eğitim işleriyle uğraştığı da görülmemiştir.

O dönem, insanlar eğitimlerini kendi girişimleriyle karşılamışlardır. Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları diledikleri gibi okullar açmış ve buralarda istedikleri biçimde öğretim yapmışlardır. Batı tarzı eğitimini bir ölçüde benimsemişler ve bu yolla daha çabuk bilinçlenip, etnik kimliklerini öne çıkararak, İmparatorluktan kopmuşlardır. Osmanlı vatandaşları ise çocuklarının eğitimini, kurdukları vakıflar ve çevre halkının katkılarıyla açılan mahalle mekteplerinde sağlamışlardır. Bu okulların denetimi ise, eğitim ve öğretim bakımından yetkili din kuruluşları tarafından yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, eğitim ve öğretim anlayışının temelini, İslâm dini oluşturuyordu. Osmanlı eğitiminin de amacı İslâm dininin belirlediği özellikte (itaatkâr, iyi ahlâk sahibi, başkalarının haklarına saygılı) insanlar yetiştirmektir. "Eserleri 18.yüzyılda medreselerde okutulan Vehbi Efendi'nin (-1809) Lütüyye-i Vehbi (1836-1869) isimli kitabında, kimseye karışmayan, az konuşan, gülmeyen, eğlenmeyen, dünyaya heves duymayan, korkak insanlar yetiştirmek, ideal eğitimin temel amacı..."² olarak sayılmaktadır. Eğitim faaliyeti, düzenli eğitim kurumlarında ve sosyal kurumlarda, ahlaki değerleri ön planda tutmuş, kazanılan değerlerin nesilden nesile aktarılmasını esas almıştır.

² Cavit Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi : Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Tarihi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: M.E.B. Yayınları No: 2795, 1995), s. 11.

Sarayda, padişah kadın ve kızlarının haremde tahsil gördükleri, okuma-yazma öğrendikleri, kendi yazdıkları mektuplardan anlaşılmaktadır.³ Saray kadınlarının hemen hepsi yeteneklerine göre eğitim ve öğretim görürlerdi. Cariyelere, kalfalar tarafından terbiye, nezaket kuralları öğretildiği gibi, okuma- yazma ve özellikle de İslami bilgiler ile kuran okutulması öğretilirdi.⁴ Kadınlar eğitim işlerinde çok önemli rol oynamışlardır. Türkiye'deki yüksekokulların çoğu, kadınlar tarafından kurulmuştur. Camiye bağlı ilkokulların kurulması, kadınların buluşudur. Okul açmaya imkan bulamayan kadınlar ise bazı fakir çocukların eğitimlerini üstlenmişlerdir.

Türk kadını yardım işlerinde daima yararlı ve düşünceli olmuştur. Hayırsever kadınlar, Vakıflar kurarak kütüphaneler ve okullar açmışlardır. (Bunlar Ek-A'da sunulmuştur.)

Tanzimat'tan önce eğitim kurumları olarak sıbyan mektepleri ile yükseköğretim kurumları olan Enderun ve medreseler bulunuyordu. Kızlar sadece ilköğretim kurumu olan sıbyan mektebine gidebiliyordu. Yükseköğretime devam etmelerine ise hiçbir olanak yoktu. "Beşikten mezara kadar ilim öğrenin", "Kadın ve erkek, her Müslüman'ın ilim yapmak istemesi farzdır" şeklindeki hadislerle ve ayetlere rağmen genel olarak halk tarafından kız çocukları için daha fazla bir eğitime ihtiyaç duyulmamaktaydı. Böylece kızların çocukluk yaşından itibaren okul ve dış dünya ile bağlantıları kesiliyor ve baskı altında yaşıyorlardı.⁵ Sadece yüksek kesim ve varlıklı aileler kızlarına, Arapça, Farsça, Acı'sn-ü Hatta (güzel yazı), müzik, gibi özel dersler aldırırlardı.

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı devletinde de kadın eğitimi konusunun yeni canlanmaya başladığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde kız çocuklarının bir devlet programı çerçevesi içerisinde eğitilmesi düşüncesi, Tanzimat döneminde doğmuştur. Kızların eğitimi konusu 1869 yılına kadar resmi bir görünüm kazanmamıştır.⁶

Fransa'nın Duruy Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılarak rüşdiye sayısı artırıldı. Kadınların

³ Çağatay Uluçay, *Haremden Mektuplar* (İstanbul: 1956), s. 4-9.

⁴ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünyası ve Bugünü* (3.Basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997), s. 18.

⁵ Mustafa Ergun, "Sosyal Yapıda ve Sağlık Alanında İnkılap," *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi* 1/ 2 (Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları: 6, 1989), s. 79.

⁶ Doğramacı, *Ön.ver.*, s.

sağlığı düşünülerek ebe mektebi açıldı. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu düzenlemelerle kadınların kültürel bakımdan geliştirilmesine çalışıldı. Bu nizamnameden sonra ilköğretim mecburiyeti ilk kez Kanun-i Esasi (1876) yer aldı. Bu kanun, Avrupa ülkeleri anayasalarında da bu yıllarda yer alması dikkat çekicidir.

İlk ve Ortaöğretim Okulları

Sıbyan Okulları: Osmanlı Devleti'nde eğitim faaliyeti, ülkedeki her çocuğu ilgilendirirdi. Bu nedenle her mahallede mescit yada cami yanında bir de mahalle mektebi bulunurdu. Sıbyan okullarında ilk eğitim verilirdi. Kızlar sadece sıbyan okullarına gidebiliyorlardı. Çocuklar 4 ila 6 yaşlarında okula başlıyorlar ve kız erkek beraber okuyorlardı. Şeriat, kızlarında okumasını emrettiği için sıbyan okullarında karma eğitim yasaklanmamıştı. Bazı merkezlerde kızlar için ayrı sıbyan okulları da bulunuyordu. XVIII. Yüzyıl ortalarında Mora'da Tripolitzsa kasabasında sırf kız öğrenciler için bir kız okulu bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu husustaki 7 Temmuz 1951 (12 Şa'ban 1164) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

Hala Mora muhassılı olan sadrazam-ı esbak merhum Osman Paşazade sahibü'hhayrat ve'l-hasenat vezir-i mükerrerrem saadetlu Ahmet Paşa hazretlerinin Mora ceziresinde Tripolitzsa kasabasında Feryad mahallesinde bu defa müceddeden bina ve ihya olunan nisvan mektebine müceddeden vakf eyledikleri nukudun nemasından almak üzere yevmi beş akçe vazife ile Ayşe Hatun bint-i Hüseyin Halife mekteb-i merkuma halife tayin olunmağla. Aynı okulda öğretmen olan Ayşe hanımın ölümünden sonra bir başka kadın öğretmenin (Rukiye bint-i Mustafa) yeniden kız çocuklarının öğretmenliğe tayin edildiği başka belgede kayıtlıdır. Böylelikle kız sıbyan okullarını XVIII. yüzyıl ortalarından önce de Osmanlı İmparatorluğu'nda bir gelenek olarak bulunduğu kanısına varılır.⁷

Sıbyan mekteplerinde eğitim ve öğretimin temeli ezberdi. Bu okullarda çocuklara Kur'an-ı Kerim okuma ve temel dini bilgiler veriliyordu. Sıbyan okullarında hangi derslerin nasıl okutulacağı hakkında program olmadığı gibi devlet denetimi de yoktu.

Küçük merkezlerde ve köylerde her mahallenin camisi, o mahallenin bir çeşit ilkokulu sayılırdı. Genelde sıbyan mekteplerinin medreseli öğretmeni hiçbir zaman olmamıştır. Okuyup yazması olan imamla, hatta okuyup yazması olmayan ve sadece Kuranı ve namaz başlıklarını ezberlemiş yaşlı kadınlar sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmışlardır. Öğretmen masrafları mahalle halkınca karşılanırdı. Mahalle

halkı eğer isterse ve imkanı varsa daha iyi bir eğitici tutabilirdi. Eğitim ve öğretim sabah başlar öğleye kadar aralıksız devam eder ve öğlen vakti bir saat ara verilir, ikindi de kapanırdı. Perşembe öğleden sonra ve Cuma günleri ise okul tüm gün kapalı olurdu.

Sıbyan okulları, özel ve varlıklı kişiler ya da halk tarafından kuruluyordu. Bu kişilerin gönüllüce okullar yaptırmaları, halka sunulan güzel bir gelenektir. İstanbul'da sıbyan okullarından 47'sini saraylı kadınlar, 10'unu padişahlar, 37'sini paşalar, 59'unu esnaf ve ağalar, 45'ini beyler, çelebiler ve efendiler yaptırmıştır⁸

Osmanlı Devleti, ilköğretimin önemini fark ederek, konu ile ilgili çeşitli yasalar çıkarmıştır. Genel olarak , 1845'te toplanan Milli Eğitim Kurulu'nun ve 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Tanzimat eğitimcilerinin planlarını açıklayan en iyi belgelerdir. 1845' ilan edilen Abdülmecid'in İrade-i Seniyyesini izleyen reform planı, ilköğretimde erkek ve kız çocukları için, eğitimi parasız ve zorunlu tutuyor ve sıbyan okulları ile rüşdiyelerin kurulmasını öngörüyordu. Bu proje çok sınırlı bir şekilde uygulanmıştır. ⁹1846 yılında Eğitimde köklü reformlar yapmak amacıyla (Meclis-i Maarif Muvakkat) Geçici Eğitim Meclisi kuruldu. Eğitimi ilk, orta ve yüksek olarak üç bölümde incelemek, sıbyan okullarını ıslah etmek, ortaöğretim kurumu olan rüşdiyeleri geliştirmek ve yüksek okul olarak da Dar-ül fünûn açmak kararı almıştır. Bu okulların kitaplarını yazacak, yönetmeliği bulunan Encümen-i Daniş'i kurmak ve okulların eğitiminde karşılaşılabilecek problemleri gidermek için Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulup faaliyete geçmesi için kararlar aldı. Böylece eğitimde bir teşkilat meydana gelmiş ve sürekli bir eğitim meclisi kurulmuştur.

8 Nisan 1847'de ilk defa düzenlenen ilkokul yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmelik hükümleri dört ana başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklardan her biri için örnek verecek olursak;

a) Suç işleyen ve tembellik yapan çocuklara gelenek halindeki cezalar uygulanırdı. Çocuk erkek ise ayaklarını, kız ise ellerini falakaya koyup değnekle döverek cezalandırılırdı. Yeni disiplin kurallarında ise dayak cezası yasak edilmiştir. (Disipline ait)

⁷ Doğramacı, Ön.ver., s. 18-19.

⁸ İlhan Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1995), s.3.

⁹ Bernard Caporal, Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970), Çeviren:Ercan Eyüpoğlu, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982), s.102.

- b) 6 yaşını tamamlayan her çocuk okula devam etmek zorundadır. (Mecburiyete ait)
- c) Öğrenim süresi dört yıldır.(Öğrenim süresine ait)
- d) Yetersiz kişilere öğretmenlik yaptırılmaz. (Öğretmenlere ait)

Yeni talimatla okuma ile yazmanın aynı önemde olduğu falakanın sıbyan okullarından kaldırılmış olması ve metodlu öğretime basamak oluşturması bakımında önemlidir. Okuma yazmanın birlikte öğrenilmesi düşüncesi, belgelere göre, Türkiye’de ilk kez 1847 İlkokul yönetmeliği ile gerçekleştirilmiş fakat uzun süre uygulanmamıştır. Ancak alınan bu kararlar değer bakımından eskisinden farklı bir karakter göstermez. Çünkü sıbyan okullarında, çocuğu hayata hazırlayacak ders programı düzenlenmemiş, öğretmen yetiştirme sorunu ele alınmamış ve bu okullar için herhangi bir gelir düşünülmemiştir.¹⁰ Falaka cezası ve dayak cezası ise Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür.¹¹

Kızlara ait ilk sıbyan okulu “İnas Mektebi” adı ile 1862 yılında Sultanahmet’te açılmıştır.

Sıbyan okullarının ıslahı ile ilgili olarak 1857, 1863 ve 1864 tarihlerinde kararlar alınmış fakat bu kararlar parasızlık ve hocasızlık sebebiyle uygulanamamıştır. Bunlara kısaca değinecek olursak; 1857 Maarif Nezareti’nin kurulmasıyla, sıbyan okullarının ıslahı ele alınmış ancak buna 1863 yılında teşebbüs edilmiştir. Fakat bu kararlar 1846 Meclis-i Muvakkat’ın aldığı kararların bir tekrarı olmuştur. 1864 yılında Sıbyan okulları için on maddelik bir nizamname tertip edilmiştir. Bu nizamnamenin sunduğu yenilikler, okullara imlâ, malumat-ı nafia, coğrafya ve aritmetik derslerinin konulmasından ibarettir.¹²

Sıbyan mektepleri konusunda en önemli girişim, devrin Milli Eğitim Bakanı Saffet Paşa’nın çabaları ile hazırlanan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Okulculuk Tüzüğü)’dür: Batılılaşma devrinin başlangıcından beri parça parça yapılan eğitim ıslahatı, bir nizamnameye bağlanıp teşkilatlandırılmış ve eğitim, medrese düzeninin aksine bir devlet işi olarak ele alınmıştır.

¹⁰ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2168, 1992), s. 58-60

¹¹ Binbaşoğlu, *Ön.ver.*, s. 37.

¹² Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), s. 61-62

Maarif Nizamnamesinin hükümlerine göre ilköğretim ilkokullarda (iptidai) ve ortaokullarda (rüşdiye); ortaöğretim hazırlık okullarında (idadiye) ve liselerde (sultaniye), yükseköğretim ise özel okullarda ve üniversitede (aliye) verilecekti.

Bu nizamname'ye göre 6-11 yaştaki kız çocukları için sıbyan okullarına devam zorunluluğu (9.madde) getirilmiştir.¹³ Her mahalle veya köyde bir sıbyan mektebi yaptırılacak, gerekirse iki mahalle veya köyde bir sıbyan mektebi yaptırılacak, bunlar Müslüman ve Hristiyan çocuklar için ayrı ayrı olacaktır. Bir yerde iki sıbyan mektebi varsa bunlardan birisi kızlara ayrılacaktır. Yoksa, yeni mektep açılıncaya kadar kızlarda erkeklerin gittiği sıbyan mektebine gidecek, fakat erkeklerden ayrı bir sırada oturacaklardır.¹⁴

Sıbyan mekteplerinin süresi dört yıl olacak, Müslüman çocuklarına alfabe, Kur'an, tecvit, ahlak, yazı, ibadet kuralları gibi dini dersler yanında biraz matematik ve Osmanlı Tarihi dersleri okutulacaktır. Müslüman olmayan çocuklar ise kendi dinlerine ait dersler yanında, diğer dersleri de yine kendi dillerinde okuyacaklardır.

Kızlara ait olan sıbyan mekteplerinde bütün hocalar kadın olacaktır. Fakat usta öğretmenler yetiştirilinceye kadar yaşlı, terbiyeli ve iyi ahlaklı erkek hocalar sıbyan mekteplerinde hocalık yapabileceklerdir.¹⁵

Nizamnameye göre okulların bakım ve onarım masrafları, öğretmen maaşları sırasıyla vakıflardan, fitre ve kurban derilerinden, bunlar yeterli değilse, mahalle veya köy halkı tarafından karşılanacaktır.¹⁶

1875 'te Dersaadet (İstanbul)'teki sıbyan mektepleri, halk tarafından seçilen bir heyet tarafından idare ediliyordu. Böylece okul idaresi halka veriliyordu.

İlköğretim mecburiyeti, Kanuni Esasi (1876)'de anayasa maddesi olarak yer almıştır. Böylece, kız ve erkek öğrenciler için eşit öğretim hukuken mümkün kılınmıştır.¹⁷

1881 yılında sıbyan mektepleri "İptidai Mektebi" haline getirilmiştir. İstanbul'da kız ve erkek olmak üzere 63 ibtidai mektebi bulunuyordu. Bu okulların 44'ü hükümete ait binalarda, 19 tanesi ise kira ile tutulmuş binalarda eğitim veriyordu.

¹³ M.Rauf İnan, "Tarihte Türk Kadını", "Atatürk ve Türk Kadını" (İstanbul: Arkın Kitapevi, 1991), s. 70.

¹⁴ Koçer, *Ön.ver.*, s. 92-93.

¹⁵ Koçer, *Ön.ver.*, s. 93.

¹⁶ Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim* (Ankara: 1945), s. 87.

¹⁷ Kodaman, *Ön.ver.*, s. 67-69.

Yıllar	Kız	Erkek	Karma	Toplam
1906-1907	349	4659	5073	10081
1913-1914	587	4609	3977	9173

Rakamlara baktığımızda Meşrutiyet döneminde erkek ve karma ibtidai mekteplerinin sayısında azalma görülmüştür. Buna rağmen, kız ibtidailerinde ise %50 yakın artış olmuştur. Kız çocukları, iptidailerin sayılarının artmasından yararlanmışlardır. 1893 yılında İstanbul'da 9 rüşdiyede kayıtlı 313 kız öğrenci varken, bu sayı 1903 yılında 11 rüşdiyede 1640 öğrenci olarak artış göstermiştir. Bu artışta Meşrutiyet idaresinin kızların eğitime önem vermesinin rolü büyüktür.¹⁸ Okul sayılarındaki azalma bazı okulların savaşta kaybedilen topraklarda kalması, bazılarının da savaş nedeniyle kapanmış olması sonucudur.

Savaş sonrası erkek okulları yeniden eğitime açılmış ancak, kız okullarında bu konuda bir girişim olmamıştır. Bu yanlış tutuma tepkisini kadınlar, Maarif Nezareti'ne ve İstanbul Vilayet Maarif Müdürü'ne dilekçeler yazarak dile getirmişlerdir. Bu yazı 14 Eylül 1329 tarihli A.Celal isimli kadının "Kırtasi.Muamele, Halide Edip Hanımefendi'ye başlığı ile yazılmıştır.¹⁹

Bu dönemde okullarda görülen artışın yanında kalite aynı düzeyde bir yükseliş göstermemiştir. 1909 tarihli Sir Fry'nin raporuna göre, öğrencilerin çoğunda ders kitabı bulunmamakta; okullar bina, araç-gereç ve öğretmen bakımından çok yetersiz durumdadır. Bir araştırmaya göre bu okulların sadece %37.7' si eğitime elverişlidir.²⁰ II.Meşrutiyetin ilanı sonrasında ilköğretim veren kız okulları dar bir alana sıkışmıştır.

1913'te çıkarılan Tedrisat-ı İbtidai Kanunu, ilköğretimi yeniden düzenliyor ve dinsel açıdan karma ve altı yıllık (İlk kısım (iki yıl) birinci devre, Orta kısım (iki yıl) ikinci devre, Orta kısım (iki yıl) üçüncü devre)²¹ olarak zorunlu ve parasız hale getiriyordu.

Bu yasanın öngördüğü program, Müslümanlar için Kur'an öğretimi yanında, Türkçe, Coğrafya, Osmanlı Tarihi, Aritmetik, Fen Bilgileri, yurttaşlık bilgisi vb. derslerine de geniş yer ayırmaktaydı. Dinsel eğitim dışında diğer programlar, batılı laik

¹⁸ Şefika Kurnaz, II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2970, 1986), s. 79.

¹⁹ Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi (2.Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 1996), s. 246.

²⁰ Kurnaz, Ön.ver., s. 79.

okulların programlarından geniş biçimde esinleniyordu. Ayrıca, bu yasa, okul çağındaki çocuklarını okula kaydettirmeyen ya da kaydettirdiği halde okula göndermeyi ihmal eden velilere ceza yaptırımları öngörmekteydi. Gerici muhalefet tarafından bu reformun başarıya ulaşılması engellenmiştir. Okulların sayısı çoğaldıysa da ortaöğretim için önemli hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Temelde 1869 programında kalınmış yetersiz sayıda olmak üzere birkaç idadiye ve sultaniye açılmıştır.²²

İlköğretimin yaygınlaştırılması kadınlar için çok önemliydi. Bu konuda, Kadınlar Dünyası, 16 Mart 1918 tarihinde Feride Magmun “Derdlerimizden:Cehalet başlıklı yazısında;

Kanaatimizce her Türk kadını ibtidai tahsile mecburdur. Ve bu mecburiyet hayatımızla katiyen alakadardır. Çünkü biz ilk evvela kendimizi, kadınlığımızı, etrafımızı mesud ve bahtiyar olmak yollarını, bu suretle bulmuş olacağız. Bu yalnız bugün için değil. Hiçbir zaman nurdan, maarif ve ilim nurundan mustağni değiliz.²³

Böylece eğitim, kadının toplumdaki konumunu yeniden belirleyecektir.

Meşrutiyet döneminde kurallara uymak ve vergisini ödemek şartıyla özel ibtidai mekteplerinin kurulmasına izin verilmiştir.

Rüşdiyeler: Kadının toplumdaki yeri konusundaki fikri oluşumlar ve onları hayata geçirmeye çalışan mücadeleler sonucu, kızlara ortaöğretim görme imkanı ilk kez Tanzimat döneminde sağlanmıştır. İlk kız rüşdiyesi 6 Ocak 1859 tarihinde, İstanbul’un Sultanahmet semtinde açılmıştır. Bu tarihe kadar sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim veren öğretim kurumu yoktu. Ailesi tarafından okutulmak istenen kızlara sıbyan okullarından sonra özel hocalar tutulur böylece kız çocuklarının okuması sağlanırdı. Bu durum zengin aile kızları için geçerliydi. Osmanlı Devleti’nde diğer aile kızlarının eğitim almadığı görülür.

Süresi iki yıl olan rüşdiyelerde eğitim, parasız ve isteğe bağlıydı. O dönemde birkaç kız rüşdiyesi açılmış fakat bu okullar bina ve müfredat yönünden erkek rüşdiyelerinin çok gerisinde kalmıştır. Dersler dar ve pencereleri kafesli binalarda yapılmış, programları ise Osmanlı toplumunun kadından beklentileri doğrultusunda düzenlenmiştir. (Ev idaresi, ahlak, hıfzı sıhha ve el hünerleri dersleri gibi.)

²¹ Ayla Oktay, “Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretimin Tarihsel Gelişimi,” (İstanbul: İ.Ü. Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II, 1987), s. 134.

²² Coporal, *Ön.ver.*, s. 110-111.

²³ Serpil Çakır, *Ön.ver.*, s. 241.

Hükümet bu okulların amacını şöyle açıklamıştı: Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır. Kız rüşdiyelerinin açılış gerekçesine benzer bir düşünce 1907 yılında nişanlı kızlar için bir okul açma fikrini doğuracaktı. Kızlara bir erkekle nişanlandıktan sonra ev kadını olmak için gerekli bilgiyi kazandırmak. Görüldüğü üzere amaç, iyi bir ev kadını yaratmaktır. Üstelik bu eğitim İmparatorluğun her yerine yayılmadı. Kız rüşdiyelerinin hemen hemen hepsi İstanbul'da açıldı ve sayılan ihtiyacı karşılamamıştır.²⁴

Kız rüşdiyelerinde, öğretmenlerin erkek olması nedeniyle gerekli başarı elde edilememiştir. Yaşları 11,12 olan kızlar, ergenlik çağına geldikleri için erkeklerden gizli tutulması düşünülmüş ve öğrenimleri yarım bırakılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) Saffet Paşa şöyle diyordu:

Yedi adet kız rüşdiyesi açılmıştır. Ancak bunların öğretmenleri erkek olduğu ve yaşları 9-10'u aşan kızlar erkeklerden kaçma çağına bulundukları için bu mekteplerde iki yıldan fazla duramayacaklar ve bu müddet içinde ise kafi derecede de bilgi edemeyeceklerdir. Kızların rüşdiye mekteplerinde dört yıl okumaları, hocalarının kendi cinslerinden olmamasına bağlı olduğundan²⁵ diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.

İlk açılan kız rüşdiyesinin öğretim kadrosunda 2'si erkek, 1'i nakış hocası (hanım) 3 öğretmeni vardı. Bu çeşit okullarda çocukları okutacak öğretmen bulunmadığı için nakıştan başka dersler, yaşlı erkek öğretmenler tarafından verilmiştir.

Kızlar, sıbyan mekteplerinde çocuk görüldükleri halde, rüşdiye mekteplerinde birden büyük muammelesi görür, mektebin içindeki hep müteasıp bir görüşten idare edilir, başörtü veya yemeni bağlanırdı. Sokak kıyafeti olarak genellikle yeldirme, bazen de üstünde beyaz başörtü ile peçe konurdu. Darülmualimatta doğrudan doğruya çarşaf bulunurdu.²⁶

1869 'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin kız rüşdiyeleri ile ilgili maddeleri şunlardır:

22. Madde: Büyük şehirlerde halkı islam ise sırf islam, Hristiyan ise yalnız hristiyanlara birer kız rüşdiyesi açılacaktır. Halkın bir kısmı İslam, bir kısmı hristiyan ise , hristiyan rüşdiyesi ayrı, müslüman rüşdiyesi ayrı yapılacaktır. Bu şekilde halkı karma olan şehirlerde rüşdiye okulu bulunacak olan halk adedinin 500 haneyi geçmesi gerekmektedir. Bu

²⁴ Çakır, *Ön. ver.*, s. 220.

²⁵ Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları* (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları:5, 1973), s. 27

²⁶ Zehra Celasun, "Maarifte Kadın," *Tarih Boyunca Kadın* (İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1946), s. 139.

okulların yeniden kurulması şimdilik İstanbul'a ve sonra da il merkezi olan yerlere mahsustur. Diğer müslüman olmayan halk dahi aynı kuralları uygular.

23. Madde: Kız okullarının öğretmenleri kadın olacaktır. Gerekli ölçüde kadın öğretmen bulunamazsa, ileride yetkili bayan öğretmenler yetişinceye kadar, yaşlı ve bilgili erkek öğretmenler kız rüşdiyelerine öğretmen olarak atanabilir. Din dersleri her toplumun kendi dili üzerine verilir. Müslüman olmayan halkı meydana getiren sınıflar, kız rüşdiye okullarında Arapça ve Farsça kurallar başlangıçlarını okurlar. Müslüman olmayan çocukların din ile ilgili bütün dersleri onlara, dini başkanlar ya da görevlendirilecek kişilerce verilir.²⁷

Nizamnameye göre kız okullarının ders programlarında; Osmanlıca, yazı ve kompozisyon, Arapça ve Farsça, geometri, genel tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Beden Eğitimi okutulacaktır. Kız öğrencilere ilaveten bu eğitim yanında terzilik, nakış ve resim dersleri verilecek ayrıca müzik seçmeli ders olarak görülecektir.²⁸

1873 tarihinde rüşdiyeler'de, nakış dersi dışındaki dersler, Darülmuallimat'ın ilk mezunları hanımlar tarafından verilmiştir. Aynı zamanda bu hanımlar ilk resmi eğitim kurumunda yetişerek görev alan ilk hanım öğretmenlerdir. Aralarında, Fatma Hanım 1871-1872 yıllarında Beşiktaş İnas Rüşdiye Mektebi'nde müdürelik yapmıştır 1893-1908 tarihleri arasında, kız rüşdiyelerinde hiç erkek öğretmen görev yapmamıştır.²⁹

1876-1908 devresi siyasi cereyanları, kadın mektepleri açılmasına engel olmamıştır. Kızların eğitimine, "el hünerleri" ile "hıfzısıhha" dersleri eklenerek ilk tahsil ve rüşdiye dört yıla çıkarılmıştır.³⁰

1877-1888 yılında İstanbul'da 11, diğer şehirlerde 20, toplam 31 kız rüşdiyesi vardır. 1893 yılında İstanbul'da 9 rüşdiyede kayıtlı 313 kız öğrenci varken, bu sayı 1903 yılında 11 rüşdiyede 1640 öğrenci olarak artış göstermiştir.³¹

TABLO 1

Tablo 1906-1907 yıllarında resmi ve özel kız ve erkek rüşdiye sayıları

	Kız Rüşdiyesi	Erkek Rüşdiyesi	Karma Rüşdiye
İstanbul	16	25	16 (Hepsi Özel)
İstanbul Dışı	69	380	9
Toplam	85	405	25

Şefika Kurnaz, II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını (İstanbul: MEB.Yayınları,1986) s.81'den uyarlandı.

²⁷ Koçer, Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler (Ankara: 1975), s. 19-20.

²⁸ Doğramacı, Ön.ver, s. 20.

²⁹ Kurnaz, Ön.ver., s. 29

³⁰ Şenol Gürçan Memişoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Hakları,"(Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988), s. 94.

³¹ Coparol, Ön.ver., s. 107.

Rüşdiye sayılarının artışında, II.Abdülhamit dönemi eğitim politikası önemli bir yer tutmuştur. Bu döneme kadar İstanbul'da sadece 9 kız rüşdiyesi varken, 1906-1907 yılında 7 kız rüşdiyesi açılarak bu sayı 16 olmuştur. II.Abdülhamit'in 33 yıllık yönetiminde 76 yeni okul açılmıştır.³²

Tanzimat döneminde açılan Darülmuallimat'ın, kız rüşdiyelerindeki artışa olumlu katkısı vardır. Bu okulun mezunları sayesinde hanım öğretmenlerin ve kız rüşdiyelerindeki öğrencilerin sayısı artmıştır.

Meşrutiyet döneminde inas rüşdiyelerinin tarihi gelişimi konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1884 yılında kurulmuş olan altı yıllık Ünnas Rüşdiyesi haftada otuzaltı saatlik ders programlarında;

Alfabe ve sözlü bilgiler, Kur'an-ı Kerim ve Tecvid, Din Dersleri Okuma, Yazı, Hayat Bilgisi, Ev İdaresi, Ahlak , Sağlık Bilgileri, Aritmetik-Geometri, Coğrafya, Tarih, El Hünelerleri dersleri vardı.

Ahlak Dersleri'nde ise şu bilgiler verilmiştir.

1-Kainatın yaratıcısına karşı kulluk ödevleri, Allah'ın buyruklarına bağlı ve yasaklarından uzak durmak, manevi kaidelere yakın kalmak, dini ve milli inançlara saygılı olmak, padişaha, hükümete, aile büyüklerine, ilim ve bilgi sahiplerine hürmet etmek ve ödevlerini bilmek, daima doğruyu tercih etmek, sadık olmak, kişilik onurunu korumak, şefkat duygularını taşımak, gururdan servet gösterilerinden uzak kalmak, kendi kusurlarını görebilmek, zamanında tahammül ve sabır duyguları taşımak, öfkeyi yenebilmek, kıskançlık yalan, zulüm, gıybet, dedikodu, tembellik ve cehalet gibi dinimizin ve milletimizin benimsemediği şer yolundan uzak durmak.

2-Anne, baba ve akrabaya karşı itaat, hürmet etmek, muhabbet işlerinde onlara yardım, yaşlılara saygılı olmak

3-Erkek kardeşlerle, kız kardeşlerin vazifeleri: Birbirlerini sevmek, büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermek.

4-Evdeki çalışanlara şefkat. Dadı, süt nine ve hizmetçilere karşı iyi davranmak.

5-Okulda, devamlılık, çalışkanlık, saygı, öğretmene hürmet ve arkadaşlarla iyi geçinmek.

6-Şahsına karşı vazifeleri: Bakım, temizlik, süsten çok kibarlık ve ciddiyete önem vermek.

³² Kurnaz, Ön.ver., s. 81.

7-Evde idare ve tasarruf etmek, ziyankar olmamak, çalışmak, zamanı iyi değerlendirmek, el işlerinin faydaları, herşeyi öğrenme aşkı, bilginin üstünlük hakkı.

8-Hayvanlara iyi davranmak, eşyayı korumak.

1- Görgü ve gelenekleri öğrenmek. ³³

1918 yılında ülkede toplam 116 inas rüşdiyesi vardır. Bunların kaç tanesinin devlet ve kaç tanesinin halk tarafından açıldığı bilinmemektedir.³⁴

Edhem Nejat, İnas rüşdiyelerini, ders programları yönünden eleştirmiştir. Ona göre, kız ve erkek rüşdiyelerinin ders programı aynı olmamalıdır. Bir kızın iyi resim yapmasının, ya da yabancı dil bilmemesinin gelecek yaşantısında çok fazla önemi yoktur. Bu okulda yetişen kızlara iyi çocuk yetiştirmek ve eşini memnun etmek gibi bilgiler verilmelidir. Hatta Edhem Nejat, İnas rüşdiyelerine öğretmen yetiştiren darülmuallimat'ın programların da yeniden düzenlenmesinin gereğini dile getirmiştir.

Edhem Nejat'a göre, Maarif, bu durumun düzeltilmesi için tedbir almalı, kız rüşdiyelerinde şu dersleri koymalıdır: Din Bilgisi, Osmanlıca, Çocuk büyütmeye ve terbiyesi, sağlık bilgisi, Ev idaresi, yemek pişirme, beden eğitimi, hesap, tarih, coğrafya, tıp bilgisi, resim, dikiş dikme ve tamir etme, nakış, ütü, taşra kızları ve İstanbul kızları için bahçıvanlık ve ziraat işleri. Edhem Nejat, kız rüşdiyelerinin kısaca iyi bir anne, eş ve ev kadını yetiştirmeyi amaç olarak seçmesinden ve mevcut programların, mezun kızların işlerine yarayacak şekilde değiştirilmesinden yanadır.³⁵

İlköğretimde olduğu gibi orta öğretim içinde 1912 yılında Tedrisat-ı Taliye Kanun Lahiyesi hazırlanmış ve bastırılmıştır. Fakat bu Layiha, kanun halini alamamıştır. 1913 yılından itibaren ortaöğretimde yenileştirme yapılmıştır.

1913'de Kız rüşdiyeleri altı yıllık kız ibtidailerine çevrilmiştir. Altı yıllık ilköğretime dayalı çok amaçlı okullar şeklinde idadi teşkilatının kurulmasına gidilmiştir. İdadiler, son iki yılda genel olarak ziraat, ticaret ve sanat kollarına ayrılıyor, branşlarına göre diploma veriliyordu.³⁶

³³ Memişoğlu, **Ön.ver.**, s. 95-96.

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler** c.I., (İstanbul:1948), s. 476.

³⁵ Kurnaz, **Ön. Ver.**, s.80

³⁶ Koçer, **Ön.ver.**, s.195.

İdadiler: Kızlar için ilk idadi, II.Abdülhamit döneminde İstanbul'da 13 Mart 1880 tarihinde açılmıştır.³⁷ Bu okul, kızlara lise düzeyinde eğitim vermesi bakımından çok önemlidir. Türkçe, genel kültür derslerinden başka Fransızca, Almanca ve İngilizce dersleri okutulmuş, musiki ve ev işleri dersleri verilmiş fakat okul iki yıl sonra ilgisizlikten kapatılmıştır.

1906-1907 Maarif İstatistiğinde, Manastır'da 1 Özel kız idadisi, İstanbul'da karma eğitim veren 3 özel idadi bulunmaktadır. Bu da kızların II.Abdülhamit döneminde idadi öğrenimlerine devam ettiklerini gösterir. Fakat bu sayı çok yetersizdir. Aynı tarihlerde ülkede gayrimüslümlerin 12, yabancıların 17 kız idadisi vardır.³⁸

1908 yıllarında kız idadileri disiplinden uzaktı. Bu disiplinsizlik çocukların davranışlarından değil, derslerden dolayı idi. Dolayısıyla, çocuklara ders intizamı sağlayacak derecede güçlü öğretmenlerin yetiştirilmesi gerekiyordu.

Meşrutiyet döneminde ülkede resmi bir kız idadisi yoktur. Kız idadisi açılması için ilk teklif Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey'den gelir. Teklifi uygun bulan II.Abdülhamit Kandilli'de Adile Sultan Sarayını bu okul için bağışlar. Okul, yatılı ve gündüz olmak üzere iki bölümden oluşacaktı. Okulda, İngiliz eğitimi uygulanacak ve okulun öğretmen ve mübaşşır kodrosu Avrupa'dan getirilecekti.

Ahmet Rıza Bey, kız idadisine yardım kampanyası için "şimdiye kadar hiç kimseden para istemedim, almadım lakin bu mektep için herkesten para isteyeceğim"³⁹ demiştir.

Yardımlar Osmanlı Bankası aracılığıyla toplanmış ve bu iş için 1910 yılında Mekteb-i Sultani-İnas Cemiyet-i Hayriyyesi adında bir cemiyet kurulmuştur. 150 öğrencinin alınacağı bildirilen okula hanedandan bir hanımında kaydı yapılmış ancak sonuç alınamamıştır.

Kızlar için orta, lise ve yüksek tahsil veren öğretim kuruluşları yoktu. Yine bu sırada kız çocuklarının iyi bir ev kadını ve anne olabilmelerini sağlamak amacıyla Madam Kalp tarafından Mahmutpaşa'da Mengene Sokağı 41 numaralı evde 19 Ekim 1909 tarihinde Osmanlı-Fransız Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Bu okul Şehzade Abdülmecid Efendi'nin himayeleri altında Dahiliye Okulda İslam dinini okutmak üzere, ulemeden birisi öğretmen tayin edilmiştir.

³⁷ Koçer, *Ön.ver.*, s.131

³⁸ Kurnaz, *Ön. Ver.*, s.84

³⁹ Kurnaz, *Ön.ver.*, s.83.

Dr.Besim Ömer bu okulda tıbbı ve hıfzıssıhhaya ait dersler veriyordu. Türk kızlarını okutma teşebbüsüne Türk olmayan aydın kadınlar da katılıyordu.

1911 yılında Aksaray'da İstanbul İnas İdadisi adıyla bir okul açıldı. 1913-1914 ders yılında ihtiyaclar gözönüne alınarak Kız Sultanisi'nin yatılıya çevrilmesi, 5 yıllık ilk kısım üzerine 5 yılda orta tahsil vermek suretiyle tahsil süresi 10 yıla çıkarılması şartıyla Kız Lisesi'nin oluşturulması kararlaştırıldı. Aksaray'da Redif Paşa konağında açılan bu kız Lisesi 1915 yılına Bezm-i adem sultanisi adını alarak Sultan Mahmut Türbesi yanında binaya taşınarak programlarında değişiklik yapılmıştır.⁴⁰

Ders süreleri ibtidai bölümünde 40, diğer sınıflarda 60 dakika olarak belirlenmişti. Okulda okutulan dersler; Kur'an-ı Kerim, din bilgisi, ahlak ve medeniyet bilgisi, Osmanlıca, ecnebi lisanı, hesap, hendese, cebir, tıbbi bilgiler, sağlık bilgisi, kimya,coğrafya, tarih, kozmografya, el işi, resim, hat, müzik, beden eğitimi, ev idaresi, çocuk terbiyesi, beyaz işleri, ipek işleri, dikiş, biçki, yemek pişirme.⁴¹

Ders programlarına bakıldığında, kızların fen, sosyal, matematik dersleri yanında hayatta kullanabilecekleri, kendilerine lazım olacak dikiş, nakış gibi derslerin dışında beden ve ruh sağlıkları ihmal edilmemiş, beden eğitimi ve müzik derslerine de yer verilmiştir.

Sultani adını taşımakla beraber, altı yıllık öğrenime dayanan ve dört yıllık özel bir program uygulayan mezunların Yükseköğrenime devam hakları bulunmayan Selçuk Hatun ve Üsküdar Kız Sanayi Sultanileri de yine bu dönemde İstanbul'da açılmıştır. Bunlar, bugünkü Kız Enstitülerinin başlangıcı sayılan Meslek kız Okullarını oluşturmaktadır.

Cumhuriyet devrine kadar kız orta öğretimi hemen hemen İstanbul'a münhasır kalmıştı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü sırasında memlekette bunlar dışında yalnız Ankara ve İzmir'de Erkek Liseleri programlarını uygulamak üzere açılmış olan birer Kız Lisesiyle Bolu'da İdadi olarak açılıp sonradan diğer erkek idadileri gibi devrelik lise haline getirilmiş bulunan üç kız ortaöğretim okulu daha bulunuyordu.

Kız Sultanilerinin ders programı, erkek sultanilerinin ders programına göre daha hafifti. Kızlar için yükseköğrenim imkanı bulunmadığından, bu öğretim programı kızlar için yeterli görülüyordu. Fakat 1916 yılında kızlar için Darülfunun açılınca, bu programın yetersizliği daha iyi hissedilmiştir.

⁴⁰ Koçer, Ö.n.ver., s. 197.

Mesleki Eğitim

Kızlara mesleki eğitim, Tanzimat Döneminde eğitim ve sağlık alanında verilmiştir. Sanayi alanında ise II. Abdülhamit Döneminde eğitim imkanı tanınmıştır.

II. Meşrutiyet Döneminde, kadın hareketi, kadınları her alanda üretken görmek istediği için kızlara değişik meslek dallarında eğitim vermiştir.

Ebe Mektebi: Osmanlı kadınları sağlık bilgilerini çevrelerinden duyarak ya da görerek ediniyorlardı. 1826 yılında açılan Tıbbiye’de cerrahi dersinde ebelik de gösterilerek erkek ebeler yetiştirilmiştir. 1842 yılında ebe yetiştirilmek üzere bir kaç kızın dersleri izlemesine izin verilmiştir.⁴² 1843 yılında Tıbbiye’de 2 yıllık eğitime başlandı. Eğitim mankenler ve güderiden yapılmış bebekler üzerinde yapılmaktaydı. Yapılacak mesleki uygulama sırasında kadınlar erkeklerden ayrı olacaktı. Bunun yanında bazı dersleri erkeklerden alıyorlardı. Böylece ilk müslüman genç kızlar erkeklerden ders almış oluyorlardı. 1845 yılında 10 müslüman, 26 Hristiyan kadın ebe mezun olmuştur.

Ancak ebelik öğrenenlerde uzun süre okuma yazma şartı aranmamıştır. Ebelerin okula alınmasında ilkokul mezunu olma şartı, II.Meşrutiyet’ten sonra aranmıştır.⁴³

1862 yılında şimdiki Gülhane Parkı içinde bulunan bir bina doğum kliniği haline getirilmiştir. Teorik olarak verilen ebelik ve kadın hastalıkları dersleri sınırlı da olsa pratiğe geçirilmiştir.1905 yılında Kadırga’da Ebe Mektebi ve Doğumhanesi açılmıştır.⁴⁴ Ebeler Mektebinden mezun olan kadınlar, ilk mesleki eğitimin mezunları olarak kabul edilmişlerdir.

Ancak, Sadece İstanbul’da yetiştirilen ebeler ülke ihtiyacını karşılayamamıştır. Ebe eğitiminin ülke geneline yayılması, eleman yetersizliği ve ekonomik yetersizlikler sonucu mümkün olmamıştır. Bu duruma çözüm bulmak amacıyla, her vilayetten giderlerinin karşılanması suretiyle ihtiyaç kadar öğrencinin İstanbul’a gönderilmesi teklif edilmiştir.

Bu konuda Dahiliye Nezareti Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiye’sinden yazılan 14.10.1331 tarihli bir yazıda şu görüşlere yer verilmektedir.

Cahil ebeler elinde düşük yapmak suretiyle çocukları ölen anneler çok defa hasta ve sakat kalmaktadır. Bu sebeple ebelerin eğitimine büyük önem vermek gerekmektedir.

⁴¹ Kurnaz, **Ön.ver.**, s. 84.

⁴² Caporal, **Ön.ver.**, s. 105.

⁴³ Taşkiran, **Ön.ver.**, s. 27.

Halen İstanbul'da mükemmel bir doğumhane ve ebelerin eğitimi, öğretimi için bir derslane ve 80 kadar ebe adayının öğrenimi sırasında kalabileceği bir de yatakhane bulunmaktadır.

Her vilayet, ihtiyacı oranında, -yol giderleri ayrıca hesaplanmak şartıyla vilayet genel bütçesinden ebe başına öğretim süresi olan iki sene içinde aylık 2 lira gelir sağlar ve bu yolla birkaç ebenin öğrenim için İstanbul'a gönderilmesine himmet ederse, kısa süre içinde Osmanlı ülkesinin birçok vilayetinde sanatını bilen ebelerin mevcudiyeti sağlanabilir. Ayrıca, öğrenim görmüş ebelerden bir kısmını her vilayet bütçesine göre görevlendirebilir. Diğerleri de sanatlarını serbestçe yaparak hayatlarını kazanabilirler. Bu sayede halkımız, ebelerin sayısız hatalarından kurtulmuş olur.⁴⁵

Hastabakıcılık ve Hemşirelik Kursları: İlk hemşirelik eğitimi II.Meşrutiyet Döneminde başlamıştır. Daha önce meydana gelen bazı gelişmelerin bu konuda örnek olduğu da bir gerçektir. 1854 Kırım Harbi sırasında Türk hükümeti tarafından getirtilen Fransız hemşireler Fransız askerlerine bakmışlardır. Florance Nightingale başkanlığındaki İngiliz hemşireler de İngiliz askerlerine hizmet vermek üzere Selimiye Kışlası'na gelmişlerdir. Bu olaylar, bizdeki hemşirelik eğitimi için birer örnek olmuştur.

Sultan Hamid'in son çocuğu Hatice Fatma Sultan'ın, difteriden küçük yaşta ölmesi üzerine, Deniz Tabib Yüzbaşı Halil İbrahim Bey'in önerisiyle hala hizmet veren Şişli Çocuk Hastanesi, ilk çocuk hastanesi olarak kurulmuştur.

Hatice Fatma Sultan'ın anısına tamamlanan bu ilerici adım, daha sonra açılan hemşirelik kursuna, Şeyhülislamın fetvası yüzünden, Müslüman Türk kızları katılamamışlardır.⁴⁶

Hastabakıcılık eğitimi, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yeniden gündeme gelmiş ve Asaf Derviş Paşa tarafından uygulamaya konmuştur.

Trablusgarp ve Balkan savaşlarında hastabakıcıların yetersizliği sebebiyle büyük kayıplar verilmiştir. Dr.Besim Ömer Paşa ve Dr.Nihat Reşat Belger, 1911 yılında katıldıkları Kızılhaç Washington Kongresi'nde, hemşireliğin bir meslek olduğunu görmüşlerdir. Dr. Besim Ömer Paşa, bu konuda Kızılay Cemiyeti'ni etkileyerek hemşirelik mesleğine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Kızılay bu konuya eğilmiş ve ilk olarak Kadırga Hastanesi'nde 6 ay süreli gönüllü hastabakıcılık kursu için ödenek ayırmıştır. Besim Ömer Paşa'nın gayretleri sonucunda bu mesleğe İstanbul'un kültürlü çevrelerinden de ilgi olmuş ve kadınlar, Balkan savaşında hastanelerde

⁴⁴ Çakır, Ö.n.ver., s. 86-89.

⁴⁵ Kurnaz, Ö.n.ver., s.89.

⁴⁶ Cemal Kutay, *Ardında Kalanlar*, (İstanbul: 1988), s.470.

çalışmaya başlamışlardır. Bu sebeple 1912 yılı, ülkemizde hemşirelik mesleğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

İlk hemşirelik okulu 1920 yılında İstanbul'da açılan Amerikan Amiral Bristol Hastanesi Hemşire Okuludur. Bu okul, daha çok azınlıklara hitap etmiştir. Türk ve müslüman kızları için modern anlamda ilk hemşirelik okulunun açılışı, ancak Cumhuriyet döneminde, 1925 yılında gerçekleşecektir.

Tıp, Dişçilik ve Eczacılık Eğitimi: En eski Osmanlı hastanesi olan Bursa Darüşşifası'ndan, en son hastane olan Hamidiye Etfal Hastanesi'ne kadar, hiçbir hastanenin vakıfnamesinde ve devlet kayıtlarında, buralarda kadın hekim çalıştığına dair bir bilgi yoktur.

Tıp öğrenimi için gerekli bilgi, kadınların okullarında kazandırılmıyordu. Sıhhiye Umum Müdürü Dr.Adnan (Adıvar), 19 Eylül 1917'de, Türk kadınlarının hekimlik mesleğine alınması için sadarete başvurdu. Vükela Meclisi'nde reis olan Enver Paşa, bu teklife karşı çıktı. Bir sene sonra, yeni Sıhhiye Nazırı İsmail imzasıyla başvuru tekrarlandı. Meclis-i Vükela, kadınların tıp, dişçilik ve eczacılık öğrenimi yapmasına izin verdi. (5.10.1918) Haber, kadın basınında memnuniyetle karşılandı. Fakat Belkıs Mahmut Hanım'ın, bu karardan önce yurt dışına giderek dişçilik öğrenimi görmüştür. Ayrıca Safiye Ali'de Berlin'de tıp öğrenimi görerek 1922'de Türkiye'ye dönmüştür.

Meclis-i Vükela kararının çıkmasıyla kadınların Tıp öğreniminin önündeki hukuki engel kalkmıştır. Ancak, İstanbul Tıp Fakültesi müderrisleri arasında fikir ayrılıkları vardı. Uzun tartışmalardan sonra, onlar da kızların fakültede okumalarına razı olmuş fakat aynı muhalifler yüzünden uygulamaya geçilememiştir. Sonunda 1922-1923 ders yılında kızlar da tıp fakültesine öğrenci olarak girmişlerdir.

İlk kez Eylül 1922 de, Dr.Besim Ömer Paşa'nın teşebbüsüyle Haydar Paşa Tıp Fakültesi'ne 7 kız öğrenci kaydedilmiştir. Bunlardan birkaçı Müfide, Hamdiye, Suat, Sabiha, İffet Hanımlardır. Tıp Fakültesi 1927 yılında ilk hanım mezunlarını vermiş, fakat hanım doktorlara resmi görev verilmediği için ancak serbest çalışabilmişlerdir.

Kız Sanayi Mektepleri: Osmanlı Devleti' kız çocuklarına sanat öğretilmesi düşüncesi, ilk defa Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından başlatılmıştır. Mithat Paşa, bu düşüncesini uygulamaya geçirirken hem kimsesiz kız çocuklarına iş bulmaya, hem ülkenin bazı küçük sanayi ihtiyacını karşılamayı, hem de orduya gerekli olan kumaş ve

giysileri temin etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla; Rumeli'deki ordunun giyim ihtiyacını karşılamak üzere, Rusçuk'ta bir fabrika kurdurmuş, bu fabrikanın bütün araç gereçlerini Avrupa'dan getirtmiş, fabrikada çalıştırılmak üzere öksüz kız çocuklarını bir araya toplayarak 1865'te ilk Kız Sanayi Mektebi'ni faaliyete geçirmiştir.

Mithat Paşa, İstanbul'a geldikten sonra 1869'da Yedikule'de fabrikalarda çalıştırılmak, askerlerin çamaşır ve sargı bezi ihtiyacını karşılamak üzere eski baruthane binasında 50 öğrenci ile Kız Sanayi Mektebi'ni açmıştır.

1878-1914 yılları arasında İstanbul'da kızlara meslek eğitimi vermenin yanında, çalışarak para kazanmalarını amaçlayan sanayi mekteplerinin sayıları artmaya başlamıştır. Bu okullarda her gün öğleye kadar Rüştîye'de okutulan programlar uygulanmış, öğleden sonraları ise atölyelerde uygulamalı giyim ve nakış derslerine yer verilmiştir.⁴⁷

Kız Sanat Mektepleri'nin açılmasıyla, öğrencilerin sadece ev kadını değil, meslek kadını olarak da yetiştirilmesi amaçlanarak kadınlara götürülen mesleki eğitimde büyük bir atılım gerçekleştirilmiştir.

Darülmuallimat: 1869 Nizamnamesinin, kadınlar lehine yaptığı en önemli gelişmelerden biri de Darülmuallimatın açılmasıdır. Okul 26 Nisan 1870 yılında açılmıştır.⁴⁸ Darülmuallimat'ın açılış amacı; kız sıbyan ve rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmektir.⁴⁹

Nizamnamenin Darülmuallimatla ilgili 68.maddesine göre; Kız mektebi Sıbyaniyye ve Rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere Dersaadet'de bir Darülmuallimat tensi olup sıbyan ve rüşdiye namıyla iki şubeye ve her şube dahi biri İslam diğeri sınıfı gayrimüslüme rüşdiye okulu için yetiştirilecek muallimelere mahsus olmak üzere ikişer daireye taksim olunacaktır.⁵⁰

Yönetmeliğe göre okul, sıbyan ve rüşdiye şubesi olarak iki kısma ayrılacak, bu şubeler de müslim ve gayri müslim olarak bölünecekti. Sıbyan şubesinin öğrenim süresi 2, rüşdiye şubesinin ise 3 yıl olarak belirlenmiştir.

⁴⁷ Türkan Ayrıl, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim" Atatürk ve Kadın Hakları (Ankara:1983) s.36-37.

⁴⁸ Çetinkaya Apatay, Türklerin Oba-Toplum Yaşantısındaki Düşünce İnançlarından Atatürk Türkiye'sinin Türk Kadınına (İstanbul:1996), s.20.

⁴⁹ İnan, Ön.ver., s.89.

⁵⁰ Koçer, Ön.ver.,s.20.

O dönemde, kız öğretmen okulunda öğrenci olan Belkıs Hanım'ın bu okul ile ilgili anısı şöyledir:

Başımıza kalın başörtüler bağlıyorduk ve çevremizden topuklarımıza dek uzanan siyah entariler giyyorduk... Başörtünüzün bir ucu kazara başınızdan azıcık kaymaya görsün, o saat disiplin kuruluna verilirdiniz. Işıқта perdeler açıkken pencere önünde bulunan kızlarsa hemen müdire hanımın huzuruna çıkarılırdı. Sakın sizi kalkık peçe ile sokakta görmesinler, çünkü bu davranış da size sert bir cezaya mal olacaktır.⁵⁴

Darülmualimat son sınıf öğrencileri, İnas Sultanilerden biriyle anlaşarak haftada bir gün ilmi, sosyal ve eğitimle ilgili sohbetler düzenlemişlerdir. Böylece kız okulları arasındaki ilişkiler sosyal bir düzeye kavuşmuştur.

Darülmualimat programında ilk ciddi ıslahat, 1911 yılında yapılmıştır. 1914-1915 ders yılında programlar önemli ölçüde değiştirilmiş, fen eğitimine geniş bir yer ayrılmıştır. Ayrıca, Kız öğretmen okulunda bir uygulama okulu açılmıştır. Okullarda modern pedagojik yöntemler uygulanmıştır. Bu sayede, 1916-1917 yılında kız öğrenci sayısı 803 iken, 1 yıl sonra bu sayı 1005'e ulaşmıştır.⁵⁵

Bu okulların önemi, dünyada ilim ve ahlak düzeyindeki gelişmelere uygun olarak çocukların eğitiminde etkili kişi olan anneler ve öğretmenlerin en iyi düzeyde yetişmelerini sağlamıştır.

Kadınlar, yeni öğretmen okullarının açılmasını ve tek öğretmen okulundaki öğrenci sayısının artırılmasını Maarif Nezareti'ne iletmiştir. 1913 yılında Darülmualimat'ın kontenjanı 9, taşra dahil olmak toplam 28 kişidir. Fakat 300'ün üzerinde kişi başvurmuştur. Okula başvuru ve kayıta karmaşalık yaşanmıştır. Kadınlar Dünyası, 19 Nisan 1329 tarihli Atiye Şükran'ın "Mektepler" başlıklı yazısında kabul gününü şöyle anlatmıştır:

Kabul günü Darülmualimat, bir mahşer halini aldı. Bütün o biçare talebat; kimi ebeveynleriyle, kimi yalnız olarak gelmişlerdi. Ah ne acıklı manzara! O validelerin müdirelerin, muallimelerin ayaklarına kapanması, yalvarması ne hazin bir manzara teşkil ediyordu, ne çirkin an'ane devam ediyordu(...) Evet Darülmualimat'ın kayd ve kabül günü bir mahşer gününü andırıyordu. Bu hareketten anladık ki millet uyanmıştır, tahsilin kadir ve kıymetini takdir etmiştir. Artık müessesat-ı İlmiye'ye akın ediyor, hücum ediyor, okumak istiyor...⁵⁶

Kadınlar, eğitim sorununa tüm yönleriyle yaklaşarak çözümler önermişlerdir.

⁵⁴ Coporal, *Ön.ver.*, s.107.

⁵⁵ Coporal, *Ön.ver.*, s.113.

⁵⁶ Çakır, *Ör.ver.*, s.

Bu dönemde Avrupa'ya kız öğrenciler gönderilmiştir. 1922 yılında İsviçre'de 2, Almanya'da 1 Türk kızı tahsil görmüştür.

Milli duygular ile yetiştiklerinden dolayı kadınlar, Milli Mücadele ve Cumhuriyetin kurulmasında önemli misyonlar üstlenmişlerdir. Özellikle Darülfunun öğrencileri Şukufe Nihal ve Saime hanımlar Milli Mücadele'de etkili konuşmalar yaparak milleti harekete geçirmişlerdir.

Eğitimde onlara verilen isim sıra ile muallim, hoca ve öğretmendir.

Kızların eğitim hayatında, ülkenin eğitimine katkıda bulunmuş değerli Türk eğitimcileri vardı. Samiye Hanım, Kız Sanayi Mektebi, Darülmuallimat'ta senelerce görev yapmış, bütün ömrünü sadece bu kutsal mesleğe adanmıştır.

Hatice ,Fatma, Emine, üç kızkardeşlerdir. Fatma Hanım, Seniha Nafiz ilk kadın müfettiştir.

Genel Müfettiş olan Ayşe Hanım eğitim işlerinde olduğu gibi ülkenin sosyal çalışmalarında da hizmet vermiştir.

Zehra Hanım; Kız Sanayi İdadisi ve Darülmuallimat'ta katiplik yapmıştır.

Nakiye Hanım; Yıllarca eğitimde görev yapmış, mebus kadınıdır

Emine Hanım, Sultanahmet Rüşdiyesi'nin baş muallimidir.

Adile Hanım ve Kızı Pakize Hanım; Başöğretmen olarak görev yapmışlardır.

Kadınlar eğitim alanında idareci, öğretmen, terbiyeci, müdür ve müfettiş olarak görev yapmışlardır. Tezer hanım, müdürlük görevi yapmış mebustur.

Fatma Oral, Fevziye, Adliye, Efzep, Şukufe Nihal, Atıfa, Melahat, Lütfiye, Asker Saime, Bedriye gibi değerli öğretmenler görevlerini büyük fedakarlıklarla yapmışlardır.

Kız öğretmen okulları sayesinde yetişen kadınlar bu kurumlarda görev almışlar ve resmi olarak ilk defa çalışma hayatına atılarak toplumun yeni nesillerini eğitmek görevini üstlenmişlerdir. Bu eğitim, kadını sosyal ve kültürel hayatta etkin kılmıştır.

Bu okul 1914'te İstanbul'da İnas Darülfünunu açılıncaya kadar tek yüksek öğretim niteliğini korumuştur.

Yükseköğretim

Yükseköğretim hakkı 5 Şubat 1914 yılında İstanbul Darülfünun'da başlamıştır. Dersler de, kadınların haklarının öğretilmesi, evren bilim, bilimsel kavramlar, genel sağlık, kadın sağlığı, tarih, ev bilgileri, pedagoji gibi konularda haftada dört gün ders veriliyordu.⁵⁷ Tarih dersi İhsan Bey, İktisat ve Ev idaresi Ahmet Cevdet Bey, Malumat-ı Fenniye Sait Bey, Kadın sağlığı ve ilk tababet (ilk yardım) Dr. Besim Ömer Paşa, İlm-i Heyet Salih Zeki Bey, Kadın hukuku Mahmut Esat Efendi, Fenn-i Terbiye İsmail Hakkı Bey tarafından verilmekteydi.⁵⁸ Darülfünunda verilen derslere katılım ve ilgi çok büyük olmuştur. Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Hayatım) adlı hatıralarında konferans salonunun hınca hınç dolu olduğunu ve durumun yıl boyunca böyle devam ettiğini belirtmektedir.⁵⁹

Bakanlık 12 Eylül 1914 (Darülmuat-ı Aliye) Yüksek Kız Öğretmen Okulu bünyesinde bir binada müstakil bir öğretim kadrosuyla İnas Darülfünunu kurdu. Başlangıçta üç yıllık öğretim süresi olan ve darülmualimat ile idadi mezunlarını alan bu okul, edebiyat, matematik ve Tabii bilimler şubelerine ayrılmıştı. Liseler ve öğretmen okulları için öğretmen yetiştiren bir okul durumundaydı. 1920'de darülmualimat 'dan ayrılarak İstanbul Darülfünunu ile bağlanmışsa da,⁶⁰ bir müddet sonra Türk kızları devrimci bir karar ile sınıflara ve derslere girmeyerek erkeklerin sınıflarına katılmışlar böylece bu olay tarihe karışmıştır. İlk yılda edebiyat bölümüne 8, matematik 3, tabiata 10 öğrenci alınmıştır.

İlk yılda İnas Darülfünuna giren hanımlar üniversiteyi başarıyla bitirmişlerdir. 1917 yılında edebiyat 8, Matematik 3, Tabiyat 10 kişi mezun olmuştur.⁶¹

Yıllarca Mülkiye'de hocalık yapmış ve on numarayı hiç kullanmamış eski bir hoca Tevfik Bey (Tevfik Paşa kabinesinde Maliye Nazırı ve eski Divanı Muhasebat reisi Tevfik Bey) İnas Darülfünunda Ayşe Sıdika Hanım için ilk defa on numarayı takdir etmiştir. Son notu dokuz olan bu hoca bu talebenin kavrayış ve çalışmasına istinaden on numarayı kabul ediyor, fakat prensip itibarıyla onu hazmedemiyor. O sırada mektebin müdürü (Ali Nazım Bey):

-Beyefendi tam numara vermeyin dokuz olsun ne zararı var?

-Olmaz, azap duyarım, On numaranın icab ettirdiği cevabı tam manasıyla aldım, yalnız bunu verebilirim, hem de bir kız talebe için!

⁵⁷ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri* (3.Basım İstanbul: 1975), s.98.

⁵⁸ Kurnaz, *Ön.ver.*, s. 102.

⁵⁹ Taşkıran, *Ön.ver.*, s. 44.

⁶⁰ Doğramacı, *Ön.ver.*, s. 22.

⁶¹ Kurnaz, *Ön.ver.*, s.103.

Bu olay, kadınlarımızın başarılı olmaları yönünden, zihinlere yerleşmiş geri düşünceleri yok etmek bakımından önemlidir. Serbest konferanslar yükseköğretimin ilk basamağı olmuştur.

1917 yılında öğretim süresi 1 yıl Ameli Ticaret İnas Şubesi açılmıştır. Burada öğrencilere alışveriş, daktilo, defter tutma, Türkçe, Fransızca ve hesap dersleri verilmiştir. Bu dönemde ilk defa kızlara güzel sanatlar ve alaturka musiki için Darulelhan (Konservatuar)'da yükseköğrenim görme imkanı sağlanmıştır.⁶²

Kurtuluş Savaşında Türk Kadını

I.Dünya Savaşı sonunda yenilen Osmanlı Devleti, 1918 yılında yapmış olduğu Mondros Ateşkes Andlaşmasıyla Asya toprakları üzerindeki egemenlik haklarını yitirmiş, 1920 yılında imzaladığı Sevr Barış Andlaşması ile Türkiye'nin parçalanması son Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Memleketin her karış toprağı işgal edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Tüm bu oldu bittiyi kabul eden Osmanlı Hükümeti yöneticilerinin aksine, Türk halkı ulusal kurtuluşu kendi gücünde bulmaya çalışacaktır. Bu düşünce ile Anadolu insanı kadın, erkek, çocuk demeden eyleme yönelecek, örgütlenecek, silaha sarılacak "Ulusal Direniş Hareketi"ni ortaya koyacaktır. Türk halkının direnme gücü, özgürlüğe kavuşma imkanı sağlamıştır. Mustafa Kemal önderliğinde, mücadeleye erkeklerle beraber Türk kadınının da katılımıyla birlik sağlanmış ve ulusal savaş niteliğini kazanmıştır.⁶³ Bu mücadele esnasında Türk Kadını, savaş yükünün önemli bir kısmını büyük bir vatanperverlik ve feragat duygusu ile çekmiştir. Kurtuluş Savaşı Türk kadınlarının cesaret ve özverilerinin doruk noktasına ulaştığı, siyasal etkinliklere katılımın açıkça gerçekleştiği bir dönem olmuştur.

Kadınlar, protesto gösterilerinde, müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde, konferanslardadır.

Türk kadınlarının Milli Mücadeleye büyük kararlılıkla katılımını gösteren en önemli olay, merkezi Sivas'ta olmak üzere "Anadolu ve Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti" nin kuruluşudur. Bu cemiyet Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Cemiyetin yayınladığı bütün bildirilerle; İstanbul Hükümeti'ne ve İtilaf Devletleri'ne, Türkiye'nin işgalden kurtarılmasını, Türk Milleti'nin kadınlı ve erkekli olarak mücadeleden vazgeçmeyeceğini bildirmiş, orduya

⁶² Celasun, **Ön.ver.**, s. 139.

⁶³ Nüket Güz. "Atatürk ve Türk Kadını", (İstanbul:İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II, 1987), s. 232.

para ve mal yardımında bulunarak, savaş boyunca, Türk kadınlığının iftihar edeceği büyük hizmetler vermiştir. Cemiyet'in kurulmasıyla Türk erkeği ve kadını aynı konularda çalışma imkanına kavuşmuşlardır.

Kadınlar, cephede savaşmaya kadar her alanda kendilerini göstermişler, protesto gösterileri ile mitinglerde, işgallere karşı konuşmalar yapmışlardır. Kurtuluş savaşı bir ulusun kurtuluşu özellikle Türk kadının kurtuluş sürecinin başlangıcı olmuştur.

Mustafa Kemal'in önderliğinde, Anadolu'nun işgaline karşı birçok il ve kasabada kadın ve erkeklerin katıldığı protesto mitingleri düzenlenmiştir. 19 Mart 1919'da Ünas Darülfununu ve "Asri Kadınlar Cemiyeti" üyeleri Fatih türbesinde işgal kuvvetlerini protesto etmişlerdir.⁶⁴ Bu mitinglerin, eğitim alanındaki kadınlar tarafından yapılması önemlidir

Mayıs ayı boyunca İstanbul'da ve Türkiye'nin diğer yerlerinde halkı bilinçlendirmek amacıyla çeşitli mitingler yapılmıştır. Bu mitinglere örnek olarak;

16 Mayıs Denizli, Kastamonu, Tavas, Bayramiç ve Seydişehir'de , 17 Mayıs Giresun, Trabzon, Zonguldak, Edremit, Denizli, 18 Mayıs İstanbul Darülfunun (Üniversite) konferans salonunda yapılmıştır. Yapılan bu toplantıda;

İnas darülfünü (kız üniversitesi) duygularını belirterek şöyle demiştir:

"Biz de sizin kadar, belki daha ziyade üzgünüz. Teşebbüslerinize en kuvvetli bir imanla katılıyor ve şu gerçeği duyurmak istiyoruz.

Kim demişki kadın küçük şeydir

Bir kadın belki en büyük şeydir.⁶⁵

Erzurum'da, İzmir'in işgali protesto edilmiş ve dükkanlar kapatılmıştır. İzmir'in Yunan işgalinden hemen sonra 19 Mayıs 1919'da yine İstanbul'da Halide Edip ve Meliha Hanım 50.000 kişinin kadınlı erkekli katıldığı mitingde konuşarak, Türk halkını kendini güvenmeye çağırmıştır. 20 Mayıs Üsküdar Doğancılar'da Asri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat ve Naciye Hanımlar konuşmuşlar ve savaşanların yanında olduklarını belirtmişlerdir.⁶⁶

22 Mayıs'ta Kadıköy'de mitingde bulunan kadın hatipler arasında, Üniversite öğrencisi Münevver Saime Hanım ve Halide Edip konuşmuşlardır. Münevver Hanım, az konuşarak çok iş yapmak zamanının geldiğini belirtmiş ve heyecanlı konuşmalarıyla halkı yüreklendirmişlerdir. Miting sonrası işgal kuvvetlerince tutuklanan Saime Hanım,

⁶⁴ İnan, Ö.n.ver., s.108.

⁶⁵ Taşkıran, Ö.n.ver., s. 73.

bir fırsatını bularak Anadolu'ya giderek ulusçu birliklere katılmış, orduda çavuş olmuş ve İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır.

Yapılan mitinglerin halkı etkileyerek ve bilinçlendirerek istenilen amaca varması üzerine bu mitingler işgal kuvvetleri tarafından yasak edilmiştir.

23 Mayıs'ta Sultanahmet'te, 100.000 kişinin katıldığı çok gösterişli bir miting yapılmış, bu mitinge Tüm cemiyetler, siyasi partiler ve bütün okullar katılmıştır. 30 Mayıs'ta ikinci Sultanahmet mitingi yapılmış, bu mitingdeki konuşmasında Şukufe Nihal Hanım, Kadın erkek beraberce, halkı işgal kuvvetlerine direnmeye yönelmiştir. 12 Haziran'da Niksar'da, 11 Temmuz Edirne'de, 28 Kasım'da Balıkesir'de, 10 Aralık Kastamonu'da "Kız muallim Mektebi bahçesinde ise yılın en son mitingi yapılmıştır.

Kadın ve erkek hatipler tarafından yapılan mitinglerle, Türk halkı işgallere karşı tepki göstermiş, milli birlik ve beraberlik etrafında birleşerek tek vucut olmuşlardır. Bu güç yeni Cumhuriyet Rejimini oluşturmuştur. Erkek konuşmacılar arasında kadınların da yer alması o dönemin sosyal yaşantısında büyük bir olay niteliğindedir.

Türk kadını bu savaşa tüm benliği ile katılmıştır. Erkeğine yardımcı olan kadın, sırtında, arabasında cephanesini, yiyecek ve giyecek taşımıştır. Bütün bu hareketlere katılmak için ne bir yasa ne de bir yönetmelik vardır. Yapılanların hepsi gönüllü hizmetlerdir. Olayın değeri ve büyüklüğü işte buradadır.

Savaş alanında şehit olan Gördesli Makbule, Güney cephesi X. Tüme'ne bağlı gönüllüler müfrezesi komutanı Tayyar Rahmiye, Karaboğaz dar geçidinde, Fransız müfrezesine ağır kayıplar verdiren Adana Külek kökenli Hatice Hanım, Komutan Fatma Seher Hanım'ın cesareti ve stratejik yeteneklerini, sekiz yaşında öksüz kalan Nezahat'ın komutan olan babası ile tüm cepheleri dolaşarak askere cesaret vermesini ve Türk Jeanne d'Arc'ı adını alması⁶⁷ isimleri tarih sayfalarında yer almıştır. Bunun yanında Nice Türk kadınının isimleri tarih sayfalarında yer almamış fakat gösterdikleri cesaret ve kahramanlıklar efsaneleşerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu isimli kahramanlıklara örnek olarak, Türk kadınının sırtında çocuğuyla beraber cepheye arabası ile cephanesini götürmesi, fakat yağmur yağmaya başladığı zaman cephanesini ıslanmasın diye çocuğunu sardığı örtüyü çıkarıp cephanelerin üstüne örtmesi, vatan sevgisinin çocuğundan önce geldiğinin göstergesidir. Diğer bir öykü ise, iki öküzin

⁶⁶ Caporal, *Ön.ver.*, s. 168-169.

⁶⁷ Sıdika Tezel, *Atatürk ve Kadın Hakları* (Ankara: 1983), s. 9.

çektığı arabayla siperlere erzak taşıyan kadının öküzlerden birinin düşman kurşunlarıyla ağır yaralanması sonucu yerine kendisi geçerek yola devam etmesidir.

Bunun yanında, Ulus'ta sırtında mermi taşıyan Türk köylü kadını, Sultan Ahmet meydanında Halide Edip büstü, Adana'da kocasının tüfeğini kaparak savaşa katılan kadın heykeli ile Kurtuluş Savaşına katılarak destanlaşan kadınlarımızın hatıraları anıtlarla ebedileştirilmiştir.

Türk kadınına duyduğu vefa duygularını her fırsatta dile getiren Atatürk şöyle demiştir:

Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar emek verdim diyemez. Erkeklerden kurduğumuz ordumuzun hayat kaynaklarını kadınlarımız işlemiştir. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odun ve keresteyi getiren, mahsulleri pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısı ile kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi o fedakar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü; hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükranla ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim.⁶⁸

diyerek, Anadolu kadını ile boy ölçüşebilecek başka bir kadın olmadığını belirtmiştir.

Kurtuluş Savaşımızda erkeklerin yanında kahramanca savaşan Kara Adile Hanım, Atatürk Tarsus'a geldiğinde önünde diz çökmüş, Atatürk'ün ellerine sarılmış, Atatürk Adile Hanım'ı yerden kaldırdıktan sonra gözleri yaşla dolu şunları söylemiştir:

"Kahraman Türk kadını sen yerde sürünmeye değil, omuzlarımızın üstünde göklere kadar yükselmeye layıksın"⁶⁹ Bu sözler, onun kişiliğinde tüm kadınlara söylenmiştir.

Bu dönemin önemli bir özelliği; kadınların devlet dairelerinde görev almalarıdır. I. Dünya Savaşı sırasında erkek memurların birçoğu silah altına alınmış, böylece devlet dairelerinde kadına ihtiyaç duyulmuştur. O güne kadar kadın okullarında öğretmenler ve müdürler mevcuttu. Ama devlet dairelerinde kadınlar yoktu. Böylece Türk kadını bu büyük mücadelede erkeğin yanında derin özveriyle üzerine düşen görevi yerine getirmiş, milli bütünlüğün sağlanmasında etken rol oynamıştır.

⁶⁸ Apatay, Ön .ver., s. 59.

⁶⁹ Gülden Ertuğrul, "Anadolu'da Türk Kadını'nın Statüsü," Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, I,2:1988, s.116.

Kadınlar o gün için haklarından yoksundular, fakat millet sevgisi, istiklal aşkı, şeref ve haysiyet duyguları gibi yüce değerlere sahiptiler. Atatürk'ün unutmadığı buydu. Onlara haklarını vermesinin sebebi sadece kendi duyduğu şükran borcu değil, tüm milletin duyduğu şükran duygularıdır.

Kadınlarımızın her millette olduğu gibi bizim milletimiz için ne kadar yüksek önemi olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bizim milletimizde kadın eskiden beri bu önemi en yüksek derecede kazanmıştır. Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, olayların tanıklığıyla anlaşılmıştır ki, gerçekten yüksek faziletler göstermişlerdir

Atatürk'ün en büyük amacı, yeni nesilleri yetiştirecek olan Türk kadınının toplum hayatında tüm haklara sahip olması ve erkeğin yanında yer almasını istemiştir. Bu isteğini yaptığı gezilerle halka duyurmaya ve onları ikna edici sözleriyle şöyle dile getirmiştir:

Eğer toplumumuz bugünkü şartlar altında tek bir güce dayanarak çalışırsa, emeklerimiz yarıya iner. Bu eksikliğimizi yok etmemiz, sosyal yaşantımızda kadına erkeğin yanında hak ettiği yeri vermemizi gerektirir. Türk kadını tıpkı erkekler gibi aynı eğitimi görmeli, erkeklerin seçtiği mesleklere girebilmeli ve çalışmalıdır.⁷⁰

Halide Edip Adıvar anılarında, Milli Mücadele yıllarında halkı bilinçlendirmek, vatan meselelerini anlatmak için yaptığı toplantılardan birinde karşılaştığı bir olayı şöyle aktarır:

Salonda İstanbul ve Ankara kadınları ile birlikte köylü kadınlar da vardı. Onlara Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu açıkça anlattım. Konuşma bitince yanıma yaklaşan bir köylü kadını: Senin ne dediğini anladığımı söylemek istiyorum. Benim Darülmualimatta bir kızım var. O da hizmet edecek. Ben fukara bir çamaşırcı kadını. Ona tahsil verebilmek için her gün çalışıyorum. O da bir gün öğretmen olacak, senin konuştuğun gibi konuşacak. Benim oğlum Çanakkale'de öldü Ağlamıyorum, işimi bırakmıyorum, çünkü kızıma tahsil veremem. Sonra koynundan çıkardığı parayı Hilal-i Ahmer'in yaralılarına diye uzattı. Birbirimizin gözünün içine bakıyorduk. O ana kadar Türkiye'nin geleceğine bu kadar kuvvetle iman ettiğimi hatırlamıyorum. Böyle bir unsur mevcut oldukça memleketimiz için her türlü cefa ve fedakarlık azdır bile ”⁷¹ diyerek fedakarlık ve hizmetlerine değinir.

Milli Mücadele'de kadının kendini kanıtladığı bir başka alan öğretmenliktir. O dönemde ülkenin en ücra köşelerine kadar kadın öğretmenler gitmiştir. Yazar kadınlar da yazılarıyla bilinçli olarak Milli Mücadele ruhunu canlı tutmuşlardır.

⁷⁰ Güz, Ön.ver., s.234.

⁷¹ Tülin İçli, “Atatürk ve Türk Kadını” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX, 25 (Kasım 1992), s. 69.

Kurtuluş Savaşında Genel Eğitim Durumu:

1920'lerde Yeni Türkiye kurulurken ve 1923'lerde Cumhuriyet ilan edilirken ülke 11 yıl süren çok ağır savaşlar geçirmiş ve topraklarının 2/3'ü savaş alanları olmuştur. 3 milyondan fazla insan, savaşta yitirilerek nüfus kaybı olmuştur. Ülkede öğretmen, doktor, mühendis, hukukçu, marangoz vs. meslek gurubuna ait insanlar kalmadığı gibi hastane, okul, liman, fabrika da yoktu. Ulus yorgun ve yoksul düşmüştür. Nüfusun %80'i ise köylerde yaşamaktadır. Köylerde yaşayan halk, açlık sefalet ve cehaletle karşı karşıya kalmış din ve aşiret liderlerinin elinde oyuncak durumuna düşmüşlerdir.

Ankara Hükümeti, Milli Eğitim Bakanlığını 2 Mayıs 1920'kurar. 6 Mayıs 1920'de Milli Eğitim Bakanlığına Rıza Nur seçilir. Kurulan ilk Hükümetin, eğitim programı maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

- Eğitimi dini ve milli duruma getirmek
- Çocukları hayatta başarılı olacak şekilde yetiştirme; Bu programda, çocuğun kendine güven, girişimci ve karakter oluşturulmasını sağlayan üretici düşünce ve bilincini uyandırmak, okullarımızı ve eğitim kurumlarını bilimsel ve çağdaş temeller üzerine kurarak yeniden düzenlemek
- Ulusal ruhun gelişmesi için tarihsel, toplumsal ve ebedi eserleri uzmanlarına yazdırmak
- Doğu ve Batı klasiklerini dilimize çevirmek
- Milli mizacımıza, coğrafya, tarih ve toplumsal özelliklerimize uygun bilimsel ders kitapları hazırlamak, Halk dilindeki Türkçe sözcükleri toplayarak dilimizin sözlüğünü hazırlamak
- Eski eserleri belirlemek ve korumak
- Ulusun yaşamında ve varlığını sürdürmesinde en önemli etken olan Milli Eğitim işlerinde dikkat ve özel bir çaba ile çalışmak
- Elde bulunan okulları iyi idare etmek.⁷²

Milli Eğitim programı hazırlanmış, Eğitim Bakanı seçilmiş olmasına rağmen ortada Bakanlık örgütü yoktu. İlk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur'un çabalarıyla 1920 yılı sonlarında Eğitim Bakanlığı merkez örgütünü Ankara'da kurmuştur.

⁷² M.Rauf İnan,, "1920'lerde Türk Milli Eğitimi" Cumhuriyet Döneminde Eğitim (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1983) s.53.,

1920’de TBMM hükümetine bağlı 38 il ve sancakta var olan 2345 ilkokuldan 581 tanesi kapalıdır. Bu okullarda görev yapan toplam öğretmen sayısı 3061’dir. Bunların 2384’ü erkek, 677’si bayan öğretmenlerdir. Bunlardan sadece 875’i öğretmen okulu mezunudur. Ortaöğretimde 28 sultani 50-60 kadar idadi ve 18 öğretmen okulu vardır. Köyler için okuldan söz edilmemektedir.⁷³

Tüm harcamaların ülke savunmasına ayrıldığı yokluk dönemlerinde, Eğitimin kendi bütçesi yoktur. Eğitim Bakanlığı, elinde bulunan okulları iyi idare etmekten ibaret bulunan programında, çok büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Yeni okullar açılmadığı gibi mevcut okullarda kapanıyordu. Kapanışın sebepleri, İdarecilerin ve halkın kararı, giderlerin fazla olmasından dolayı gerekli faydayı verememesi, borçları ödeyememek , cepheye yakın binaların askeri birliklerin emrine verilmesi gibi nedenlerdir. Kapanan bu okullardan bir örnek verecek olursak, Kız Öğretmen Okulunun ödeneği bittiği için, öğrenciye yemek ve ilaç bulamamıştır. Böylece, okul borçlanarak borçlarını ödeyemediği için kapanmıştır.⁷⁴ İlkokul öğretmenlerinin maaşlarının ödenememesi, Eğitimin önemli sorunlarından birisi olmuştur.

Atatürk, önem verdiği fakat çözülmesi oldukça güç olan eğitim konusuyla Kurtuluş Savaşı sırasında ilgilenmeye başlamıştır. 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara’da toplanan Öğretmenler Kurultayı’nda kadın ve erkek öğretmenlerin işbirliği ile yeni eğitim politikasının esaslarını tespit etmek üzere Ulusal Eğitim kurulacağını ifade etmiştir. Kültür inkılabı ile kadın ve erkek vatandaşını çağdaş bilimden en çok nasibini almasını sağlamak olduğunu ifade eden Atatürk, eğitim ve öğretimi ilerleme için esas unsur olarak ele almış ve Kurtuluş Savaşı’nın en hararetli ve kritik devrinde Sakarya Savaşı’ndan önce 15Temmuz 1921’de 250 kadın ve erkek öğretmenden oluşan Maarif Kongresi toplantısını Ankara’da gerçekleştirmiştir.

Kongrenin çalışma konuları İlkokulların öğretim programları ve öğretim süreleri, Orta öğretimin izlenceleri ve dersleridir. Kongre’de , kız çocuklarının öğretimi ile ilgili olarak konuşan Ankara Darülmüallimat Müdürü Şahur Hanım , kız okullarına, ev kadını olabilmek için gerekli pratik eğitimin verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Kongre’de erkek ve kadın öğretmenler bir arada otururlar. Medreseli mebuslar, Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri birliğini Mustafa Kemal’e şikayet ederler.

⁷³ Başgöz, Ön.ver., s. 55.

Atatürk'te bu şikayet üzerine, onlara hiç beklemedikleri bir cevap vererek” Siz içtimada ne yapmışsınız? Gelen muallim hanımlar ayrı, erkek muallimler de ayrı oturmuşlar. Halbuki karmakarışık oturmaları lazımdı. Bir daha böyle hareket etmeyiniz!⁷⁵

Atatürk bu davranışı ile daha sonraki yıllarda Türk kadınının toplum içindeki yeri konusunda inkıplara girişileceğini de açıkça anlatmak istemiştir.

Atatürk , Milli Eğitimle ilgili en önemli konuşmalarından birini 1 Mart 1922 tarihinde, Meclisin 3.toplanma yılını açarken yapmıştır. Konuşmalarını maddelendirecek olursak;

1-Hükümetin en verimli görevi eğitim hizmetleridir. Bu görevin işlenmesi için, eğitim programlarının milletimizin bugünkü haliyle, sosyal ve ekonomik ihtiyacı ile çevresinin ve yüzyılın gerekleriyle tamamen orantılı ve uygun olmalıdır.

2-“Ulusal eğitim“ politikalarının amacı, halkı, köylüyü eğitmek ve bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini dinini dünyasını tanıttak kadar tarih, coğrafi ve ahlaki bilgileri vermek ve aritmetik öğretmek eğitim programımızın ilk hedefidir. Böyle bir hedefe ulaşmak, Eğitim tarihimizde çok önemli bir aşama oluşturmaktadır.

3-Ülke evladını(çocuk ve gençlerini) sosyal ve ekonomik hayatta fiilen etkili ve yararlı kılabilmek için, gerekli olan temel bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek, eğitim sistemimizin esasını oluşturmaktadır.

4-Ortaöğretimin amacı, ülkenin muhtaç olduğu çeşitli hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve yükseköğretime aday hazırlamaktır. Ortaöğretimde de eğitim ve öğretim yönteminin pratik ve uygulamalı olması esasına uymak şarttır.

5-Kadınlarımızın da aynı öğretim basamaklarından geçirilerek yetiştirilmesine önem verilecektir.

6-Çocuklarımıza ve gençlerimize her eğitim kademesinde, her şeyden önce, Türkiye'nin geleceğine, kendi benliğine, ulusal geleneklerine düşman olan bütün öğelerle savaşıması öğretilmelidir.

⁷⁴ Başgöz, Ö.n.ver., s.56.

⁷⁵ Yahya Akyüz, “ Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi,” Cumhuriyet Döneminde Eğitim (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, No: 91, 1983), s. 100.

7-Milletimizin yaratma gücünün geliştirilmesi ve bu sayede layık olduğu uygarlık düzeyine yükseltilmesi, şüphesiz orta ve yüksek meslek erbabını yetiştirmek ve milli kültürümüzü yükseltmekle olur.⁷⁶

Çağdaşlaşma yolunda ilerleyebilmek için, her şeyden önce bilgisizliğin ortadan kaldırılması gerekir. Ülkenin aydınlatılmasını ile halk teba olmaktan çıkıp kendi iradesine sahip vatandaş durumuna getiriliyordu. Kurtuluş mücadelesi ile artık senelerce devam eden bu bilgisizlik yok oluyordu.

Eğitimin en etkili üyesi öğretmendir. Atatürk bu konuda, Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir. Muallimden mahrum bir millet, henüz bir millet olmak istidadını kazanmamıştır.⁷⁷ diyerek milletin ve memleketin geleceğinde öğretmenlerin şerefli yeri olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir.

Toplumumuzu gerçeğe ve mutluluğa erdirmek için iki orduya gerek vardır. Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri ulusun geleceğini yoğuran irfan ordusu... biz bu iki ordudan birincisine, vatani çığnemeye gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya, bütün dünya bilir ve bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki pek mükemmelen sahibiz. Vatanın dört yıl önce düştüğü felaketten sonra yoktan var olan bu ordu, vatani yok etmeye gelen düşmanı vatanın sinesinde boğdu, mahvetti. Yalnız işimizi bu ordunun zaferiyle bitmiş değildir. Bir ulus irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusunun varlığı ile mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun çabaları boşa gider.⁷⁸

Büyük tehlikeler karşısında uyanan ulusların ne ölçüde kararlı olduklarına tarih tanıklık etmektedir. Silahlarıyla olduğu gibi, kafasıyla da savaşmak zorunluğunda olan ulusumuzun, birincisinde gösterdiği üstün gücü ikincisinde de göstereceğine asla kuşku yoktur. Ulusumuzun temiz yaradılışı, sınırsız yetenekle doludur. Ne var ki bu doğuştan gelen yetenekleri, geliştirebilecek bilgilerle donatılmış yurttaşlar gerekir. Bu ödev de sizlere düşüyor.⁷⁹ diyerek öğretmenlere önemli görevler düştüğünü belirtmiştir.

Eğitim programlarının uygulayıcı olması ve ülkenin muhtaç olduğu mesleki ve sanat erbabının yetiştirilmesi konusundaki direktifi kısa zamanda sonuç vermiştir. I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda mesleki ve teknik bilgilere sahip eleman ihtiyacı

⁷⁶ Reşat Özalp, Aydoğan Ataunal, "Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, s107-108.

⁷⁷ Hüseyin Sağıroğlu, "Öğretmenlere Saygı İnsanlık Borcudur", Kemalizm, Sayı. 414. Yıl.35. Ocak 1997 s.25

⁷⁸ Turhan Oğuzkan, "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim" Atatürkçülük (II.kitap) , Ankara: Genkur.Basımevi ,1983), s. 119.

⁷⁹ Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, (İstanbul:Filiz Kitapevi, 1989), s.343-344.

sebebiyle o tarihte mesleki ve Teknik okulların Milli Eğitim Bakanlığı içine alınması ve yeniden düzenlenmesi için yoğun çabalara girişildi.

I.Heyet-i İlmiye (15 TEMMUZ 1923) alınan kararlar:

- 1-İlkokul programında değişiklikler
- 2-İlköğretimden sonra hayati öğretim programı
- 3-İlköğretim kararnamesinin değiştirilmesi teklifi
- 4-Kız ve Erkek öğretmen okullarının tüzük ve programları
- 5-Sultanilerde örgüt ve öğretim süresi ve sultani adının değiştirilmesi
- 6-İstanbul Kız ve Erkek öğretmen okullarında orta kısım açılması
- 7-Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine mesleki bilgiler verilmesi konuları ele alınmış burada alınan kararlardan daha büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Milli Eğitim İşleri bütün yönleri ile ele alınmış ve kararların büyük bir kısmı uygulamaya konulmuştur.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi; hükümetin eğitim politikası hakkında özeleştiriyi yaparak eğitim politikasının pragmatikleşmesi ve belli amaçlara hizmet etmesi zorunluluğundan söz etmiştir.

Memleketi kurtaracak, istiklali temin edecek, bir terbiye amili olabilecek bir maarif siyasetidir. Devletler siyasetinde demokrasi devrinden anlayan tam halkçı hükümetler esaslarına göre müesseseler vücuda getirmek ihtiyacını hayati bir zaruretle duyduğumuz bir zamanda maarif siyasetini eski imparatorlukların ordu siyasetine tekabül ettirmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yani imparatorlar orduları, halkçı hükümetler milliyet ruhunu ilim işlerini istinad (dayanak) noktası ittihaz (kabul) etmektedir. Biz memlekette ilim kıymetini yükseltirken aynı zamanda da milli bir felsefe yapmak, yeni nesillere muayyen sistemler dahilinde aşlamak mecburiyetindeyiz. Bugünün maarif meselesi, alelade malumat ve okuyup yazmanın haricinde telakki edilmelidir...⁸⁰

Osmanlı Devleti'nden, Cumhuriyetin devraldığı eğitim, sistem yönünden çok önemli yanlışları olan, kadro yönünden cılız ve yorgun, sayı yönünden de yok denecek kadar azdır. Ama Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden çok değerli bir tecrübe birikimi devralmış ve bunu çok iyi kullanmıştır.⁸¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet bütçesinde Milli Savunmaya ayrılan tahsilattan sonra en büyük harcama milli eğitime ayrılmıştır. Atatürk, milletin sosyal

⁸⁰ Şengül Altınal, **Basının Kamuoyu Oluşturma İşlevine Örnek Olarak: Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (1920-1934)** İstanbul: 1992, Basılmamış Doktora Tezi, s.225.

⁸¹ Mustafa Ergun, "Eğitim ve Kültür İnkılabı," **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1 / 2** (Ankara:Yök Yayınları, 1989), s. 45.

değişmesinde milli eğitimin önemine inanmıştır. Bu eğitim içinde kadınların eğitimi farklı bir değer taşıyordu.

Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi

Eğitim Politikasının Esasları

Çağdaşlaşabilmek, ilerleyebilmek eğitim ve öğretimin en yaygın ve üstün duruma getirilmesiyle gerçekleştirilir. Bunu sağlayabilmek için devlet yönetiminin eğitim politikasını açık ve net olarak tespit etmesi ve bunu bir plan dahilinde yürütmesi gerekir. Türk milletinin amacı, maddi ve manevi uygarlıkta en üstün düzeye erişmek olduğuna göre, bu amaca gidecek eğitim politikasının da belirli esaslara dayanması ve bu esaslar çerçevesinde uygulanması gerekir.

Genel anlamda, Atatürk'ün görüş ve direktiflerinin herbiri, ilgili olduğu alan için bir ilkedir.

Milli Mücadele sonrasında eğitim, yalnızca öğrenciyi yetiştiren, bilgi veren bir kurum olarak değil yeni düşünce şeklini, devrimleri, yeni yaşam biçimini benimsetmeye hizmet eden sosyal uyum kurumu olarak ele alınmıştır.

Atatürk'ün eğitimle ilgili politika ve uygulamaları günümüz eğitim sisteminden daha modern ve yenilikçidir.

Atatürk döneminde eğitim modeli, eğitimin kadın, erkek toplumun tüm bireylerine eşit şekilde verilmesidir. Bu ilkeler, eğitimin milli ve laik temellerine dayandırılmış, kuramsal olmaktan çok hayat için uygulayıcı bir nitelik kazandırılması amacına dayanmıştır.

Eğitimin Milli Olması

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan amaçladığı bağımsız, ulusal ve çağdaş bir Türk devleti kurmaktı. Ulusal bir devletin örgütleri de, ancak ulusal olabilirdi. İnkılabımız Türk milliyetçiliğine dayanmaktadır. Milli birlikten doğan Türk devleti, bu niteliği sürdürmekle güçlenir, öyle ise eğitimin bu ilkesi, Türklük bilincini keskinleştirici, milli birliği ve dayanışmayı güçlendirici bir esas üzerinde yürütülmelidir. Atatürk'ün çok haklı olarak dediği gibi “milli eğitim esas olduktan sonra onun dilini, ulusunu, araçlarını da milli yapmak zorunluluğu tartışmaktan

uzaktır”⁸² Eğitim sisteminde gözetilecek esaslar da bu ilkelerin uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir.

Atatürk, eğitimin milli olmasını ilk hedef olarak almış ve büyük önem vermiştir. Kurmak istediği ulusu, çağdaş ve özgür düşünen bireylerden oluşturmalıydı. Bu da ancak milli ve laik bir eğitimle gerçekleşebilirdi.

Atatürk, yeni eğitim modelinde, geleneksel eğitim sisteminden çağdaş bir eğitim sistemine geçilmesinin şart olduğunu, yabancı fikirlerden ve etkilerden uzak sadece milli değerlerimize uygun olmasının gerektiğini vurgulamıştır.

Atatürk, 15 Temmuz 1921’de Ankara’da toplanan Birinci Eğitim Kongresi’nde “Milli Eğitim” Programını açıklamıştır. Zamanın ağır ve zor koşullarına değindikten sonra şöyle demiştir.

... Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında (geri kalmışlık) en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü davayı milliyemizin ınkışafı tammı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laanettayın bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Hasareti fikriye (Kültür) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir.⁸³

Atatürk’e göre geleneksel eğitim sistemi, Türk milletinin gerilemesinde en büyük etkindir. Atatürk, çağdaş eğitimin yabancı fikirlerden arınmış, doğu ve batı etkilerinden uzak sadece milli değerlerimize uygun bir eğitim programını savunmuştur.

Yeni eğitim programı herşeyden önce milli bir nitelik taşımalıdır. 1 Mart 1924’de TBMM’nin açılış konuşmasında, uygulanacak yeni eğitim programının milli olma niteliği konusunda, Türkiye’nin terbiye ve maarif siyasetini her derecesinde, tam bir vuzuh ve hiçbir tereddüde yer vermeyen sarahat ile ifade etmek ve tatbik etmek lazımdır. Bu siyaset, her manasıyla, milli bir mahiyette belirtilebilir⁸⁴ sözleriyle ifade etmiştir.

Ülkede yapılacak eğitim reformlarında, diğer ülkelerin eğitim sistemlerini aynen uygulamanın sakıncalarına değinen Atatürk, geliştirilecek eğitim modellerinin milli

⁸² Türkan Arıkan, Atatürk’ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984), s. 37.

⁸³ Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri (Ankara: Türk Tarihi Enstitüsü Yayınları: 6, 1946), c.I., s. 4.

karakterimize ve tarihimize uygunluk ilkesinin esas alınmasını istemiştir. Bu görüşünü, Milli ahlakımız uygar esaslarla ve özgür fikirlerle geliştirilmeli ve donatılmalıdır sözleriyle ifade etmiştir. Eğitim ve kültür alanında dışa bağımlı olmaktan duyulan çekingenlik, Batı tipi eğitim sistemlerinin aynen alınmasını önlemiştir.

Atatürk, çocukların ve gençlerin; varlıklarına, haklarına, birlik ve beraberliklerine ters düşen her türlü yabancı öğelerle mücadele edecek nitelikte ve güçte yetiştirilmelerini isteyerek, 1 Mart 1922’de şunları söylemiştir:

Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve herşeyden önce Türkiye’nin istiklaline, kendi benliklerine ve milli ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel dünya vaziyetine göre böyle bir mücadelenin gerektirdiği ruhi unsurlar ile teçhiz edilmeyen fertler ve bu gibilerden kurulu toplumlara hayat ve istiklal yoktur.⁸⁵

diyerek Cumhuriyeti koruma ve yükseltme görevini onlara vermiştir.” Öğrenciler her ne yaşta olursa olsun, onlara geleceğin büyükleri gözü ile bakmalı ve öyle davranılmalıdır “sözleriyle, geleceğin teminatı olarak gençleri görmüştür.

Bir milletin hayat mücadelesinde maddi ve manevi bütün güçlerini arttırabilmesi, milli eğitimde yüksek bir düzeye erişmesi ile mümkündür.⁸⁶

1923 yılında Bütçe görüşmeleri sırasında Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa (Uzler) Bey, “her kuşağın görevi, yeni kuşağı geleceğin gereksinmelerine göre hazırlamak olduğunu belirterek, ilk gayemiz, milli ve asri terbiyeyi vatanımızın en uzak köşelerine kadar dağıtmak ve yaymaktır”⁸⁷ demiştir.

Atatürk, eğitim modelinin ulusal bir eğitim programının, bir yandan toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi diğer yandan da çağdaş bir nitelik taşıması gerektiği görüşündeydi

Hükümetin en verimli (feyizli) ve en önemli ödevi milli eğitim işleridir. Bu işlerde başarılı olabilmek için öyle bir izlenice izlemeye zorunluyuz ki, o izlenice ulusumuzun bugünkü durumuyla, toplumsal, yaşamsal gereksinmesiyle, çevrenin koşullarıyla ve çağın gerekleriyle büsbütün uyur ve uygun olsun. Bunun için çok büyük, ne var ki, düşsel ve çapraşık

⁸⁴ Kemal Aytaç, “Atatürk’ün Eğitim Görüşü”, *Atatürkçülük (II.kitap)* (Ankara:Genkur.Basımevi,1983), s. 109.

⁸⁵ Vakur Versan, “Atatürk ve Milli Eğitim,” (İstanbul:İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı I, 1986), s.355.

⁸⁶ Ziya Bursalıoğlu, “Atatürkçü Eğitim Üzerine,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I,3 (Temmuz 1985), s.801.

⁸⁷ Seçil Akgün, “Tevhid-i Tedrisat”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:91, 1983), s. 42

düşüncelerden bütünü soyutlanarak gerçeğe içe işler bakışla bakmak ve el ile dokumak gerektir. Girişilecek işin ne olduğu ancak böylece kendiliğinden ortaya çıkar⁸⁸.

Atatürk, ülkenin kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi için kısa zamanda bilgisizliğin ortadan kalkmasının ve bütün ulusun okur yazar olmasının gerekli olduğuna işaret etmiştir.

Yüzyıllardan beri ulusumuzu yöneten hükümetler eğitim ve öğretimin genelleşmesi isteğini gösteregelmişlerdir. Ancak bu isteklerine varmak için Doğuyu ve Batıyı yansılamaktan kurtulamadıklarından, sonuç ulusun bilmezlikten (cehilden) kurtulamamasına varmıştı. Bu üzüntülü gerçek karşısında bizim izlemeye zorunlu olduğumuz milli eğitim siyasetimizin temel çizgileri şöyle olmalıdır: Demiştim ki, bu memleketin öz sahibi ve toplumumuzun temel ögesi köylüdür ki, bugüne dek eğitim ve öğretim aydınlığından yoksun kalmıştır. Bundan dolayı; bizim izleyeceğimiz milli eğitim siyasetinin temeli, ilk önce var olan bilmezliği gidermektir. Ayrıntılarına girmekten kaçınmak bu düşüncümü birkaç sözcük ile açıklamak için diyebilirim ki, genel olarak tüm köylüye okumak, yazmak ve yurdunu, ulusunu, dünyasını tanıttak kadar coğrafya, tarih ve töre (ahlak) bilgileri vermek ve dört işlemi öğretmek milli eğitimimizin ilk ereğidir.

Efendiler! bu ereğe varmak, eğitim tarihimizde kutsal bir aşama olacaktır.⁸⁹

Atatürk'ün eğitim felsefesi, özgür düşünceli, çağdaş ve yaratıcı bir ulus oluşturmaya yöneliktir. Her türlü yeniliğe ve gelişmeye açık, ulusal ve insanlık değerlerine bağlı vatandaşlar Atatürk'ün ideal toplumudur. Bu nedenle, Yüce Önder, bireylerden, ailelerden kırsal bölgelerden başlayarak, kentlere doğru toplumun tüm kesimine eğitimi ulaştırmak istemiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için toplumun gelişmesini sağlayacak ve özgür düşünceli bireyleri yetiştirecektir. Bu düşüncelerin uygulama ise alanı okuldur. 27 Ekim 1922 tarihinde bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir

İlimle, teknikle ilgili görüşlerin faaliyet merkezi okuldur. Bu sebeple okul gereklidir. Okul adını hep birlikte, hürmetle, saygıyla analım. Okul, genç beyinlere, insanlığa hürmet ve millet ve memlekete sevgiyi, şerefi, bağımsızlığı öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düştüğünde, onu kurtarmak için izlemesi en uygun doğru yolu belirtir.⁹⁰

Eğitim kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince istediği bir anlam verir. Ayrıntılarına girilirse eğitimin hedefleri, amaçları çeşitlenir. Örneğin dini eğitim, milli eğitim, uluslararası eğitim... Bütün bu eğitimlerin hedef ve amaçları başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği eğitimin milli eğitim olduğunu kesinlikle

⁸⁸ M.Rauf İnan, *Ön.ver.*, s. 63.

⁸⁹ İnan, *Ön.ver.*, s. 63

⁹⁰ Haluk Yavuzer, "Atatürk'ün Eğitim Politikası" (İstanbul:İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı, 1987) c.II., s. 154.

belirttikten sonra diğerleri üzerinde durmayacağım. Yalnız işaret ettiğim anlamı kısa bir örnek ile açıklayacağım

Yeryüzünde üç yüz milyonu aşkın İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca eğitimiyle, eğitim ve ahlak almaktadırlar. Fakat ne yazık ki gerçek olay şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun kölelik ve horgörüştür zincirleri altındadır. Aldıkları manevi eğitim ve ahlak onlara bu kölelik zincirlerini kırabilecek insanlık meziyetini vermemiştir, veremiyor. Çünkü eğitimlerinin hedefi milli değildir.

Atatürk TBMM İkinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılına Açarken 1 Kasım 1925

- tarihinde şunları söylemiştir:

Milli Eğitim alanındaki bir yıllık çalışmamız pek parlak olmamakla birlikte içinde bulunduğumuz güçlüklerle ve özellikle araç yetersizliklerine oranla, oldukça değinilmeye değer sonuçlar vermiştir. Milli Eğitim Bakanlığınca geçen bir yıl içinde, ateşkes ve savaş dönemlerinin il merkezlerinde kapalı bıraktığı öğretmen okullarından onüçünün yeniden açılması, çeşitli sancaklardan yeniden on yedi erkek, bir kız lisesi örgütünün bütünlenmesi, altı erkek, iki kız idadisi açılması gibi olumlu işler görülmüştür. Bütün yıl, okullarına öğretmen boşluğunun doldurulmasına çalışılmış, kurtarılan bölgelerin okullarına öğretmen gücü ve ulusçu iyilikseverliği denenmiş öğretmen atanmıştır. ⁹¹

Sayın üyeler, milli eğitimimizden söz başlarken, kız ve erkek çocuklarımızın ve ana ve babalarının öğrenim için gösterdikleri genel istek ve can atarcasına istemi, övgülerle anmak isterim. Büyük Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyet hükümetinin en çok araçları ve çabayı harcadığı söz götürmez bulunmakla birlikte, bilim ve öğrenimin verim aydınlığına olan genel özlem, doyurulabilmekten daha, uzaktır. Kadın ve erkek öğretmenlerimizin yeni kuşağı yetiştirmek için harcadıkları özverili emekleri ile birlikte, toplumumuz içinde yeni düşünceyi ve uygar yaşamı aşlamak ve genelleştirmek için yaptıkları iyi etkiler, bu seçkin kurulların yüksek görevlerini ne ölçüde algıladıklarını göstermektedir. Görev başında çoğuna doğrudan doğruya bildirdiğimiz, beğenip değer verdiğimiz yolundaki duyguları, önünüzde de yinelemek ve dile getirmekle övünç duyayım. ⁹²

Cumhuriyet Döneminin eğitim programlarında en önemli yeri eğitimin milli olma ilkesi almıştır. İlkokul programlarına göre bu ilkeye giren öğeler şunlardır.

1-Bütün yurttaşları eğiterek ülkede bilgisizliği gidermek. Bu amaçla, her geçen gün daha çok çocuk ve vatandaşa okuma, yazma öğretilmeye çalışılmıştır. Bunun için yeni Türk Harfleri kabul edilmiş ve Millet Mektepleri açılmıştır.

2- Çocuk ve gençlerin bedensel ve fikri eğitimlerinin ve özellikle karakterlerini, tarihimizin gösterdiği yüksek düzeye ulaştırmak.

⁹¹ Mehmet Deligönül, Atatürk'ten Seçki, (Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982), s. 73.

3- Okulda her öğrencinin, yararlı ve toplumsal işler yapmasının bir ülkü düşüncesi olduğunu kavraması gerekir.

4- Eğitim ve öğretimin her türlü yabancı fikirlerden uzak, üstün ve yurtçu olmalıdır. Eğitim ve öğretim “bilimsel” olarak ulusumuz ve yurdumuzun şartlarına uygun olmalıdır.

5- Okulda dış etkilere dayanan bir ahlak yerine, iç etkilere dayanan bir ahlak anlayışı geliştirilmelidir. Öğretmen, disiplin kurallarının niçin gerekli olduğunu öğrenciye inandırarak kabul ettirebilir. Çocuk, disiplini kendisi isteyecek hale gelecek şekilde disipline alıştırılmalıdır.

6- Tüm vatandaşların, milli tarih bilmesine önem verilmelidir.

7- Türk dilini milli hale getirmek için yapılan çalışmalara, okullarda yer ve önem verilecektir. Cumhuriyetten önce dilimizde Arapça ve Farsça’dan oluşan Osmanlıca adıyla yeni bir dil ortaya çıkmış, bu dil resmi kuruluşlarda okutulmuş ve kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuda kendi öz dilimize dönüş olarak 1932’de Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Bu kurama, büyük önem vermiş dilimizin ve okullarda kullanılan öğretim terimlerinin Türkçeleştirilmesi yolunda büyük atılımlar yapılmıştır. Bunların öğretilmesi, eğitimimizin özellikle milli eğitimin bir gereği olarak algılanmıştır.⁹³

Atatürk’e göre, geleneksel eğitim, milli dil, milli tarih yani topluca milli kültürün gelişmesine uygun değildir. Bu durum eğitimin gelişmesini engelleyerek milli benlik duygusunun zayıflamasına yol açmıştır. Eğitim hem kuruluş hem de özü yönünden milli değildir. Yeni eğitim modelinin milli olabilmesi için milli dil ve milli tarihin ulusa ait olması gerekmektedir. Atatürk’ün, Türk gençliğine bıraktığı en büyük miraslardan birisi dil diğeri ise tarih konularıdır. Her ikiside ulusu ulus yapan ölümsüz dayanaklardır.

⁹² Deligönül, Ö.n.ver., s.89

Yeni Harflerin Kabulü: Türkler, Orta Asya’da yaşarken “ Orhun ve Uygur” gibi kendilerine özgü çeşitli alfabeler kullanıyorlardı. İslam dinini kabul ettikten sonra, Arap alfabesini kullanmaya başladılar. Sağdan sola yazılan, sessiz harfleri çok az, karışık olan bu harflerin okunması ve yazılması çok zordu. Halkın % 90’nı okuyup yazamıyordu. Okuma yazma bilenler ise bir ayrıcalık kazanıyordu.

Batı uygarlığına yönelen yeni devletin, Araplarla olan bağının kopartılması gerekiyordu. Çünkü, Arap alfabesi kitap, gazete çıkarmaya da uygun değildi. Kitap basmak çok uzun zaman aldığından dolayı kitap fiyatları yüksekti. Bu yüzden herkes kitap alıp okuyamıyordu. Bu nedenlerden dolayı Arap alfabesi kültürümüzün gelişmesini yüzyıllarca engellemiştir.

Harf inkılabı için ileri sürülen resmi gerekçe, halka kolay öğrenilir, kolay kullanılır, basit ve sade bir bilgi aracı vermek; böylece Atatürk’ün ilk hedef olarak belirlediği okur-yazarlığı yaymak ve halk arasında bilgisizliği ortadan kaldırmaktır.

Türk milletini bir an önce uyandırmak, çağdaş uygarlığa yaklaştırmak, ancak onu, okur yazar hale getirmekle mümkündü.

Atatürk’ün milletimize kazandırdığı yeni Türk alfabesi ise yazıldığı gibi okunuyor ve okunduğu gibi yazılıyordu. Atatürk, harf devrimini çok kısa sürede “seferberlik” halinde uygulanmasını istiyordu. Bu konuda, İstanbul’da 8-9 Ağustos 1928 gecesini şunları söylemiştir:

Zengin ve ahenkli dilimiz şimdi yeni Türk harfleriyle kendini gösterebilecektir. Yüzyıllardan beri kafamızı bir dev mengene içine sıkıştırmış olan bu anlaşılmasız işaretlerden kurtulmamız şarttır. Kısa zamanda yeni Türk harflerini öğrenmelisiniz. Bunları her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu bir millet ve memleket ödevi biliniz. Bu ödevi yaparken de düşüştünüz ki bir milletin yüzde yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bu yanlışlıkları düzeltereğiz, bunu yaparken de bütün yurttaşlarımızı bu işe katılmış görmek isterim.⁹⁴

Atatürk, okuma yazma bilmeyen kadın erkek her vatandaşa hizmet ve yardım etmenin vatandaşlık ödevi olduğunu belirtmiştir.

Atatürk, alfabenin öğretilmesi için, köy, kent dolaşarak okullarda, kahvelerde, meydanlarda, eline tebeşir alarak kara tahtanın başına geçip başöğretmenlik yapar.

⁹³ Binbaşoğlu, Ö.n.ver., s.182.

⁹⁴ Aslan Tufan Yazman, Atatürk’le Beraber, Devrimler Olaylar Anılar (2.Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984), s. 208.

Cumhuriyet Halk Partisi, devlet daireleri, hapishaneler, ordu ve Türk ocaklarında yeni harflerin öğretilmesi için kurslar düzenlemiştir. İlk dört ay içinde beşbin öğretmen alfabeyi öğrenerek yeni açılan kurslarda görev almışlardır. Bu gelişmeler içinde ülkedeki bütün vatandaşlar, okuma yazma öğrenmek için imkanlardan yararlanmak istemişlerdir. Anadolu’da dolaşan Fransız yazar bu konuda şunları söyler: “Ankara’dan Diyarbakır’a, Sivas’tan Konya’ya kadar gittim. Hemen her köyde ve kasabada durdum. Büyük bir halk kitlesinin gayretine yakından tanık oldum. Gençlerin ve ihtiyarların yeni yazıyı öğrenmek için verdikleri gayret pek dokunaklı idi.”⁹⁵ diyerek, halkın okuma-yazma (eğitime) ne denli istekli olduğunu dile getirmiştir.

İşte gerçek Türk milleti buydu. Halk, bu devrimi tüm kalbiyle desteklemiştir. Böylece toplum ileriye yönelerek, batı uygarlığını kabule hazır olduğunu göstermiştir.

Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk Harflerini çabuk öğreniniz. Bunu vatanseverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken, düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin (toplumun) yüzde 10’u, 20’si okuma yazma bilir, yüzde 80’i bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir, iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharlarla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türkün seciyesini anlamayarak kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını, kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tamir edeceğiz, hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim... En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesini yeni harfleri öğrenecektir.

Milletimiz, yazısıyla, kafasıyla bütün alem-i medeniyetin (uygarlık dünyasının) yanında olduğunu gösterecektir.⁹⁶

Konuşmasında halk arasında okuma yazma bilmemenin, geçmişten kalmış , utanç verici bir miras olduğunu belirten Atatürk, yeni harflerin bütün vatandaşların en kısa zamanda öğrenmesi suretiyle bu utanç verici durumun düzeltilmesini istemiştir.

1 Kasım 1928 tarihinde, dinsel engellere karşı kaldırılamayan Arap alfabesi yerine, Latin harflerine dayalı Milli Türk alfabesi kabul edilmiştir. 1929 yılında ortaöğretim kurumlarında Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. Yeni Türk harflerinin kabulü, Atatürk devrimlerinin en önemlilerindendir. Türkçe’nin zenginleşmesi, okuma-yazma kolaylığının sağlanması, basılan kitap ve gazete sayısının birden bire artması,

⁹⁵ Başgöz, Ö.n.ver., s.120.

okuma yazma bilenlerin sayısını çoğaltmıştır. Latin harfleri, artık çağdaş bir ülke olduğumuzun ve bunu Avrupa'ya kabul ettirmenin bir girişimidir.

Harf inkılabıyla beraber, Arap alfabesinin Osmanlı halkı arasında kültür birliğini sağlamaya dönük işleri sona ermiştir. Harf inkılabı, eğitim hareketi olduğu kadar bir kültür değişimi hareketidir.

Türk Tarihi Çalışmaları: Atatürk devrimleri arasında, Türk gençliğine bıraktığı en büyük miraslardan birisi dil diğeri ise tarih konularıdır. Her ikisi de ulusu ulus yapan ölümsüz dayanaklardır. Giyime, yazıya ve yaşayışa yön veren devrimler, bütün dünyanın izlediği hayranlıkla, çok kısa bir sürede başarılmıştır. Yazı devrimi alanında uzun yıllar alışma devresi düşünülürken, bu atılım altı ay gibi kısa bir sürede gerçekleşmiştir.

Yüce Atatürk'ün tarih üzerine çalışmaları, Kurtuluş Savaşımızın, kültür alanındaki devamıdır. Bu çalışmalar, milli tarihimize zararlı olan tüm tarihi görüşlerden kurtulmak ve tarihimizin gerçek karakterini ortaya koymak için yapılmıştır.

Osmanlı devleti yıkılmış, halifelik kaldırılmıştır. Dünyaca tanınan yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Devlet yeni, fakat millet uzun ve şerefli bir geçmişe sahiptir. Böylelikle, Ümmet tarihi anlayışından, millet tarihi anlayışına geçilmesi gerekmektedir. Ancak devlet, dili, tarihi, yaşayışı bakımından kendi kişiliğinden çok Arap ve Fars kültürüne bağlanmış ve milli bir varlık olamamıştır.

Osmanlı tarih anlayışı peygamberlerin, Arap büyüklerinin yaşantıları ve İslam dünyasının görüşlerini yansıtmaktan ileriye gidemiyordu. Türk tarihi ile Türk milletinin uygarlığa hizmetlerinden hiç bahsedilmiyordu.

Atatürk 1923 yılında Türk tarihinin ele alınması gerektiğine işaret etmiş, fakat 1928 yılına kadar tarihle yakından ilgilenememiştir. Bu konuya önem vermesinin özel bir nedeni, Türk ırkının sarı ırka ait olduğu ve Avrupa zihniyetine göre bu ırkın ikincil bir insan tipi olduğu yolunda Fransız kitabınca ortaya atılan iddianın öğrenilmesidir.⁹⁷ Atatürk bu iddiaya derhal müdahale ederek hayır olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım!(Ek-A'da sunulmuştur.)⁹⁸ diyerek çalışmalarını bilimsel açıdan ele almış, kendini dil ve tarih incelemelerine vermiş, kitaplıklar kurmuş, tarih profesör ve

⁹⁶ Yazman, Ö. ver., s. 207.

⁹⁷ Yazman, Ö. ver., s.262.

⁹⁸ Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi," Atatürkçülük (II.kitap) , (Ankara:Genkur.Basımevi, 1983), s. 160.

öğretmenleri ile kongreler düzenlemiş ve dernekler kurmuştur. Türkiye İş Bankası'ndaki gelirinin yarısını Tarih Kurumuna, diğer yarısını ise Dil Kurumuna bırakmış ve ortaya yeni bir tarih tezi atarak Avrupa tarih bilginlerinin konuya eğilmelerini sağlamıştır.

1930 yılında Ankara Türkocağına bağlı “Türk Tarihi Tetkik Encümeni” kurulmuştur. Afet İnan konuşmasında, Türk Tarihinin eskiliğinden ve Türklerin kurduğu bu büyük uygarlıktan bahsetmiştir. İlk olarak komisyon, “Türk Tarihinin Ana Hatları” adıyla, tarih kitabı yayımlamıştır. Encümen, 15 Nisan 1931 yılında “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” haline gelmiştir. Daha sonra dil sadeleştirilmesinde adı Türk Tarih Kurumuna çevrilmiştir. Kurum, 1931 yılı sonunda liseler için 4 ciltlik “Türk Tarihi” kitabı yayımlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, bunu temel alarak Ortaokullar için 3 ciltlik bir tarih kitabı hazırlatmıştır. Okullarda eski ümmetçi tarih anlayışını okutan kitaplar ise kaldırılmıştır.

1932 yılında Ankara’da Tarih profesör ve öğretmenlerinin katıldıkları Türk Tarih Kongresi toplandı. Bu toplantıda Türk ulusunun tarihinin çok eskiye dayandığı ve sadece Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı; Türklerin ilgi kurdukları ulusların uygarlığını etkileyen ileri bir uygarlığa sahip oldukları şeklinde bir Türk tarih tezi hazırlandı.⁹⁹(Ek-B’de sunulmuştur.)

Bu tezle, Osmanlı Türklüğü, büyük Türk tarihinin uzantısı olarak ele alınmış ve köklü bir uygarlığa dayatılmıştır. Osmanlı Devleti’nin ümmetçi tarih anlayışı bilim ve gerçeğe dayanan Türk Milli Varlığını oluşturan tarih kavramına ulaşmıştı. Böylece, Milli tarihimiz gerçek değerini millet ve dünya nazarında kazanmış oldu.

Atatürk, 20-25 Eylül 1937’de İstanbul’da İkinci Tarih Kongresini topladı. Kongreye dünyanın her tarafından yabancı tarihçiler çağrıldı. Tarih Tezimiz, komisyon incelemesine sunuldu. Yabancı bilginlerin bildirileri ve ileri sürdükleri belgeler Türk Tarih Tezinin ne kadar gerçek olduğunu ortaya koymuştur.

Bu tezin kabul edilmesiyle ulusal tarihimiz, gerçek değerini millet ve dünya nazarında kazanmış oldu. Türk tarih tezi, evrensel bir tarih gerçeği olarak kabul edildi. Bu başarıyla, Ulusumuzu uygar milletlerden ayrı düşünen ve ikinci sınıf ırk sayan kin mahsulü edebiyat çürütülmüş oldu.

⁹⁹ Muammer Yüzbaşıoğlu, Atatürk’ü Anmak, (İstanbul: 1981), s. 42.

Atatürk, ulusun dünya uygarlığındaki yerine ve dünya tarihindeki önemli rolüne inanmıştı. Cumhuriyetin 10.yıldönümünde söylediği nutkunda Ne mutlu Türküm diyene! ... sözü, Türk ulusunun gururunun ve başarı gücünün sloganı olmuştur. Atatürk, Türk tarih teziyle insanların aralarında anlaşmak ve ortak mutluluk için muhtaç oldukları kültür ortaklığına kuvvetli bir adım atmıştır.

Türk Dili Çalışmaları: Osmanlı Devleti dilde kendi benliğini yitirmiş, başka toplumların etkisi altına girmiştir. Osmanlıca'nın sadece %37'sini Türkçe sözcükler oluşturuyor geri kalanlar ise Arapça ve Farsça'dan oluşuyordu. Saray ve çevresi ile aydınlar, aralarında Arapça ve Farsça sözcüklerle dolu ağır bir dil kullanıyorlardı. Halksa öz Türkçe konuşuyordu. Böylece, halk ile devlet arasında büyük bir uçurum oluşmuştu.

Yeni Türk Devleti, milliyetçi bir görüşle halka dayanıyordu. Ayrıca, Milli Birliğin, bilimsel temele oturtulması gerekiyordu. Bunun için dilini yabancı dilin, etkisinden kurtarması gerekiyordu.

Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hissin inkışafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dillimizi de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.¹⁰⁰

Atatürk, ulusal ülküye giden yolu evrelere ayırmıştır. Gerçekleştirmek istediklerini aşama aşama oluşturacaktır. Bu konuda şöyle söylemiştir:

Uygulamayı bir takım evrelere ayırmak ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Yaptıklarımız bir mantık zinciriyle düşünülürse, ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Beliren ulusun savaşın tek amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde bu savaşın, başarıya ulaştıkça, ulusal egemenliğin bütün ilkelerini ve kurumlarını evre evre bugünkü döneme değin gerçekleştirilmesi olağan ve kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Başarı için kestirme ve güvenli yol, her evreyi zamanı geldikçe uygulamaktır. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Ben de böyle yaptım.

101

Türk alfabesinin oluşturulup yürürlüğe konması bu bağlam içinde değerlendirilmelidir.

¹⁰⁰ Yazman, Ön.ver., s.279.

¹⁰¹ Berke Vardar, "Atatürk ve Dilbilim", (İstanbul: İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları II, 1987), s. 62.

Atatürkçü düşünce ve uygulama öğelerinin tümü, birbirine bağlı ve gereksinimlerin yönlendirdiği devrimsel bir yapıdır. Atatürk, hedeflerine ulaşmak için olayları en ince ayrıntılarına kadar düşünerek önceden belirlemiş ve zamanı geldikçe de bunları uygulamıştır. Tüm çalışmalarda görülüyor ki yapılan her yenilik bir diğerini zorunlu kılmış ya da tamamlamıştır.

Dile yönelik girişimlerden ilki, tüm çabalara karşın Türkçe'ye uyarlanamayan Arap yazı dizgelerinin bırakılması ve Latin kökenli Türk alfabesinin kabulüdür. (1928) Ardından, Ortaöğretim kurumlarından Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. (1929)

Dil, milli bütünlüğü destekleyen ortak unsurlardan biridir. Dil devriminden amaçlananların başında, özellikle o dönemde çok ihtiyaç duyulan “milli bütünlüğü desteklemesi geliyordu... Kültürün temel ögesi olan dilin sadeleştirilmesi, kültürün diğer öğeleri arasında olan, yaşam biçimi, örf ve adetler, din ve dünya görüşünün ortak olmasının ve kültürde öze dönüşlüğün göstergesidir.

Türkçe sözcüklerin özellikleri göz önünde bulundurularak 1932 Türk Dil Kurumu (Türk Dili Tetkik Cemiyeti) kurulmuştur. Kurul, uluslaşma ve çağdaşlaşma süreciyle yakından ilgili olarak Türkçemize, dengesini yeniden kazandırarak gelişme olanağı sağlamıştır.

Dil inkılabının en önemli özelliklerinden biri de alfabe veya dilde sadeleşmenin yanında, dilin ulusal kültürü oluşturan ve ulusal benliği pekiştiren bir öğe olarak ele alınmasıdır. Dil devrimi düşüncede, hayat biçiminde ve dünya görüşünde yeni bir çağa girerken önemli bir gösterge olarak görülmüştür¹⁰²

Atatürk'ün kişisel çabaları ile gerçekleşen dil inkılabı, Türkçenin bütün meselelerini bir bütün olarak düşünmüş ve sistemli bir şekilde başarıya ulaştırmıştır.

Yeni bir yaşam biçimi ve hayat görüşünün sembolü, Doğu ve Batıya açılmanın penceresi olarak kabul edilmiştir.

Atatürk dilimizin önemini ve bu konudaki hassasiyetini şu sözleriyle ifade etmiştir. Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz.”¹⁰³

¹⁰² Altınal, Ö.n.ver., s.219.

¹⁰³ Ergun, Ö.n.ver., s.57.

1936 yılında, Türk dili ve tarihi konusunda bilimsel araştırma yapmak ve bu amaçla öğrenciler yetiştirmek üzere, Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılmıştır.

Gerektiğinde örnek alınmak amacıyla, komşu ülkelerin eğitim sistemleri ve gelişimi incelenmeye başlanmıştır. Ancak bu dönemde hükümet, yabancı okulların sosyal ve ekonomik gelişmesini henüz rayına oturtamamıştır. Dışa bağımlılıktan kurtulma çabası veren ülke, Batı taklidi okulların rağbet görmesinin, yerleştirilmeye çalışılan milliyetçilik bilincini olumsuz olarak etkileyeceği ve merkezi eğitim sürecinin aksatabileceği düşüncesinden dolayı olumlu karşılamamıştır.

Ülkenin ulusal sınırları içinde okul açan yabancılar kendi değerlerini, kendi kültürlerini ülkeye taşıyacak ve kendi ülkelerinin çıkarlarını korumaya yönelik eğitim vereceklerdir. Böyle bir uygulama bakanlığı adındaki “millî” olma niteliği ile bağdaşmaz. Ayrıca gençlerimiz, kendi değerlerimiz içinde, çağdaş ölçütlerde ve ulusal bir eğitimle yetiştirilmelidir.¹⁰⁴

İlköğretim düzeyindeki yabancı okullara Türk çocuklarının gitmesi yasaklanmıştır. Türk Hükümeti tarafından uygulanan Milli Kültür Politikası ile bu okullarda Türk Tarihi, Türk Dil ve Türk Coğrafya dersleri zorunlu olarak okutulması sağlanmıştır.

Kültür Devrimi; Dil, yazı ve tarih devrimleri gibi değişik yönleriyle en iyi uygulama alanını okulda bulmuştur. Okul, kızı ve erkeği ile ulusal bilincin gelişmesinde ve temel ilkelerin yerleşmesinde etken olmuştur. Bakanlık’tan, akademik makamlardan ya da Cumhuriyet Halk Partisi’nden kaynaklanan program ve yönergelerde “Gençliğe ulusal bayrağa saygının aşılması”, gençliğin “Türk ırkından olmanın gururunu duyacak biçimde yetiştirilmesi”, “içinde, şanlı Türk Tarihine saygıyı koruyup saklaması için”, “Türkiye’nin büyüklüğüne katkıda bulunmuş ulusal kahramanlara hayranlık duyulması için”, “birinci ödevin, Atatürk’ün istediği üzere, ulusal bağımsızlığın korunması ve savunması olduğunu düşünmesi için” gibi deyimlere sık sık rastlanırdı.¹⁰⁵ Böylece ulusal bilincin iktidar eliyle geniş kitlelere yayılması hedef alınmıştır.

¹⁰⁴ *Kemalist*, (İstanbul: YTÜ. Atatürkçü Düşünce Topluluğu Yayın Organı) 2,8., s.24.

¹⁰⁵ Caporal, *Ör.ver.*, s.243.

Lisede genç kız ve erkeklere tarih, edebiyat, yurt bilgisi derslerinin yanında askerlik dersleri de veriliyordu. Yurt bilgisi dersinde, gençlere toplumdaki ödevleri, siyasal hakları ve korumaları gereken Cumhuriyet İlkeleri öğretiliyordu. İlkokulda her sınıfta öğrencilerin ve öğretmenin ortak çalışmalarının ürünü olan Türk tarihi sergisi yapılıyordu. Burada haritalarla, gravürlerle ve resimlerle Türk ırkının kökenleri gösteriliyordu. Özellikle, Kurtuluş Savaşı öncesi Türkiye'nin durumu ile Kemalist dönemin gerçekleştirdikleri karşılaştırılıyordu. 1934'ten itibaren Üniversite ve yüksekokulların son sınıflarında kız erkek tüm öğrencilere zorunlu olarak "Türk Devrim Tarihi" dersi okutuluyordu. Türk gençliği dil,kültür ve tarih ortaklığına dayalı bir ulusal birliğe ait olmanın bilincini, Ulusal bayramlara kız ve erkek beraber katıldıkları etkinliklerle göstermişler ve bu büyük coşkuyu yüreklerinde hissetmişlerdir.¹⁰⁶

Eğitim Genel Karma ve Eşit Olması

Osmanlı eğitim sisteminde yalnızca sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocuklar birlikte eğitim görüyorlardı. Bu okullarda bile kızlar ayrı, erkekler ayrı oturuyorlardı. Bu okulun dışında kız öğrenciler öğrenim görmüyorlardı. Bunun için karma eğitim bir mesele olmuyordu. Ancak Tanzimatla birlikte sıbyan okullarından sonra kız öğrencilerin öğrenimine imkan sağlanınca kız öğrenciler ayrı okullarda öğrenim görmeye başlatılmışlardı. Bu okullara mümkün olduğunca bayan öğretmen tayin ediliyor, çok zorunlu hallerde ise yaşlı erkek öğretmenler kız okullarında görev yapıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar sadece büyük yerleşim yerlerinde erkekten ayrı tutuluyor ve toplum hayatına karışmıyordu. O'nun yeri evi ve ev işleri ile sınırlanıyordu. Kırsal yörelerde ise kadın erkeğinin yanında çalışma hayatına ortak oluyor, bağ, bahçe, tarla işlerinde üzerine düşen görevi yaparak ailenin geçimine katkıda bulunuyordu. Böylece kırsal yörelerde, sosyal yaşamda kadın erkek ayrılığı görülüyordu.

Büyük yerleşim bölgelerinde kadının çalışma hayatına katılımı, Balkan Savaşı'ndan hemen sonra I. Dünya Savaşı'nda cepheye giden erkeklerin yanında yerlerini almasıyla başlamıştır.

¹⁰⁶ Caporal, Ö.r.ver., s.243

Atatürk, kadına eşit ve karma eğitim verilmesiyle, toplumsal sorunlara çözüm yollarının bulunacağına inanıyordu. Bunun için öncelikle, eğitimi demokratikleştirmek ve eğitimin toplumun sadece belirli kesimine değil, tüm bireylerine eşit şekilde verilmesini sağlamak gerekiyordu. Mustafa Kemal'in üzerinde önemle durduğu bu konu, 1924 Anayasa'sına girmiş ve anayasanın 87.maddesi "İlköğretimin bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarının parasız olduğunu" öngörmüştür.

1 Mart 1922'de TBMM'de Üçüncü Toplanma Yılıni açarken yaptığı bir konuşmada;

Kadınlarımızı da erkeklerimiz gibi aynı derece-i tahsilden geçirmeliyiz. Erkeklere lazım olan kısımlarla beraber, kadınlıklarını da öğretmeliyiz., ¹⁰⁷diyen Atatürk, erkeklere verilen eğitimin kızlara da verilmesi konusunda, hiçbir karşıt görüşe yer vermeyecek kadar açık ve karardır.

"Bugünün levazımından biri de, kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da alim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir.

17 Nisan 1924 günü TBMM'de Bakanlık bütçesi görüşülürken Milli Eğitim Bakanı, Saruhan Milletvekili Vasıf Bey , yeni eğitim sisteminde kız ve erkek ayrımının düşünülemeyeceğini, kız ve erkeklerin aynı sisteme göre yetiştirileceğini açıklamıştır.

Atatürk, karma eğitimin, Türk eğitim sisteminin temel ilkelerinden biri olması gerektiğini, 1925'de Kastamonu'da yaptığı konuşmada şöyle ifade etmiştir.

Bir sosyal topluluk, bir millet erkek ve kadın denilen iki tür insandan oluşur. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını geliştirelim, diğerini müsamaha edelim de, kitlenin bütünü ilerletilebilmiş olsun? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirle birlikte bağlı kaldıkça diğer kısmı gökyüzüne yükselebsin. Şüphe yok, gelişmenin adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmalı ve gelişme ve yenilik alanında birlikte kesin bir tavır almak gereklidir. Böyle olursa inkılap başarılı olur.

O dönemde, gerici güçler, ateşle barutun yanyana duramayacağı fikrini ileri sürerek, Atatürk'ün Karma Eğitim İlkesine engel olmak istemişler fakat bu ilkenin uygulanmasını durduramamışlardır.

1926 yılında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye'de, kızların eğitimine ilişkin olarak;

Tek okul düzeni kurulması,
Kızların eğitimindeki eksikliklerin giderilmesi,
Kızların ve erkeklerin bir arada eğitim görmeleri,
Üretici eğitimine ağırlık verilmesi ilkeleri kabul edilmiştir.

1926 yılında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar doğrultusunda Ortaokullarda karma eğitim 1927-1928 ders yılında başlatıldı. 71 Ortaokuldan 23'ünde karma eğitime geçilmiştir. 1935-1938 ders yılında ise 5 erkek 10 kız ve 85 karma olmak üzere ortaokul sayısı 100'e ulaşmıştır. Liselerde karma eğitime 1934-1935 ders yılında, ancak tek liseye sahip şehirlerde geçilmiştir.¹⁰⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında karma eğitim ilkesi, ilkokul, yüksekokul ve üniversite düzeylerinde gerçekleştirilmiş fakat ortaokul ve liselerde ayırım devam etmiştir. Eşit eğitime önem verilmiş, kız okullarının sayıları sürekli arttığı halde oran çok düşük kalmıştır. 1923-1924 ders yılında 72 erkek ortaokulu olduğu halde hiç kız ortaokulu yoktur.

Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü icabatına göre evlat yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları evsafı lazımevi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok evsafın hamili olmaya mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdır.¹⁰⁹

M. Kemal eşitlikçi ifadelerin ardından , kadınların eğitimini onlar için bir hak olmasının yanında aynı zamanda bir ödev olduğunu vurgular. Gelecek erkek kuşakların daha iyi yetiştirilmesi için Eğitimi çocuk bakımının kalitesini geliştirmesi yöntemi olarak savunur.

Cumhuriyet eğitiminin daha sonraki dönemlerinde, meslek programlarının niteliği gerekçesiyle yalnızca kızları veya erkekleri kabul eden bir kısım meslek ve teknik eğitim kurumları topluluğu dışında, özellikle genel eğitim veren ortaöğretim kurumlarında karma eğitim düzeni benimsendi ve yerleştirildi.

¹⁰⁷ Leyla Kırkpınar, "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), s. 174.

¹⁰⁸ Zehra F.Arat, "Kemalizm ve Türk Kadını" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998) s.138.

¹⁰⁹ Zehra F.Arat, *Ön.ver.*, s.54.

Karma eğitim halen yürürlükteki Milli Eğitim Temel Kanununda sayılan Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerinden biridir. Yatılı nitelik taşıma veya erkek yada kız okulu olarak köklü geleneğe sahip olma gibi haller dışında karma eğitim yaygın olarak uygulanmaktadır.

Karma eğitimin uygulanmasıyla birlikte, çağdaş bir atılımla eğitimimizdeki bu büyük noksanlık giderilmiştir. Bundan böyle kız-erkek aynı eğitim ve öğretim programını görecektir, hiçbir ayırım yapılmayacaktır.

Eğitimin İşlevsel ve Bilimsel Olması

Atatürk, yeni eğitim modelinde bilim ve teknolojinin belirleyici rolü üzerinde önemle durmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği 27.10.1922 tarihinde Bursa'da bay ve bayan öğretmenlerle yaptığı toplantıda:

Düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber itihaz etmektedir (almaktadır.) Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın kurulmasında aynı yolu takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki Türk Milleti, Türk San'atı, iktisadiyet, şiir ve edebiyatı bütün beyaiyle inkişaf eder.¹¹⁰

Milletimizin siyasi, toplumsal hayatında ve zihinsel eğitimde rehberimizin bilim ve teknik olacağı vurgulanmıştır. Bu sayede Türk milletini, tüm uygar uluslar düzeyindeki yerini bilim ve teknik sayesinde alacaktır.

1923 Ocak ayında Anadolu'da halka yaptığı konuşmada, Arkadaşlar bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat, ilim ve irfan zaferleri olacaktır... Alacağımız tedbirlerin en mühimi ve en birincisi ilim ve irfandır.....¹¹¹

22 Eylül 1924 Samsun'da Öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmasında ise şöyle demiştir:

Dünyada herşey için, maddiyat için maneviyat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir; İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir. Yalnız, ilim ve fennin yaşadığımız her dakikasında safhalarını tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip eylemek şarttır.¹¹²

¹¹⁰ Yahya Akyüz, "Atatürk ve Öğretmenler" Cumhuriyet Dönemi Eğitimi (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:91,1983), s. 34.

¹¹¹ Yücel Yılmaz, "Atatürkçülük de Akılcılığın Bilim ve Teknoloji ile Eşdeğerliliği (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II, 1987) s. 429.

¹¹² Kurultay Öztürk, "Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir Prensibi" (İstanbul: İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II, 1987) s. 417.

Ülkenin çağdaşlaşması ve uygarlık yolunda hızla ilerlemesi için, ilim ve fen alanındaki gelişmelerin, yol göstericiliğine güvenilmesini istemiştir.

“Dünyayla ilgimizi kesip yaşayamayız, tersine gelişen ülke olarak medeniyet üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız.” Atatürk, bu sözleri ile bilimsel gelişmenin dünyayı ortak refaha kavuşturan araç olduğunu belirtmiştir.

Böylece, Atatürk, bilimin insan yaşamındaki önemli yerini her fırsatta dile getirmiştir. Atatürk’ün öğütlediği bilim, topluma ve insana ilişkin her türlü sistemli bilgi ve bilimsel çalışmayı içeren geniş kapsamlıdır.

Gözlerimizi kapayıp mücerret (soyut) yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız...Bilakis müterakki (ileri), mütemeddin (yenilikçi) bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşatacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferdi milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. ¹¹³

Uygarlığın temeli bilim ve tekniktir. Türkiye Cumhuriyetini uygar uluslar düzeyine çıkarmak eğitimde bilim ve teknolojiyi kullanmakla mümkündür. Atatürk’ün bu ilkesi en az uygulanan ilke olmuştur.

Atatürk, eğitimin işlevsel olmasına özellikle dikkat etmiş ve bilginin uygulamaya diğer bir deyişle eyleme dönüştürülmesini ilkeleştirmiştir.

Bir taraftan umumi cehli izaleye çalışmakla beraber, diğer taraftan hayatı içtimaiyede bizzat önemli müessir müsmir uzuvlar yetiştirmek lazımdır. Bu da ilk ve orta tedrisatın ameli (uygulanmalı) bir tarzda olmasıyla mümkündür. Ancak bu sayede heyet-i ictimaiyeler iş adamlarına, sanatkarlarına sahip oluyorlar. ¹¹⁴

Atatürk, İzmir İktisat Kongresi’ni açarken bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Evlatlarımızı o surette talim ve terbiye etmeliyiz ki, onlara o surette ilim ve irfan vermeliyiz ki alemler ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir olsunlar, müessir olsunlar, faal olsunlar ameli bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız, gerek ibtidai tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu noktai nazara göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şubati devlet için tavassur olunacak programlar dahi İktisat programına isnat etmekten kendini kurtaramazlar. ¹¹⁵

¹¹³ İhsan Doğramacı, “Atatürk ve Eğitim” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, I,3 (Temmuz 1985), s.659.

¹¹⁴ ...İlgili Söylev ve Demeçler, Ö.r.ver., s.9.

¹¹⁵ ...İlgili Söylev ve Demeçler, Ö.r.ver., s.11-12.

Atatürk, 1 Kasım 1925'te TBMM'nde öğretimde yaşamın pratik gereklerini karşılayan ve çevrenin özel koşullarını göz önünde bulunduran bir yöntem üzerinde olduklarını belirtmiştir.

Hamdullah .Suphi Bey'e göre, Türkiye'de Milli Eğitimin hatası kurama dayanmasıdır. Oysa ülke, işçi yetiştirebilmeli, bireyleri üretime yönlendirmelidir. Alınan önemli bir karar da, eğitim programları pratiğe uygun olarak düzenlenirken, daha ileri bir adım atılarak her bölgenin özel konumuna ve ekolojik özelliklerine de dikkat edilmesidir. Örneğin, Trabzon'da deniz ve transit ticareti konusunda ders okutulmasına karar verilmiştir

Atatürk döneminde bu ilkeye önem verilirken, daha sonraki dönemlerde programlar bu ilkeye göre yapılmamış ve orta dereceli okul programlarında fen ve matematik derslerine gereken önem verilmemiştir. Ayrıca ortaokul ve lise Fen Bilgisi derslerine de önem verilmemiştir. Ortaokul ve Lise Fen Bilgisi dersleri 1924'de 21.6 iken 1973'de oran 21,4 olmuştur. Matematik dersi 1924 18.6 iken 1973'de 16.7 olmuştur. Eğitim programları bilimsel araştırmaya dayandırılmamıştır.

Eğitimin Laik Olması

Laik kimse, halktan olan diğer bir deyişle ruhban sınıfına cleros'a mensup olmayan kimse demektir. Laiklik, sadece eğitim programlarında değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel yaşayışında temel ilkesini oluşturur.

İlk, orta ve Yeniçağda kurulan devletlerin hepsi din temeline dayanmış, hükümdarlar yetkilerini din ve Tanrı'dan almıştır Ortaçağdan itibaren Hristiyanlık dinsel temeller üzerine oturmuştur. Buna tepki olarak doğan Rönesans ve Reformların etkisiyle din, devlet işlerinden çekilmeye başlamış, 1789 Fransız Devrimi ile laiklik devletin temeli kabul edilmiştir. İslam dünyası ise bu gelişmeler dışında kalmıştır. Rönesans aydınlanması İslam topluluğuna girmemiştir.

Osmanlı Devleti Halifelik kurumunu üzerine aldıktan sonra, İslam dininin koruyucusu olarak Teokratik devlet sistemine geçmiştir. Devlet yönetiminde bütün kurumlar, dini kurallara göre düzenlenmiştir.

İslami bir devlette yeni gelişmeler için fetva alınması zorunludur. Osmanlı Devleti'de bir din devleti olduğuna göre her türlü gelişme ve yeniliğin uygulanabilmesi

için şeyhülislamdan fetva almak zorunda idi. Olumlu fetva alınamadığı için matbaa Osmanlı Devleti'ne 300 yıl kadar gecikerek girmiştir.

Teokrasi, Osmanlı devletinin gerileme ve çöküş devrinde tam bir taassup haline gelmiştir. Dolayısıyla İslam dini, kendisini batı medeniyetine kapatmış ve ortaçağ toplumu halinde tutmakta direnmiştir.¹¹⁶ Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküşünün baş sorumlusu olmuştur.

Tarih boyunca Kur'an hükümlerinin donmuş, kalıplaşmış ve bütün uygarlık araçlarına kapalı bir hale getirerek yorumlanması, din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmasını zorunlu kılmıştır.

Atatürk, bu gerçekleri şu sözleriyle ifade etmiştir:

Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz, dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalefet değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz. Kaste ve fiile dayanan taassupkar hareketlerden sakınıyoruz. Gericilere asla fırsat vermeyeceğiz.”¹¹⁷

Atatürk'ü din düşmanı, laikliği de dinsizlik olarak tanımlayanlara karşı, Atatürk'ün şu sözleri en güzel cevaptır:

Bizim dinimiz en mantıklı ve en tabii dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uyması gereklidir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. Müslümanların toplumsal hayatında, hiç kimsenin özel bir sınıf halinde varlığını korumaya hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler dini emirlere uygun harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini, eşit olarak öğrenmeye zorunluyuz..¹¹⁸

Laik devlette dini ve siyasi otorite birbirinden ayrılmıştır. Devletin resmi bir dini yoktur. Din devlet işlerine, din de devlet işlerine karışmaz. Devlet, ülkede var olan din ve mezhepler arasında hiç birine, diğerinin aleyhinde olacak şekilde ayrıcalık tanımaz. Bu durum toplumsal barışın korunmasında önemli bir yer tutar.

Laiklik ilkesi, Cumhuriyetin en önemli tarihsel olgusudur. Teokratik sistemle yönetilen Osmanlı Devletinin, skolastik eğitimi yerine çağdaş bir devletin vicdanı hür ve özgür düşünceli eğitim sistemi kabul edilmiş ve yasalarla korunmuştur. Atatürk'ün en çok üzerinde durduğu ve önem verdiği konular din ve laiklik olmuştur. Düşünce ve inanç özgürlüğü olan laiklik, Atatürk devrimlerinin temelini oluşturmuştur. Kadın

¹¹⁶ İsmet Giritli, “Atatürk ve Laiklik” (İstanbul: İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II, 1987) s.91

¹¹⁷ Neda Armaner, “Atatürk-Din ve Laiklik,” Atatürkçülük (II.kitap), (Ankara:Genkur.Basımevi, 1983), s. 324.

haklarının kabul edilmesi, bilimsel düşüncenin toplum yönetimine egemen olması, bilim ve sanatın olması laik ortamda mümkündür.

Yeni Türk devleti kurulurken, yüzyıllardan beri din ile devlet işlerinin birbirine karıştırılmasından dolayı meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmak için laiklik ilkesi kabul edilmiştir. Böylece sistem özgür düşünce ve akıl üzerine kurulmuştur.

Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi (3 Mart 1924): Laiklik sadece din ile devlet işlerinin ayrılması değil, özgür düşünceyle düşündürmektir. Atatürk, dinsel temelli medreselerin kalıplaşmış ortaçağ düşüncelerinden ileriye gidememiş olan dar düşünceli kuşaklardan yarar bekleyemezdi. Çünkü, teokratik ortaçağ eğitim sisteminin etkin, öğrenim birliğinden yoksun bir ülkenin çağdaş uygarlık düzeyinde olması beklenemezdi.

Öğrenim birliğiyle kişiliğe kazandırılmak istenen çağdaş, özgür ve laik düşüncedir.

Medreselerin ve okulların ayrı yerlere bağlılığı, kendi yönetimlerine sahip azınlık okullarının dağınık olmalarıyla, ülkede gerçek eğitimin sağlanamayacağı anlaşılmıştır. Hilafet kurumuyla dinsel okullar etkin oluyor ve ülkede iki ayrı yönetim oluşuyordu. Halifelik kaldırılmasıyla yenilik uygulamalarının önündeki engeller de kalkmış olacaktı.

Atatürk'ün eğitim anlayışı, bütün eğitim kurumlarının bir örgüt tarafından yönetilmesidir. Mustafa Kemal, eğitim birliğinin amaçlarının “aynı zihniyette bir millet yaratmak”olduğunu açıklamış bu görüşü Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde, Falih Rıfkı'nın bir yazısında da tekrarlanmıştır.”...Tek mektep ve tek kitapta tek çocuğa, tek telkin ve tek terbiyeyle tek halka gideceğiz”..

Eğitim sisteminden oluşan ikilik, devletin içinde bulunduğu çelişkiyi yansıtmaktadır. Din esasına dayanan Osmanlı devleti, eğitimde İslami geleneği reddedememiş, diğer yandan yenilik hareketleri eğitim kurumlarının bilim ve tekniğe ağırlık vermesini gerektirmiştir. İkili eğitim sistemi çelişkiyi yansıtmakla kalmamış aynı zamanda beslemiştir.

Atatürk, 1 Mart 1924 tarihinde TBMM'nin yeni toplantı yılını açarken yaptığı konuşmasında, “eğitim ve öğretim birliği”nin gerçekleştirilmesi gereken ulusal bir dava

¹¹⁸ Bahriye Üçok, Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985),s.47

olduğu üzerinde ısrarla durmuştur. Artık, laik devleti kurma yolundaki büyük adımların zamanı gelmiştir.

3 Mart 1924 günü TBMM’nde Manisa Milletvekili Vasıf Bey ile arkadaşlarının eğitim ve öğretimin birleştirilmesine ilişkin yasa önerisi görüşüldü ve Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlandı.¹¹⁹

3 Mart 1924 tarihinde 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu TBMM’de kabul edilerek yayınlanmıştır. Eğitim Birliği Yasası’nın kabulünden sonra, Atatürk laik eğitim ve öğretim birliğinin gerekliliğine değinerek şöyle demiştir.

Uygar uluslar önünde saygınlık kazanmak isteyen Türk Ulsu, çocuklarına vereceği eğitimi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki çeşit kuruma teslim etmeye hala katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette bireylerden oluşan bir ulus yapmaya imkan aramak abesle iştigal olmaz mıydı ?

M. Kemal Atatürk, Osmanlı döneminden kalan medrese ve evkaf okulları ile milli eğitim okulları ve kız öğrenciler için şöyle diyordu:

....medreseler ne olacak, evkaf ne olacak dediğimiz zaman, hemen bir karşı koymayla karşılaşsınız. Bu karşı koyuşu yapanlardan hemen ne hak selahatiyle yaptıklarını sormak gerekir. Milletimizin ve memleketimizin darülrıfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlatları, kadın erkek ayrı şekilde oradan çıkmalıdır.¹²⁰

Eğitim sisteminin birleştirilmesi ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin eşit olması milli eğitim alanlarındaki ilk ve en etkili reformdur.

Laik eğitimin ve öğretimin sonucu, okullarda erkek öğrencilerle birlikte kız öğrenciler de çoğalmıştı¹²¹

Azınlık Okulları:Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kendi okulları için kabul ettiği laik esasların uygulaması konusundaki hassasiyetini azınlık okulları içinde göstermiştir. Osmanlı döneminde, büyük devletlere güvenerek istedikleri gibi eğitim yapan ve milliyetçilik akımlarının alevlenmesinde önemli bir paya sahip olan azınlık okulları, devlet tarafından kontrol altına alınmıştır.

TBMM Hükümeti Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Hamdullah Suphi, yabancı okullar hakkında şunları söylemiştir.

¹¹⁹ Naci Kepkep, “3 Mart 1924’te Üç Devrim Yasası” (Panel Konuşmaları), Yıldız Üniversitesi Yayını, 1989. s.1.

¹²⁰ Doğramacı, Ö.r.ver., s. 93.

¹²¹ Enver Kartekin, *Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi* (2.Basım İtimat Kitapevi), s. 238.

Bazı mahzurları olmasa, Türkiye dahilinde tek bir ecnebi mektep (yabancı okul) bırakmam. Fakat bu dahili (içişleri) olduğu kadar harici (dışişleri) bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun akisleri ne olacaktır? Mütalaa etmeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman keza hasıl olacak tesiri nazar-ı dikkate almalıyız. Demek ki, elimizde bir çare vardır, o da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplerden mustağni bırakacak surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplerine yollamaz¹²².

3 Mart 1924 Öğretimi Birleştirme Kanunu ile Türk Devleti'nin aleyhinde cümleler kullanılmayacak, toprak bütünlüğünü zedeleyici, devleti yıkıcı, Türk varlığını reddedici, yabancı devlet propagandası yapılmayacaktır. Türk yurdunda başka devlet ülküsüne hizmet edilmeyecektir. Azınlık ve yabancı okullarda, dini faaliyet gösterenlere engel olunmaya çalışılacaktır.

Bu genelgede yer alan hükümler ve gerekçeleri tehdit ve tehlikenin boyutlarını göstermesi bakımından tarihi öneme sahiptir.

1- Hiçbir okulda Türk ve Türk Devleti aleyhine derslerde veya ders dışında bir kelime ve ifade kullanılmayacaktır.

2- Hiçbir okul kitabında Türklerin dünü ve bugününü kötüleyen cümleler bulunmayacaktır.

3- Türk tarihine ve coğrafyasına ilişkin en küçük bir yanlış, ders kitaplarında, duvar panolarında görülmeyecektir.

4- Türk toprakları hiçbir memleketin parçası olarak gösterilmeyecektir.

5- Ders kitaplarında hiçbir devletin propagandası yer almayacaktır.

6- Bütün yabancı okullarda haftada 5 saat Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafyası dersleri okutulacaktır.

7- Bu dersleri okutan öğretmenler Türk olacaklar ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından seçilecektir.

8- Siyasal ve dini amaçla eğitim yapılmayacak

9- Okul kitaplarından aziz resimleri çıkarılacak, okul binasında haçlar indirilecek. Dinsel semboller sadece okul kiliselerinde bulundurulacak.¹²³

¹²² Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi'nin Şubat 1921'de TBMM konuşması

¹²³ Seçil Akgün, Ön..ver., s. 41.

1 Kasım 1922’de Saltanat’ın kaldırılması, arkasındanda 3 Mart 1924’de Hilafet kurumunun kaldırılmasıyla senelerdir beyinlerde kalıplaşmış, iktidar ve güç simgesi olan erkek anlayışına bir ölçüde son verilmiştir.

Basında, Laik Tedrisat ile ilgili haber şöyle yer almıştır.

Bir Ecnebiye heyecan veren inkılap.

“Türkiye laik tedrisatta bizi çoktan geçmiştir!... Sabık Fransız Maarif Nazırı “Türkiye bu gidişle az zamanda büyük bir devlet olacaktır!” diyor.¹²⁴

Fransa’da 1789 yılında devrim olduğu halde okullar ancak 1882’de laikleştirilebilmiştir. Türkiye’de ise Cumhuriyetin ilanından dört ay sonra öğretim birliğinin sağlanması, Atatürk devriminin ne kadar köklü ve hızlı ilerlediğini, geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk Cumhuriyeti’nin bu cesur atılımı, dış ülkelerde de yankılar uyandırdı. Fransız Başbakanlarından Herriot 1933 yılında Türkiye’yi ziyaretinde Atatürk’e şöyle demiştir:

Paşa size nasıl hayran olmayım. Ben Fransa’da laik program güden bir hükümet kurmuştum. Bu kabineyi Paşa’nın Paris’deki temsilcisinin yardımı ile papazlar devirdi. Siz ise bir Halifeyi kovdunuz ve gerçek anlamda laik bir devlet kurdunuz. Siz, bu taassup havası içinde laikliği bu topluma nasıl kabul ettirdiniz. Davanızın büyük eseri laik bir Türkiye Cumhuriyeti yaratmak olmuştur.¹²⁵

1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bugünkü çağdaş örgün eğitimin esasları tespit edilmiş ve Milli Eğitimin temeli oluşturulmuştur. Bu yasa, Osmanlı dönemi eğitim sisteminde bulunan ”mektep” ve “medrese” ikiliğini ortadan kaldırmış, bütün okulları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlamıştır. Yine bu yasa ile Dinsel eğitimi idare eden “Evkaf ve Şeriyye “ Bakanlığı kaldırılmıştır. Şeriyye ve Evkaf vekaletinin bütçesinden medreselere ayrılan tüm kaynakların Milli Eğitim Bakanlığına aktarılması öngörülmüştür. Öğretim, devlet denetimi altında serbest bırakılmıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, çocukları serbest bırakınız, onlar maarif okullarında önce bir “insan” olarak yetişsinler sonra herşey olabilirler sözleriyle Tevhid-i Tedrisat’ın hem bir “kontrol” hem de bir “hürriyet aracı” olduğunu belirtmiştir.¹²⁶

¹²⁴ Cumhuriyet, (25 Eylül 1934)

¹²⁵ Nurettin Tarakçıoğlu, “3 Mart 1924’te Üç Devrim Yasası” (Panel Konuşmaları), Yıldız Üniversitesi Yayını, 1989. s.3

¹²⁶ Cemil Öztürk, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası Üzerine Görüşleri,” Milli Eğitim Dergisi (Eğitim, Sanat, Kültür) (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:3075) 133, (Ocak-Şubat-Mart 1997) s.46.

Bundan sonra okulların programlarını Milli Eğitim Bakanlığı düzenlemeye başlamıştır. Çıkarılan yeni yönetmeliklerde din dersleri 1927 yılında okullarda zorunlu ders olmaktan çıkarılarak ders saatleri giderek azaltılmıştır. 1931 yılında Din eğitimi ortaokullardan sonra yavaş yavaş liselerden de kaldırılmıştır. Laiklik ilkesi önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin programına girmiştir. Bu ilkenin 5.11.1937 tarihinde de Anayasa'ya girmesiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti Laiklik programını tamamlamıştır.

Atatürk'ün önderliğini yaptığı bu başarılı girişim ile Türk Milleti, bireysel ve toplumsal olarak ümmet felsefesinden kurtulmuş, millet olma bilincine erişerek, aydınlık ve çağdaş bir düzeye ulaşmıştır. Bu bakımdan laiklik, diğer ilkeler için bir garantidir.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Eğitim Politikası Doğrultusunda Alınan Kararlar:

14 Ağustos 1923'te kurulan hükümet programında, eğitimle ilgili olarak genel hatlarıyla şu fikirler yer almıştır.

1- Milli eğitim ilkesi genel ve ortak eğitimde birlik, meslek eğitiminde ise uzmanlık esasına dayanacaktır.

2- Milli Eğitimin üç görevi vardır. Birincisi, Çocukların eğitim ve öğretimi, ikincisi Halkın eğitimi ve öğretimi, üçüncüsü de, Seçkin insanları yetiştirmek için gerekli araçları hazırlamak ve sağlamak. Bu görevin sağlıklı yapılması için öncelikle öğretmenlerin iyi yetiştirilmesi sağlanacak, Halk eğitimi için gece dersleri açılacak ve halk diliyle yazılmış kitaplar dağıtılacaktır. Ulusal seçkinlerin yetiştirilmesi için yetenekli gençler yüksek okullarda okutulacak ve Avrupa'ya gönderilmeleri sağlanacaktır.

3- Eğitim ve öğretimin her kademesinin geliştirilmesi için aynı özen gösterilecektir.

4- Milli Eğitim Bakanlığınca, bu tarihten itibaren yurdun belirli merkezlerinde, kız ve erkek öğretmen okulları ile liseler açılarak bu kurumların gerekli eğitim araçları sağlanacaktır.

5- Üstün zekalı ve yetenekli çocukların eğitim görmeleri için parasız yatılı okullar açılacaktır. Bunlardan üniversite ve yüksekokullara gidecek çocuklar için İstanbul'da öğrenci yurdu açılacaktır.

6- İlköğretim bütün yurtda zorunlu duruma getirilecektir.

7- Kadınların öğrenimlerine büyük önem verilecek ve bu amaçla kız öğretmen okulları, kız liseleri ve kız sanayi liseleri açılacaktır.

8- İlköğretimde, tüm bireylere genel eğitimin yanında pratik mesleklere yönelik bir eğitim verilecektir. Yükseköğretime giremeyen gençler için ilköğretimden sonra tarım, sanayi ve ticarete yönelik sınıflar açılacak ve devam zorunluluğu bulunacaktır.

9- Bedensel ve zihinsel yetenekleri geliştirebilmek için Beden Eğitimi Öğretmen Okulu açılacak ve izcilik örgütüne önem verilecektir.

10- Eğitim ve öğretimin esası ulusal kültüre ve çağdaş uygarlığa dayanacaktır. Bu amaçla, Bakanlık içinde bir örgüt (Hars Müdüriyeti) kurulacak, uygun yerlerde ulusal müzeler açılacak, ulusal eserlerin toplanmasına çalışılacaktır.

11- Milli Eğitim Bakanlığının düzenleme ve yapacağı işlerde izleyeceği bilimsel ilkeleri tespit edecek bir bilimsel kurul bulunacaktır.

1923 hükümet programında yer alan ilkeler, Atatürk'ün söylevleri, daha önceki program ve genelgelere ve 15 Temmuz- 15 Ağustos 1923 yılında toplanan I. Heyet-i İlmiye'de alınan kararlara uygun olarak hazırlanmıştır. Yukarıda ilkelerine değindiğimiz Hükümet programında, 1920'deki hükümet programından tespit edilmiş olan, ulusal eğitim ilkesi ve çocukların hayatta başarılı olacak şekilde yetiştirilmeleri gerekçesi yer almıştır. Yine bu programda belirtilen, çocukları kendine güvenen, girişimci ve üretken hale getirilmesi ilkesi kuramsal olarak benimsenmiş fakat çok az okulda gerçekleştirilebilmiştir. Ortaöğretimi bitirdiği halde üniversiteye giremeyen gençlerimiz, bunlara en güzel örneklerdir.

Bu ilkeler o günkü eğitime rehberlik etmiştir. Fakat bu ilkeler tamamıyla gerçekleştirilmemiştir. İlk ve daha sonraki hükümet programlarında bir çok ilkeler tespit edilmiş ancak Kurtuluş Savaşı dolayısıyla bu ilkeler gerçekleştirilememiştir. Maarif Misak-ı bugünkü adıyla Maarif Programı, Türk eğitim ilkelerini yeniden tespit etmiştir.¹²⁷

¹²⁷ Binbaşioğlu, Ö.n.ver., s. 183.

Atatürk Eğitimi Politikasının Uygulamaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında kız erkek tüm öğrencilere, Cumhuriyet rejiminin kavranılmasına ve benimsetilmesine yönelik eğitim politikası uygulanmıştır. Çağdaş eğitimin gereği olarak yaşamsallık, üretkenlik, öğrenci etkinliğine yönelik ilkelere önem verilmiş ve bunlar okul programlarına yerleştirilmiştir.

İlköğretim: İlköğretim birbirini takip eden üç ve iki yıllık iki devreye ayrılmıştır. Amaç, bilginin ilksel kavramlarını vermek ve onlara çevrelerine uymada yardımcı olmaktır. Tarihsel öncelik sırasına göre ilköğretim programlarını incelersek önce Başbakanlık tarafından 1922 yılında ilk ve ortaokullara yönelik birer program hazırlanarak değerlendirilmelerin yapılması için eğitim çevrelerine gönderilmiştir. Yüksek öğretmen okulu müdürü İhsan (Sungu) bu konuda şöyle diyordu:

Ülkenin bütün ilkokullarını aynı programa tabi tutamayız. Köy çevresi başka, kent çevresi başka olduğundan, bu iki çevrenin okul programları arasında bir fark bulunması doğaldır. Tarım bölgesi olan bir köy ile sanat yada ticaret bölgesi olan bir köy arasında çevre, ihtiyaç açısından büyük fark vardır. Köy okullarının çevre ve ihtiyaca göre esnek bir program ihtiyacı vardır.¹²⁸

Çocuğa verilecek eğitimin çevre ve ihtiyaç ile ilgili olması toplu öğretime giden bir görüştür.

Cumhuriyet döneminde okul programlarında yapılan değişikliğin ilki, 1924 yılında olmuştur. Osmanlı dönemi saltanatı öven eski kitaplar, yeni kurulan Cumhuriyetin eğitim kurumlarında okutulamazdı. Oluşturulan 43 kişilik heyet ile eğitim kurumlarının programları değiştirilerek ve eski ideolojiler kitaplardan çıkarılarak, yeni sisteme uygun esaslar konmuştur.

1924 programı dönemin acil ihtiyaçlarına uygun yapıldığı için acele ve hazırlıksız yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde 1926, 1931, 1936 tarihlerinde ilk ve ortaöğretim kurumlarında program değişiklikleri yapılmıştır.

İlköğretimde devrim sayılacak eğitim yöntemi reformu 1926 yılında yapılmıştır. Yeni ilkokul programlarında John Dewey'in hayat bilgisi, toplu öğretim ve iş okulu kavramları esas alınmıştır. Yeni program görüşü şöyle açıklar:

İlkokul programlarında amaç, Atatürk'ün işlevsel eğitime ilişkin düşünceleri esas alınarak, öğrencilerin "etkin uyum" eğitim anlayışı ile yetiştirmesidir. Bu anlayış, çevredekileri rahatsız etmeden, kendi duygu ve düşünceleri ile çevredekilerin duygu ve

¹²⁸ Binbaşoğlu, Ö.n.ver., s. 198.

düşüncelerini birbiriyle uyumlu hale getiren yurttaşlar yetiştirmektir. Böylece bu eğitim sistemi sadece öğrenciler için değil sadece öğrenciler değil öğrenciler vasıtasıyla çevredeki insanların yetiştirilmesin de katkıda bulunan bir anlayış sistemidir. Bu anlayış, sadece ilköğretime özgü değil diğer eğitim ve öğretim kurumlarında da esas alınan anlayış olmuştur.¹²⁹

Eski ilkokul programlarında bütünlük sağlanmadan,, dersler birbirinden bağımsız yapılarak, aralarındaki bağlantılara dikkat edilmezdi. Yeni ilkokul programında, ilkokulun ilk üç sınıfındaki dersler daha önce de değindiğimiz gibi hayat ve toplum eksenli çevresinde toplu olarak okutulacaktır. Eski programda yer alan “musahebat, tabiat tetkiki, tarih, coğrafya dersleri, tabiat bilgisi adı altında toplanmıştır. Yine eski programda iş esasına ve kişisel yeteneğin ortaya çıkarılmasına dayanan eğitim ve öğretime önem verilmemiştir. Yeni programda öğrenci resim ve el işi derslerinde yeteneklerinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesine olanak sağlanacaktır.¹³⁰

Bu programla, kız çocuklarının eğitimdeki eksiklikler kaldırılacak ve karma olarak eğitim göreceklidir.¹³¹

1926 okul programı 1925-1926 ders yılında belirlenmiş birkaç okulda uygulanmış ve alınan sonuçlara göre bazı değişikliklere uğradıktan sonra 1927 ders yılında tüm ilkokullarda zorunlu kılınmıştır.

Toplu öğretimde, çocuğun ilgisi, etkinliği ile çocuğu üretici duruma getirmek esastır. 1926 programı bugünkü sistemin temelini oluşturmuştur.

1929 yılında İlkokul Yönetmeliği Yayınlanmıştır. Bu yönetmelik ilkokulların amacını şöyle belirlemiştir. a) İlköğretim çağındaki çocukları yetiştirmede beden ve ruhen doğru alışkanlıkları kazanmalarını sağlamak, bilgi ve becerilerini artırmak b) İlköğretimi temel oluşturarak çocukları en doğru şekilde yetiştirmek, ulusal topluma ve Türkiye Cumhuriyetine en yararlı şekilde uyumunu sağlamak ve yüksek düzeyde ehliyet kazandırmak olarak özetlenebilir.

Bu yönetmelikte , 1926 programında yer alan amaçlar daha ayrıntılı bir şekilde ifade edilerek öğrencinin toplumsal güce ve Türk Cumhuriyetine en yüksek düzeyde uyum sağlaması ve bunda ehliyet kazanması vurgulanmıştır.

¹²⁹ Binbaşıoğlu, Ö.n.ver., s. 97.

¹³⁰ Başgöz, Ö.n.ver., s. 107-108.

¹³¹ Hüsnü Cırıt, İlköğretim” Cumhuriyet Dönemi Eğitimi (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:91,1983), s. 301.

İlkokul programlarında 1935 yılında “Gaye ve Hedefler” bölümünün yeniden yazılmasıyla bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik eğitim ve öğretim yöntemleri ve okunan dersler açısından bir yenilik getirmemiştir. Gaye ve Hedefler Bölümü Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilkelerinin nasıl gerçekleştireceklerine ve çocukları bu programa göre nasıl yetiştirecekleri konularına ağırlık verilecektir.

Bu program, 1926 programına göre daha özenle hazırlanarak Türk devriminin gerekli kıldığı yeni ihtiyaçlara göre düzenlenmiştir. Öğretimden hem öğrencilerin hem de çevrenin etkin bir şekilde yararlanabilmesi için hazırlıklar yapılmıştır. Böylece yapılan programlar hızlı bir şekilde köylerde ve kentlerde kız ve erkek çocuklara uygulanmıştır.

Kent ilkokullarında Türkçe, aritmetik, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, tabiat bilgisi, çevre bilgisi, müzik, beden eğitimi, resim, el ve ev işleri dersleri okutuluyordu. Bu derslerden son üçü yıllık ders saatlerinin %12’sini doldurmaktadır. İlkokulun birinci devresinde kız ve erkek öğrenciler resim, el işleri derslerini ortak ders olarak görürlerdi. İkinci devreden itibaren kız çocuklarına uygun düşecek öğretim uygulanmaya başlanır, 4.sınıfta kız çocukları için ev işleri derslerinde kız çocuklarının gelecekte ev yaşantısına dair bilgiler verilirdi. Evin geçimi, yönetimi, ilk sağlık bilgileri, biçki, dikiş, nakış dersleri, yemek pişirme derslerinde yiyecekleri, besin değerlerini sağlıklı beslenme öğrenirlerdi. Aile bütçesini idare etmede pratiklik kazanmak için gelir ve gider defteri tutulurdu.

Kentlerde uygulanan program, kırsal yaşamın bir zorunluluğu olarak köylerde farklı uygulanmıştır. Türkçe ve aritmetik dersleri haricinde erkek çocukları için tarım öğretimi önem kazanırken kız çocukları için de, el ve ev işleri kırsal yaşam gereklerine göre uygunluk kazandırılmıştır. Hayatları boyunca kuracakları yuvada bilgi, beceri kazandırmak yanında kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Uyarlamada müzik ve beden eğitimi dersleri kaldırılmış, resim, tarih, coğrafya derslerinin ders saatleri azaltılmıştır.¹³² Ancak, bu ilkeler her yerde aynı başarıyla uygulanmamıştır.

İlköğretim, toplumun en küçük yapı taşı olan aileden sonraki en önemli toplumsallaştırıcı işleve sahip olmuştur.

¹³² Coporal, Ö.n.ver., s.254-255.

Cumhuriyet kadını, toplum ve kendisi için bilgili olmak zorundaydı. Bu yüzden de kadın erkek herkese “millet ailesinin temel taşı” kadın olduğu, ders kitaplarında öğretilmiştir. Çocuklar toplum ve aile içinde dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan örneklerle karşılaşıyorlardı. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarında genellikle ailede kadın ve erkek dayanışması, dolayısıyla da toplumsal dayanışmaya ait konular okutuluyordu.

Cumhuriyet Döneminde, Araştırmaya konu edinilen kitapları yazar iki grupta incelemiştir.

Birinci grup ders kitapları, Köy kıraatı, Okuma kitabı, Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Tarih, Aile Bilgisi, Ev Ekonomisi ve Uygulaması, Yurt Bilgisi, Yurttaşlık Bilgisi, Vatandaşlık Bilgisi, Ahlak kitaplarıdır. Kitaplar da doğrudan aileyi ve kadını ele alan konular yer alır. Bu konularda örnekler verilirse, “Evimiz-Ailemiz”, “Ailede ve Toplumda İşbölümü”, “Meslekler”, “Evde ve Çevrede Yapılan İşler”, “Anneler Günü” başlıklı konularla kadınlık ve erkeklik rolleri tanımlanır.

İkinci grup ilköğretim ders kitapları; Alfabe, Tarım Bilgisi, Fen Bilgisidir. Bu kitaplar toplumsal rollerin öğretilmesi bu kitapların konusu olmadı. Kadınlar ve erkekler dolaylı olarak yer alırdı. Fakat kadına ve erkeğe biçilen roller resimlerde, fotoğraflarda ve özellikle alfabelerde görülür.

Çocuklara, aile ve toplum içinde dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan örnekler verilmiştir.

1928 yılında ilkokul 4.sınıfta okutulan Yurt Bilgisi kitabında

“Şu annem görüyorum ve anlıyorum ki hiçbir işte babamı yalnız bırakmıyor, her şeyde ona yardım ediyor. Demek babamla annem arasında sıkı bir tesanüt var... Babam geçende bana bir de “müşterek maksat’tan bahsetmişti. Bizim ev de müşterek maksatla vücuda getirilmiş bir müessesese olacak. Babamla annem birleşmişler, hem kendilerinin, hem çocuklarının saadetini temin etmek için çalışıyorlar... Anneyle baba galiba her evin temel taşı.

133

Kız çocuklarına, eğitimlerinin her aşamasında, insan olduklarının bilinci verildi. Müfredat programları ve ders kitapları bu amaçla yazıldı. Kadınların, toplumsal yaşamda aktif olmalarına özendirildi. Başı dik, eğitim görmüş, meslek sahibi, “yurttaş kadın”, özellikle ders kitaplarının en önemli simgesi olarak yer alırdı. Tüm kız

¹³³ Firdevs Gümüsoğlu, “Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller” (1928-1998), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998) s.103.

çocuklarının en iyi aşamalardan geçmesi hedeflenmekteydi. Kemalistler, o günkü koşullar altında hedefin kısa vadede gerçekleşmeyeceği gerçeğinin bilincindeydiler. Bu amaçla müfredat programı yeniden düzenlendi. Beş yıllık şehir okullarında ve üç yıllık temel eğitim verildiği köy koşullarında, kız çocuklarına gündelik yaşamda karşılaşılabilecek sorunlar ve çözümler doğrultusunda bilgiler verilmesi hedeflendi. 1930 İlk Mektep Müfredat Programı'nda amaç şöyle açıklanıyordu. 1) Büyük bir kısmı daha yüksek bir tahsil görmeden hayata karışarak, ev kadını olacak olan kızların vazifeleri hakkında bilgi ve fikir vermek 2) İyi bir evin nasıl olacağını, iyi bir ev kadınının nasıl olması gerektiğini anlatmak 3) Ev ekonomisinin başlıca esaslarını öğrenmek.

Köy Müfredat Programı'nda ise ev işleri dersleri aracılığıyla, kızların eğitimine ilişkin olarak şunlar belirleniyordu. "Evde ve ailede yaşamı iyileştirebilecek bilgi ve becerilerin kazandırılması, yaşamın daha sağlıklı ve daha mutlu kılınması ve genel olarak kırsal alanda yaşam koşullarının ve düzeyinin yükseltilmesi."

Bu bakışa uygun olarak, ikinci sınıflarda okutulan ev işleri derslerinde konular şöyledir: Basit dikişler, ev temizliği, saçların temizliği, dişlerin temizliği.

Üçüncü sınıf konuları ise; Sökük ve yırtık dikmek, mezura kullanmak, çorap tamiri, ütü yapmak ve faydaları, köylerde kullanılan kumaşların tanıtımı, çamaşır yıkamakta en iyi (ucuz ve kolay) yollar, sağlık koşullarına uygun ev ve özellikleri, çocuk bakımı, haşerelere karşı savaş ve neden oldukları hastalıkların bilinmesi ile mikrop ve özellikle verem hakkında bilgi. Görüldüğü gibi 1930 Köy Mektepleri Müfredat Programıyla, kız çocukları gündelik yaşamda karşılaşılabilecek sorunlar ve çözümleri konusunda bilgilendiriliyordu. Yani kız çocukları bir anlamda, medeniyeti kırsal kesime öğreticiler olmalıydı.¹³⁴

Cumhuriyetin devrimci politikalarından vazgeçildi. 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren başı dik, eğitilmiş hatta bilim dünyasına hazırlanan kadın görünmez oldu. Bu kitaplarda kadınlar bilgisiz, mesleksiz, tüketici ve sürekli ev içi alanında karşımıza çıktı. Buna paralel olarak ders kitaplarında; Aydınlanmacı, laik, bağımsızlık örnekleri de yer almaz oldu. Düşünen ve tartışan, araştıran bağımsız kadın ve erkek imgesinin yerini, hemen her şeye inanan ve söylenenlere kolaylıkla boyun eğen insanlar aldı.

¹³⁴ Firdevs Gümüsoğlu, "Cumhuriyetin Devrimci ve Bugünkü Eğitim Kadınına Yaklaşımı (1928-1998) Aydınlanmanın Kadınları, (İstanbul: Cumhuriyet Kitap Klubü, 1998), s. 79.

Cumhuriyet devrimleri eğitime, özellikle kadınların eğitimine büyük önem verdiği gibi, bu politikayla tamamen uyumlu, aydınlanmacı bir yaklaşımla ders kitaplarının asıl konusunu oluşturdu.

Genç Cumhuriyetin eğitimcileri eski toplumun yıkıntılarını temizlemek amacıyla, ders kitaplarında uzun soluklu bir mücadele başlattılar. Yobazlığa, batıl inançlara ve kaynaklarına karşı ciddi bir mücadele yürütüldü. Bilimsel yöntem tek yol gösterici olarak, aydınlanma mücadelesinin eksenine oturtuldu. Osmanlı'ya ait, halka zarar vermiş her türlü kurum ve ideoloji, anlaşılması kolay okuma parçaları ve ilginç sorular aracılığıyla birer olgu olarak ele alındı. Ders kitaplarında, sıklıkla bağımsızlık düşmanlarıyla, din tacirlerinin aynı madalyonun iki yüzü olduğu vurgulandı. 1937 yılında okutulan ilköğretim 4.sınıf Yurt Bilgisi Kitabı'ndaki

“Hoş Görme ve Taassupsuzluk” başlıklı konu bu açıdan ilginçtir.”Bugün kimsenin namaz kılmadığına, Ramazan’da oruç tutup tutmadığına bakmıyoruz. Eskiden böyle değildi; açıkta oruç bozan birini gördüler mi, hemen yakalarlar ulu orta oruç bozdu diye cezalandırırlardı. Mekteplerde talebeyi zorla camiye sokarlardı; oruç tutacak hali var mı, yok mu , aptesli mi, değil mi? Diye bakmazlardı. O vakit hoşgörmek yoktu. Sofu olanlar, namaz kılmayanlara kızarlardı, namaz kılmayan çocukları döverlerdi. Daha tuhafı inanılmayacak şeylere inananlar, inanmayanları dinsiz sayarlardı. Mesela, Salı günü yola çıkmak, Çarşamba günü çamaşır yıkamak, Cumartesi tırnak kesmek olmazdı. Mektepte çalışan bir çocuk hastalanıverecek olsa “nazara uğrardı” derler, üfürükçülere okutmaya, kurşun döktürmeye kalkarlardı. Böyle köksüz, yalan şeylere inanlar, çalışıp çabalayacaklarına, işleri olsun diye ne idüğü belirsiz bir ölünün türbesine adak adarlar, mumlar yakarlardı. Şayet böyle bir türbeyi, halkın gelip geçeceği yolun üzerinden kaldırmak lazım gelse, onun evliyalığına inan adamlar ayaklanırlar; yol açmak isteyen belediyesi korkutmaya kalkarlardı; çünkü bu adamlar taassuplu idi. Eskiden iyiliğe, kötülüğe aklı ermeyen bu taassuplu adamlar, askerlerin talim görmesine, kitaplara resim konmasına, mekteplerde resim dersi gösterilmesine kızarlardı, her türlü yeniliğe karşı koyarlardı. Taassup yüzünden yurdumuz bakımsız kaldı; başka milletler ileri giderken, biz çok geri kaldık. Bugün taassup yoktur. Bugün ileri milletlere yetişmek için her faydalı, iyi yeniliğe sarılıyoruz.”¹³⁵

Osmanlı devletinin yıkılmasının ve ülkenin geri kalmasının nedeni olarak “teokrasi” gösterilir. Kemalistler, dini ideolojiyi geriletip; yerine akıl ve mantığı bilimsel düşünme ve davranma biçimini koymaya çalışırlar. Onlar; “nazar”, “köksüz şeylere inanç” gibi düşünceleri derinlere işlediğini ve toplumun bundan yüzyıllar boyu

¹³⁵ Gümüşoğlu, *Ön.ver.*, s. 86-87.

zarar gördüğü bilinciyle hareket ederlerdi Bu nedenle özellikle çözülmesi gereken sorunlardan biri taassuptu.

“Taassupçu düşünce her türlü yeniliğe karşı çıkmakla kalmaz, kadınlar bundan en büyük zararı görür:

“İrtica zorbalığının kuvveti arttıkça yenilik ve uyanış cereyanlarına gösterilen zulmün ve düşmanlığın en büyük payı kadınlığa ayrılıyordu.”

1935 yılına ait 5.sınıf Okuma Kitabı'nda “Gömmü” başlıklı okuma parçasında batıl inançlara karşı bilim savunulur. Yağmur duasının alternatifi olarak, çalışmak ve tekniği gelişmek gösterilir.

“Hocalarla, hacılarla, el açarak, diz çökerek, dağ başında yağmur yakarışına çıkanlar olduğunu işitiyoruz. Orada, toplu alın teri ile acı gözyaşlarından başka ne bulunur? Bütün gömmü dağların arkasındaki yarıklarda, çatlak toprağın altında, ormanlardadır. Anadolu'nun susuzluğunu ancak kazma, beton ve teknik giderebilir. Bütün insanların gözyaşları bir kuyu doldurup tarla sulayamaz, Kaçıp giden bulutları henüz tutup sağamıyorsak, kazmamızın demiri sert, betonumuz kuvvetli, su ayağımızın altında yahut dağlarımızın eteğindedir. İklim satın alamayız. Anadolu tabiatın az verdiğini teknikle tamamlayacaktır. Teknik, nehirleri çeviren, yer altı sularından göller kuran, dağların arasında deniz biriktiren, çölü ormanlaştıran, yaratıcı teknik, bin Herkül kuvvetinde teknik! Bulutları da, bir gün, yalnız onun gücü ile, kuşlar gibi avlayıp koyunlar gibi sağacağız. Tarihin bile yollarını çeviren kurak, yalnız yirminci asır insanlığının tekniği ile yenilebilir; hacı hoca yakarışı, buluta yalvarmak, havayı üfürmekle değil.”¹³⁶

1945 yılı 5.sınıf Okuma Kitabı'nda on ikiyıl içinde yapılanlar anlatılıyor. “Eskiden kapalı yaşar, bir iş tutamaz, erkeğin eline bakardı. Şimdi kadın özbenliğine kavuşmuştur. Erkek gibi açık geziyor, çalışıyor, kazanıyor. Cumhuriyet bunlardan başka ona kamutaya saylav ve belediye aza olmak hakkını da vermiştir ki bu, pek çok ileri memleket kadınının elde edememiş oldukları bir haktır.”¹³⁷

Kadının çalışıp kazandığı, “özgüvenliğine kavuştuğu” bilgisinin ilkokul öğrencilerine verilmesi çok anlamlıdır. Bu yılların eğitimcileri, kadınların toplumsal yaşamda başarılı ve üretken olmalarını desteklerken, kadının geçmişteki (Osmanlı'daki) konumunu da sık sık tartışma konusu yaparlar. Çünkü, geçmişle hesaplaşmadan, kadının konumunu, dolayısıyla da toplumu değiştiremeyeceklerinin bilincindedirler. Aynı yaklaşıma, Cumhuriyet'in kazanımlarını yıkma hedefi güdenler de sahiptir. Bu

¹³⁶ Gümtüşoğlu, Ön.ver., s. 89.

¹³⁷ Gümtüşoğlu, Ön.ver., s.92.

nedenle onların yaptığı ilk şey, kadınları ev içi alanla sınırlamak, eşleri ve çocuklarıyla tamamlamak ve kamusal alanın dışına itmek olur.

1928 tarihli Yurt Bilgisi kitabında, kadınların çalışma yaşamına ilişkin örnekler her fırsatta veriliyor:

Evet efendim. Komşumuzun kızı hastabakıcılık ediyor, bir arkadaşımızın annesi öteki mektepte muallimdir., bir arkadaşımızın annesi de tütün şirketinde katiplik ediyor.

1932’de öğretmenlere rehberlik etmek amacıyla basılan Hayat Bilgisinin Resimli Tedrisi (Muallim Kitabı) adlı kitapta, “Herkes İş Başında” başlıklı okuma parçası var. Burada Gündüz adındaki çocuk babasından, kendisini kasaba pazarına götürmesini istiyor. Birlikte pazara gidiyorlar ve çocuğun gördüklerini şöyle anlatıyor.”

İstanbul havadisi, gazeteci! diye koşan küçük bir çocuğu, daha ileride gazeteci bir kadın gördü. Pazar yerine yaklaşıyordu. Bir köylü kadın bir elinde yumurta sepeti, ötekinde tavuklar pazara gidiyordu. Pazar yeri çok kalabalıktı. Kimse kimseye çarpmasın diye bir memur ortada durmuş gelene geçene işaret veriyordu. Gündüz bir aralık kendi sütçülerini, tütün deposunda çalışan Fatma kadını gördü. Bu kadıncağız işe gidiyordu. Burada çarşıya giden, köye giden, gezmeye giden, gazete satan, muhtelif kıyafette kadınlar ¹³⁸

1923’ten 1970’e kadar Cumhuriyet Türkiye’sinin değişik büyük dönemlerinde ilköğretimde kız ve erkek nüfusların okullaşma artış oranları, aynı zaman birimine indirgeyerek hesaplanmış ve Tablo 2’de verilmiştir.

TABLO 2

İLKÖĞRETİMDE OKULLAŞMA ARTIŞ ORANI

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
Mustafa Kemal’in Başkanlığı Döneminde (1923-1938)	222.24	68.99	97.70
İsmet İnönü’nün Başkanlığı Döneminde (1938-1950)	120.52	83.39	95.55
Demokrat Parti İktidarda (1950-1960)	64.44	63.51	63.89
Mayıs 1960 devriminden (1960-1970)	127.55	82.69	99.31

Bernard Coporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)**, Çeviren:Ercan Eyüpoğlu, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982), s.258.

¹³⁸ Gümüüşoğlu, Ö.n.ver., s.117

Tablodan ortaya çıkan sonuç, kızların okullaşmasında en önemli artış, Atatürk Döneminde gerçekleşmiştir. Demokrat Parti dönemini bir yana bırakırsak, tüm dönemlerde, okullaştırılan kız sayısındaki artış hızı erkeklere oranla daha büyük olmuştur.

Ortaöğretim: 1924 yılında ortaöğretim; 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise olarak klasikleşmiş yapısına kavuşturuldu. Liselerde fen ve edebiyat şubeleri açma sistemi, Cumhuriyetin başlarında getirildi.

1926 ve 1927 yıllarında ortaöğretimde yatılı olmayan öğrencilerden ücret alınması durdurularak ve ortaöğretimde karma eğitim kabul edilerek bu alanda çağdaş zihniyet uygulamaya konulmuştur.

Yeni Cumhuriyet yönetimi, Atatürk İnkılapları ve çağdaş gelişmeler, ortaöğretim ders kitaplarında ve müfredatında önemli değişiklikler yapmayı gerektirmiştir. Atatürk İnkılaplarını; millet, devlet, demokrasi, cumhuriyet ve eşitlik kavramlarını öğrencilere öğretmek; Cumhuriyetin emanet edileceği yeni gençleri yetiştirmek için Tarih, Coğrafya, Türkçe, Medeni Bilgiler gibi derslerin saatleri yeniden belirlendi, kitapları yeniden yazıldı. Harf inkılabından sonra Arapça ve Farsça dersleri programlardan çıkartıldı. Fen kitapları, çağdaş bilimsel gelişmelere göre yeniden yazıldı.

Cumhuriyetin yeni ortaöğretim sistemi, devletin emanet edileceği gençleri yetiştirmeye başladı.

Ortaokul: İlkokulu bitiren kız ve erkek öğrenciler üç yıllık bir eğitim sonunda ortaokul diploması edinirlerdi. 1930 yılından önce ortaokul, ilkokulun bir devamı sayılıyor, hem de liseye giriş için eğitim veren kurum olarak kabul ediliyordu. Bu tarihten itibaren ortaokullara öğrencileri liseye hazırlamakla birlikte mesleki ve teknik liselere hazırlama görevi de verilmiştir.

Genç Cumhuriyetin eğitimcileri, kız öğrencileri bir yandan yükseköğretime ve hayatın her alanına ilişkin mesleklere yöneltirken, diğer yandan büyük bir kısmının bu hedefe erişemeyeceği biliniyordu. Bu nedenle özellikle “Aile Bilgisi” dersleriyle “bilinçli ev kadını” yaratma amacı güdüldü. Bu derslerde, evin sağlık koşullarına uygunluğu, evin temizliği ve çamaşırların düzeni, salon düzeni (ucuz sade ve zarif döşenmesi), sofranın düzeni ve yemek adabı, ziyaretler ve kabuller, çocuk ve hasta bakımı ile ucuz ev ekonomisi konuları kız çocuklarına öğretiliyordu. Dikiş, nakış gibi

konularda ailenin basit gereksinimlerinin giderilmesine yönelik becerikli genç kızlar ve ev kadınları yetiştirmek, bu derslerin başlıca hedefleri arasındaydı.

Kız çocukları özellikle “doğru düşünceli ve korkusuz” olmak konularında eğitiliyordu.

“Genç kızlar küçük yaşlarından itibaren doğru düşünceli (tedbirli) ve korkusuz (cesur) olmaya alıştırılmalıdır. Bir örümcekten korkup bağırان, bir damla kan görüp bayılan bir kız hayatın sonuna kadar sinirli ve ürkek bir kadın olarak kalır.” denerek cesaretin kaynağının da eğitim olduğu vurgulanıyordu.

“Kadınlar fikir ve ahlakça yükselmedikçe kurdukları aile yuvasına karşı faydalı bir uzuv olamazlar. Bugünkü kadın gelecek neslin eğitmenidir. Bilgisiz bir kadın böyle bir ödevin hakkından nasıl gelebilir. Kadınlar erkekler gibi düşünmek, bilmek ve başına buyruk yaşamak isterler. Bunlar, ancak zekasının yükselmesiyle imkanı olabilir; yoksa saygıdeğer bir ana, sözü geçer Bilgisiz bir kadın böyle bir ödevin hakkından nasıl gelebilir. Kadınlar erkekler bir ev kadını ve hakkını koruyabilen bir insan olamaz. Bugün kadın evinde ve ev dışında herhangi bir suretle çalışırsa çalışsın kendine mutlaka bilgi lazımdır”

sözleri “kadının yükselmesinin” ulusun yükselmesinden ayrı görmeyen bir anlayışın sonucudur.

O yıllarda yaşamın hangi alanında olursa olsun, kadınların bilgili ve hakkını koruyan insan olması zorunlu görülüyordu. Genç Cumhuriyetin eğitimcileri “büyük bir kısmı daha yüksek bir tahsil görmeden hayata karışacak” genç kızların; bilgili olmalarının yanı sıra, çalışkan ve ev içindeki zamanını iyi planlayan kişiler olmalarını hedefliyordu. Sabah, öğle, akşam yapılacak işlerle, haftalık, aylık ve yılda bir yapılan işler birbirinden ayrılmaktaydı. Bunun dışında kalan zamanında misafir kabulü, hasta ziyareti, arkadaş buluşmaları ve “okuma ve yazma” ile geçirebileceği dile getirilmekteydi.

Genel olarak Cumhuriyet döneminde, kadınların toplumsal yaşama aktif olarak katılması hedeflenmiş ve bu anlayış ders kitaplarına yansiyarak aktif, haklarını elde etmiş ve meslek sahibi eğitimli bir kadın hedeflemişlerdir.

Toplumun içinde bulunduğu şartlara göre hedeflenen bu kadın tipine tam olarak ulaşamayacağı göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü kızların büyük çoğunluğu yükseköğrenime devam edemeyecekler ve ev kadını olacaklardır. Bu nedenle bu büyük çoğunluğa yönelik politikaların da geliştirilmesi gerekiyordu. Bu politikaya uygun olarak bilgili, ev idaresinden sorumlu, yurda yararlı, Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş çocuklar yetiştirebilecek düzeyde ev kadını yetiştirebilmektir.

Kısacası o dönemde kız çocukları için “Cumhuriyet kadını” yaratılmak isteniyordu. Cumhuriyet kadını olamayanlar ise “Cumhuriyet ev kadını” olmalıydı.

1923’ten 1973’e kadar Cumhuriyet Türkiye’si’nin tarihinde büyük dönemlerde, ortaokullardaki kız ve erkek okullaşma oranları aynı zaman birimine indirgenmiş ve Tablo’3 de verilmiştir.

TABLO 3
ORTAOKULLARDA OKULLAŞMANIN BÜYÜME ORANLARI

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
Mustafa Kemal’in Başkanlığı (1923-1938)	749.97	481.40	610.20
İsmet İnönü’nün Başkanlığı (1938-1950)	24.15	21.32	22.09
Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)	288.84	332.10	320.36
Mayıs 1960 devrimi (1960-1970)	239.41	210.91	218.07

Bernard Coporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)**, Çeviren:Ercan Eyüpoğlu, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982), s.286’dan uyarlandı.

Tablodan da görüleceği gibi okullaşmada en büyük artış özellikle kızlar için, Atatürk döneminde gerçekleşmiştir.

Lise: Ortaokul diplomasına sahip her çocuk liseye başvurabilir. Türk Liseleri, Fransız modeli esas alınarak örgütlenen Galatasaray Lisesi’nin kopyası olan Osmanlı Sultanileri’nin devamı sayılabilir. Amaç, öğrencilere ortak bir genel kültür vererek onlara kişi ve toplum sorunlarını tanıtmak, ilgi ve yetenekleri ölçüsünde çeşitli programlarla onları yükseköğretime veya hem mesleğe hem de hayata hazırlamaktır.

Liselerin ders programları Atatürk döneminden itibaren değişiklik göstermiştir. 1930 yılında kız ve erkek öğrencilere askerlik dersleri tüm liselerde okutulmuştur. 1949 yılında Lise öğrenim süresi üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. Ders programlarında pratik

çalışmaya ve seminerlere önem verilmiş ayrıca sanat, sanat tarihi ve müzik derslerine geniş yer verilmiştir. 1954 yılında öğrenim süresi yeniden üç yıla indirilmiştir.

1923 yılından itibaren Türkiye'nin tarihsel dönemlerinde liselerdeki okullaşma artış oranlarını aynı zaman birimine indirgeyerek değerlendirilmiş ve Tablo 4'de verilmiştir.

TABLO 4
LİSELERDE OKULLAŞMA ORANI

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
Mustafa Kemal'in Başkanlığı (1923-1938)	613.03	769.23	726.44
İsmet İnönü'nün Başkanlığı (1938-1950)	23.22	8.55	12.00
Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)	292.44	188.74	209.99
Mayıs 1960 devriminden Sonra (1960-1970)	352.47	290.98	306.85

Bernard Coporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını* (1919-1970), Çeviren:Ercan Eyüpoğlu, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982), s.298'ten uyarlandı.

Tablodan anlaşılacağı üzere; Okullaşma oranları en yüksek düzeye Atatürk döneminde ulaşmış, fakat ilk ve ortaokulların tersine, bu dönemde, erkeklerin okullaşması kızlara oranla daha güçlü olmuştur.

Mesleki ve Teknik Öğretim: Bu okullar klasik genel ortaöğretim gibi iki kademedен oluşur. Birinci kademe ortaokullara denk olan orta dereceli mesleki ve teknik okullardır. Kız ve erkek ilkokul diploması alanların kabul edildiği bu okul üç yıl eğitim verirdi. Amacı, kız ve erkek işçiler yetiştirmek veya mesleki ve teknik enstitü ve liselere hazırlamaktır. Bu değindiğimiz son kurumlarda mesleki ve teknik öğretimin ikinci kademesini oluşturur. Bu okula klasik ortaokul mezunları ile mesleki ve teknik ortaokulları bitirenler girebilir. Eğitim süresi okula göre iki veya üç yıldır.

Cumhuriyet Döneminde, 1920'li ve 1930'lu yıllar mesleki ve teknik eğitimin bir devlet politikasına bağlanması, tüm eğitim sistemi içinde örgütlenmesi, temel kavram ve ilkelerinin belirlenmesi için yoğun çabaların sarf edildiği yıllar olmuştur.

1922-1927 yılları arasında faaliyet göstermiş meslek okullarının idare şekilleri, öğretim programları ve öğretim süreleri farklılık göstermiştir. Bu okullardan bir kısmında günün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik programlar uygulanmamıştır.

Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İstanbul da, Üsküdar ve Çapa semtlerinde iki kız sanat ortaokulu vardı. Bu okullardan Bursa'da kız çocukları için açılan Kız Hayat Mektebi (ziraat sanatlarından ipekböcekçiliği, sebzecilik, reçel, şurup, sütçülük ve dikiş öğretilirdi) İzmir'de çiçekçilik, sepetçilik okulu, Mersin'de Ticaret okulu, Erzurum'da kız sanat okulu ile bazı illerde tarım Bakanlığına bağlı ziraat ve makinistlik okulları açılmıştır.

Bu okullar 1927 yılından itibaren Kız Enstitüsü adını almış olan kız sanat okullarının programları yeniden ele alınmış, kızların becerikli, marifetli bir ev kadını ve gerektiği zaman bu sanatlardan birinde çalışıp hayatını kazanabilmesi amaçlanarak el sanatlarıyla ilgili bilgilere geniş ölçüde yer verilmiştir.¹³⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında muhtelif bakanlık ve daireler tarafından idare edilen çeşitli okullar ve kurslar vardı. Milli Eğitime yeni bir şekil vermek ve uzman eğitimcilerden yararlanmak amacıyla, 1924 yılında Kolombiya Üniversitesi'nden John Dewey ülkemize davet edildi. John Dewey iki aylık çalışması sonucu tezkere (muhtıra) sundu. Tezkere'de mesleki ortaokullar ile çeşitli bölgelerde ticaret ve ziraat kursları açılması ve bu işleri yürütecek bir teşkilatın kurulmasını öngörmüştür.

Dewey ülkesine döndükten sonra hazırladığı raporu Türkiye'ye göndermiştir. Raporunda Milli Eğitim ve Mesleki Öğretim konuları üzerinde önemle durmuştur.

Meslek Okullarını incelemesi ve tavsiyede bulunması için Dr.A.Kühne 1925 yılında ülkemize davet edilmiştir. Kühne, meslek eğitimi üzerinde durarak, kadınlar için özellikle ev idaresi, çocuk bakımı, biçki-dikiş gibi derslerin okul müfredatında yer almasını önermiştir.

1927 yılında yine aynı nedenlerden dolayı, Omar Buyse Türkiye'ye gelmiştir. Buyse, Türkiye'nin çok büyük bir kısmını dolaşarak meslek eğitimini incelemiş ve ayrıntılı raporlar düzenlemiştir.

1922-1938 yılları arasında meslek branşlarındaki boşluğu gidermek amacıyla Avrupa'dan uzman öğretmenler getirilmiştir. Bu öğretmenlerin branşları ve sayıları şöyledir.

Moda	: 6
Biçki-Dikiş	: 4
Ev Ekonomisi	: 3
Mesleki Resim	: 2
Yabancı Dil	: 1
Sıhhi Tesisat	: 2
Erkek Terzilik	: 1
Sanat Tezyini	: 3
Ticari İlimler	: 1
Marangozluk	: 10
Demircilik	: 5
Tesviyecilik	: 7
Elektrikçilik	: 2
Döktümcülük	: 2
Duvarcılık	: 10
Mimarlık	: 2
Yöneticilik	: 4

Böylece toplam 65 öğretmen yurtdışından getirilerek bu okullarda görevlendirilmiş oluyordu.¹⁴⁰

Meslek okullarının öğretmen konusunun çözümü için 1927 yılından 1939 yılına kadar çeşitli meslekler üzerinde öğrenim görmek amacıyla İsviçre, Çekoslovakya ve İtalya'ya toplam 133 erkek ve kadın öğrenci gönderilmiştir.

1926 yılında John Dewey'in önerisiyle Teknik Öğretim işlerini yürütmek üzere Teknik Öğretim Dairesi kuruldu. 1927 yılında Meslek Okullarına ait işlerin Yüksek Öğretim Dairesi tarafından yürütülmesi uygun görülerek bu dairenin adı "Yüksek ve Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğü" olarak değiştirildi.

Meslek okullarının her yıl sayılarının artması ve gelişmesi sonucunda bu okulların merkez teşkilatı içinde ayrı bir genel müdürlüğe bağlanarak yönetilmesine ihtiyaç duyuldu. Bu amaçla 22.6.1933 tarihinde yayınlanan 2287 sayılı kanunla Mesleki

¹³⁹ Türkan Ayrıl, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim" Atatürk ve Kadın Hakları (Ankara:1983) s.49.

¹⁴⁰ Kemal Turan, Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Rüştü Uzel (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2483, 1992) , s.46-47.

ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kuruldu. 1935 yılında bu okulların tüm masrafları devlet tarafından karşılanmaya başlandı.

Ülkede açılan yeni okullar, beraberinde bir takım sorunlar getirmiştir. Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü, bu işlerin yürütülmesinde ve ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz ve etkisiz kalıyordu. Mesleki ve Teknik Öğretim alanında bu işlerin daha çabuk ve sistemli bir şekilde başarılması için Milli Eğitim Bakanlığı, Merkez Teşkilatı Kanunu'nun değiştirilerek, Genel Müdürlük 1941 yılında Meslek ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı haline geldi. Böylece Mesleki ve Teknik Öğretim, merkezi bir örgüte kavuşturuldu.

Bu kurumlar 1941 yılından sonra büyük gelişmeler gösterdi. Endüstri ve bayındırlık alanlarının yüksek kademelerine eleman hazırlayan İstanbul Yüksek Mühendis Okulu ile Yıldız Teknik Okulu'nun idaresi 4120 sayılı Kanunla Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. 1946 yılında yayınlanan 4936 sayılı kanunla İstanbul Yüksek Mühendislik Okulu diğer Üniversiteler gibi (müstakil) oldu. Diploma alan kız öğrencilerin sayısında ise gün geçtikçe artış olmuştur.¹⁴¹

Bu girişimden sonra Meslek ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı bünyesinde bir takım daireler kurulmuştur. Bunlar

Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü

Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü

Ticaret Öğretim Müdürlüğü

Teknik Büro Müdürlüğü

Yapı İşleri Müdürlüğü

Muamelat Şefliği

Ülke ihtiyaçlarının karşılanması için kurulmakta olan fabrikalar, ordunun ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirilmesiyle ilgili Müsteşarlığın programında açılması öngörülen okullar şunlardır.

Yüksek Mühendis, Mimar Okulları

Teknik Eleman Yetiştirecek Teknik Okullar

Erkek sanat Okulu Mezunlarının Stajı İçin Kurulacak Fabrikalar

Yapı Enstitüleri

Gezici Sanat Kursları

¹⁴¹ Ayrıl, Ön.ver., s.49.

Kız Enstitüleri

Akşam Ticaret Okulları

Ticaret Okulları

Ülkede Tanzimatla başlayan meslek ve teknik öğretimin geleneksel esaslardan soyutlanarak sanayileşmiş ülkelerden ve çağın gereklerinden istifadeyle geliştirilmesi Cumhuriyetle başlayan inkılap hareketiyle hızlandırılmıştır.

Türkiye'nin büyük dönemlerinde mesleki ve teknik öğretimde okullaşma artış oranları Tablo 5'te verilmiştir.

TABLO 5
MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİMDE OKULLAŞMA ARTIŞ
ORANLARI

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
Mustafa Kemal'in Başkanlığı (1923-1938)	155.30	35.87	60.96
İsmet İnönü'nün Başkanlığı (1938-1950)	155.41	459.99	349.50
Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)	153.99	66.04	84.17
Mayıs 1960 devriminden beri (1960-1970)	201.51	128.69	149.10

Bernard Coporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını** (1919-1970), Çeviren:Ercan Eyüpoğlu, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982), s.306'dan uyarlandı.

Son dönemin önemli artışı istisna edilecek olunursa kızlarda artış oranı fiilen değişmeyen bir gelişme göstermiştir.

Yükseköğretim: Yeni Türk Devleti, Üniversiteden, hayat için rehberler yetiştirmesini, milleti uyandırmasını, yaptığı ilmi çalışmalar ile milletin gelişmesini ve hayat standardını yükseltmesini istemiştir. Bu isteklere yönelik bir çalışma gösterilmediği gibi, 1930'lu yıllarda Üniversite problemi gündeme gelmiştir. Üniversitelerin, kısaca Cumhuriyetin dinamik yapısına ayak uyduramadığı belirtilmiştir.

Bunun üzerine hükümet, 1931'de Türkiye'deki yüksek öğretimi incelemesi ve bir reform tasarısı için İsviçre'den Prof.Dr.Albert Malche'i davet etmiştir.¹⁴² Malche'in geniş araştırma ve incelemelerinden sonra verdiği rapor doğrultusunda, onun danışmanlığında 1933 yılında İstanbul Darülfünun'un yerine "İstanbul Üniversitesi" kuruldu. Yeni üniversiteye eski hocaların büyük bir kısmı alınmamış ve Almanya'dan profesörler getirilmiştir.

Türk Yüksek öğretimine modern hava getiren bu inkılabı Atatürk,"...Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi Maarifte ve kurulan Üniversitede radikal tedbirlerle yürütmek kat'i kararımızdır." diyerek izah etmiştir.

Ankara Hukuk Fakültesi (1925), Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933), Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi(1935) ve İstanbul Üniversitesi'ne bağlı İktisat Fakültesi 1936 yılında Atatürk döneminde kurulmuştur.¹⁴³

Üniversite devrimi, Türk gençliğine uygar dünyaya doğru yepyeni ufuklar açmıştır.

TABLO 6

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
Mustafa Kemal'in Başkanlığı (1923-1938)	361.12	151.72	172.21
İsmet İnönü'nün Başkanlığı (1938-1950)	165.32	141.53	145.68
Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)	148.18	122.13	127.04
Mayıs 1960 devriminden Sonra (1960-1970)	188.67	220.58	214.03

¹⁴² Başgöz, Ö.n.ver., s. 185.

¹⁴³ Nüvit Tekül, "Atatürk ve Üniversite" (İstanbul: İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı III, 1988) s.185.

Mesleki ve Teknik öğretim dışında, tüm öğretim kademelerinde görüldüğü gibi ilerleme Atatürk Döneminde en yüksek düzeyde olmuştur.

Yaygın Eğitim: Kısa süreli kurslar aracılığıyla sistemli olarak , bireyin sorunlarına yönelik veya sosyal, politik ve ekonomik durumlarına göre, çeşitli eğitim çalışmaları ile gerçekleştirilmektedir.¹⁴⁴

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemini dışında yürütülmekte, onun boş bıraktığı alanları tamamlamaktadır. Ancak örgün eğitim gibi düzeylere ayrılmamakta ve birbirini izleyen hiyerarşik yapıya sahip olmadığı gibi tamamen kurumlaşmamıştır.

Yaygın eğitim, eğitim kurumları aracılığıyla verildiği gibi, ekonomik, politik, sosyal amaçlı çeşitli kurumlar tarafından da verilmektedir.

Amacı; örgün eğitime gidemeyenlere ikinci bir şans vermek, bir mesleğe hazırlamak, çeşitli nedenlerle eğitimden yoksun olanlara kalkınma programları çerçevesinde geniş bir eğitim yelpazesi sunmak, yararlı ve kaliteli bilgiler vermektir.¹⁴⁵

Yetişkin Eğitimi; Çocukluk çağından itibaren başlayan, eğitimin ilk dönemini tamamlamamış kimselerin ihtiyaçlarına göre ayarlanmış olan ve bu gibi kimselerin öğrenmelerine imkan sağlamak üzere, planlanan düzenli ve devamlı iletişim sürecidir¹⁴⁶

Kız çocuklarının ilkokuldan sonra eğitimlerine devam etme oranının düşük olması sebebiyle yetişkin eğitiminin önemi büyük ölçüde artmıştır.

Yetişkin eğitiminde amaç, Milli Eğitim temel kanununda ifade edildiği gibi milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, örgün eğitime katılmamış yada bu eğitimin herhangi bir kademesinde bulunan ve bu kademedan ayrılan vatandaşlara,

Milli kültür değerlerimizi koruma, geliştirme, tanıtmaya ve benimsetme,

Boş zamanları değerlendirme alışkanlığı kazandırma

Değişik mesleklerde çalışan kişilere mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve beceriler kazandırmak.

Yetişkinler için Mesleki Kurslar, mesleği bulunmayan yetişkinlere meslek edinmede ve yaşamlarını kazanmada yardım etmektir.

¹⁴⁴ Firdevs Güneş, **Yetişkin Eğitimi : Halk Eğitimi** (Ankara: Ocak Yayınları, 1996), s. 4

¹⁴⁵ Güneş, **Ön.ver.**, s. 4.

¹⁴⁶ Güneş, **Ön.ver.**, s.12.

Akşam Kız Sanat Okulu: Okul çağını geride bırakmış veya çeşitli nedenlerle meslek ve teknik okullara devam edemeyen genç kızlar ile evli kadınları kapsıyordu. İlkokul mezunu olmak girişte aranan koşuldu. Meslek bilgilerinin kazandırmak yanında onlara bilgilerini yetkinleştirme, çocuk bakımı ve evin nasıl yönetileceği konularında bilgiler veriliyordu.

1932 yılında bir yıl süreli olarak kurslar başlamıştır. Bu süre 1964 yılında iki yıla çıkarılarak, yaşamın gereksinmelerine göre yeniden düzenlenmiştir.

TABLO 7

**AKŞAM KIZ SANAT OKULLARI
OKUL, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ SAYISI**

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1934-35	7	128	2576
1939-40	26	209	6421
1944-45	64	326	13673
1949-50	96	184	21576
1964-65	211	271	37919
1969-70	325	608	61399

Olgunlaşma Enstitüsü: Bu enstitüler, gündüz yada akşam , meslek okullarını bitirmiş genç kızlara ve kadınlara iki yıllık bir öğrenim sonunda kendilerini yetiştirerek bir çok alanda nitelikli işçiler olanağı sağlamak amacıyla açılmıştır. İlk Olgunlaşma Enstitüsü 1945 yılında İstanbul'da açılmıştır.

TABLO 8
OLGUNLAŞMA ENSTİTÜLERİ
ÖĞRENCİ SAYISININ YILLARA GÖRE GELİŞİMİ

Yıllar	Öğrenci Sayısı
1945-1946	149
1946-1947	183
1947-1948	231
1948-1949	309
1949-1950	265
1950-1951	222
1951-1952	288
1952-1953	333
1953-1954	327
1954-1955	340
1955-1956	338
1956-1957	351
1957-1958	416
1958-1959	540
1959-1960	630
1960-1961	716
1961-1962	718
1962-1963	634
1963-1964	615
1964-1965	685
1965-1966	824
1966-1967	800
1967-1968	815
1968-1969	804
1969-1970	805

Akşam Ticaret Lisesi: Bu liselere, ortaokulu bitirip örgün eğitime devam edememiş genç kızlar, yaşları dolayısıyla ticaret lisesini terk etmek zorunda kalan öğrenciler, gündüzleri tamgün çalışan yetişkinler devam etmişlerdir. Akşam Ticaret Liselerini bitiren gençler çoğunlukla Yüksek Ticaret Okullarına girmişlerdir.

Ev Sanatları ve Biçki Dikiş Kursları: 1938 yılında kurulan bu kurslarda, köylü kadınlara, genel olarak ev ekonomisi, sağlıklı çocuk yetiştirmek ve dikiş bilgileri öğretilmiştir.

1964-1965 yılında 737 Ev Sanatları ve Biçki-Dikiş Kursları'ndan, 548 tanesi köylü kız ve kadınlara yönelik gezici kurslardı. Bu kurslardaki öğrenci sayısı ise 11.624 toplam öğrenci sayısı olan 22.033'ün yarısını oluşturuyordu .

TABLO 9
Ev İşleri ve Biçki Dikiş Kursları
öğrenci sayısının yıllara göre gelişimi

Yıllar	Öğrenci Sayısı
1932-1933	1438
1933-1934	1769
1934-1935	1791
1935-1936	1788
1936-1937	2534
1937-1938	2460
1938-1939	2957
1939-1940	3274
1940-1941	3632
1941-1942	3408
1942-1943	4970
1943-1944	5980
1944-1945	6784
1945-1946	6364
1946-1947	6430
1947-1948	9314
1948-1949	7374
1949-1950	9833
1950-1951	10865
1951-1952	10372
1952-1953	11575
1953-1954	12197
1954-1955	11908
1955-1956	10834
1956-1957	10291
1957-1958	10365
1958-1959	7515
1959-1960	16675
1960-1961	16648
1961-1962	16198
1962-1963	16590
1963-1964	19915
1964-1965	22033
1965-1966	21466
1966-1967	23402
1967-1968	27252
1968-1969	31730

Atatürk Döneminde Kadın Hakları

Ulusal devrimi gerçekleştiren ve Cumhuriyetin kurucusu olan büyük Atatürk'ün başlıca hedefi, Türk kadınlarının toplumsal statülerini tamamen değiştirerek, onlara kaybettikleri vatandaşlık haklarını tekrar kazandırmaktı. Genel olarak kadın hakları, devrimin öngördüğü değişikliklerin en zor başarıları olmuştur. Çünkü, savaş bu kez alışlagelmiş olan somut bir düşman değil, soyut kavramlar olan, geleneksel değer yargıları ve düşünceler bunlara ek olarak toplumdaki egemenliklerini yitirme korkusunda olan erkekler ve dinsel değer yargılarıyla bütünleşmiş geleneksel yapılardır. Türk devriminin başarıya ulaşmasının ilk şartı, kadın haklarının verilmesidir. Atatürk, Türk toplumunun kurtuluşunu, Türk kadınının kurtuluşu ile mümkün görmüştür. Bunu şu sözleriyle ifade etmiştir. "Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça öbür yarısı göklere yükselebilir? Şüphe yok; ilerici adımlar, dediğim gibi iki cins tarafından, birlikte, arkadaşça atılmalı yenilik ve ilerleme düzeyinde aşamalar birlikte geçilmelidir"

Atatürk, Cumhuriyet kurulmadan önce 1918'lerde, kadın eğitimini, kadının toplumsal yaşantısını daha genel anlamıyla kadın hakları konusunu devrimden önce kafasında tasarlamıştır. Atatürk bu düşünceleri içinde uygun zaman ve koşulları bekleyecek, ortam uygun olduğunda hedefine ulaşacaktır.¹⁴⁷

Atatürk döneminde gerçek aydın ve din bilgini kişiler de vardır. İçlerinden Hacı Süleyman Efendi, kadın ve kadın hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir.

"...Tarih, pusulasını şaşırması ulusların çöküşünü gösteriyor. Ulusları kötü sonuçlara götüren neden, yanlış fikirlerdir. İnsanlar eğitilmedikçe hiçbir işe yaramazlar. Bugün köylerde ufak ufak okul yapmak, şehirlerde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır. Köylerde yalnız erkekler için değil, birer de kızlar için okul açmak gerekir.

Erkeklerin okuması ne kadar gerekli ise kızların okuması da o oranda önemlidir; hatta daha çok önemlidir. Çünkü, bir milletin en büyük mutluluğunu, en önemli bahtiyarlığını kadınlar teşkil eder... Kadınları yüksek mertebede bulunan bir milletin sırtı hiçbir vakit yere gelmez. Bu durumda olan bir ulus dünyanın en soylu bir ulusudur. Kadın, kadınlığını, yüksek erdemini, anneliğini zevceliğini bilirse o vakit sosyal düzenimizdeki ilerleme en yüksek düzeyini bulur.... O zorba erkekler ki, kadınların sahip oldukları hakları hiçe sayarlar onlar milletin geleceğini değil, içinde bulundukları sosyal durumu bile bilemezler.." ¹⁴⁸

¹⁴⁷ Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Kadın Hakları," Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2,6 (Temmuz 1986), 592.

¹⁴⁸ Bahriye Üçok, Ön.ver., s. 207.

Görülüyor ki, toplumun bilgiye, kültüre, teknolojik ve aydınlık bir yaşama ihtiyacı vardır. Ancak bu arzu, erkekler gibi kadınların da eğitim görmelerine ve fikirlerini, icraatlerini kadın başarısıyla topluma sunmalarına bağlıdır.

Atatürk Devrimlerinin temel amacı, insan haklarına dayalı bir düzende fikriyle, irfanıyla, vicdanıyla özgür insanı yaratmak ve böyle insanlardan oluşan mutluluğu sağlamak olduğuna göre, önce kadının iyi biçimde yetiştirilmesi gerekmektedir.

Türk kadını eğitim alanındaki gelişmesini Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan reformlar ile sağlamıştır.

Hukuk Alanda

Çağdaş devleti, ilkel siyasal kuruluşlardan ayıran niteliklerden biri de, toplum yaşamının devamında uygulanan kuralların yasallaştırılması olmasıdır. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devleti de gelişen uygarlık düzeyinin gereği olarak medeni hayata ilişkin hukuksal düzenlemeleri, gelişen yaşamın koşullarına göre kurallaştırılmıştır.

Türk Ulusu gelişen uygarlık yetenekleri olan bir toplumdur. Çağın gerektirdiği akla ve bilime uygun yeniliklere karşı çıkmamıştır. Türk ulusunun kararı, çağdaş uygarlığı bağımsız ve koşulsuz olarak Atatürk İnkılapları doğrultusunda gerçekleştirilen devrimlerdir.

Mecelle kuralları 1917 ve 1920 kararnameleri çağdaş uygarlık düzeyi ile bağdaşmadığı için Türk Ulusunun yaşamına ters düşmüş ve çağdaş uygarlıkla bağdaşan "Yurttaşlar Yasası"nın yürürlüğe konulması gerekliliği toplum yaşamı için o dönemde önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır.

İsviçre, Alman ve Fransız Yurttaşlar Yasası incelenerek, İsviçre Yurttaş Yasası'nın toplumsal yaşamda, çağdaş gelişmelere daha uygun olduğu, Türk toplumunun yaşam karakteri ile bağdaştığı ve ortaya çıkacak ihtiyaçlara cevap verebileceği için Türk Yurttaşlar Yasası Türk Medeni Kanunu olarak yürürlüğe konulması kabul edilmiştir.

Hazırlanan Türk Yurttaşlar Yasası Tasarısı 17 Şubat 1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilerek 4 Ekim 1926'dan itibaren fiilen ve hukuken yürürlüğe girmiştir. Medeni Kanun'un kabul edildiği gün TBMM'de milletvekilleri bu kanunun kadına sağladığı hakların önemi üzerinde durmuşlardır. Menteşe milletvekili Şükrü Kaya, yeni kanunun , Türk ailesi üzerinde kötü sonuçlar veren evlenme düzenlemesine son verdiğini konuşmalarında şöyle belirtmiştir:

Mahkemelerimizin arşivleri, meşru babası bulunmayan çocuklar, kocaları tarafından sebeatsız yere terkedilmiş karılar ve vasilerinin evlendiği ya da evlendirdiği küçüklük kızların göz yaşartan kurban listeleriyle doludur. Her birinin belleğinizde bu tür olayların daha binlercesi vardır. Türk halkı yüzyıllar boyunca bu kötülüklerden çok çekmiştir. Eski, hukukun dramatik yönlerinden biri, Türk kadınlarını, haklarının önemli bir bölümünden yoksun bırakmasıdır, pek çoğu kanlarını bu yurt uğruna dökmüş cesur ve özverili kadınlar, en erdemli halkın kadınlarından da erdemlidirler. Uluslar aile üzerinde kurulmuşlardır. Kadını, bu temel direği, haklarından yoksun bırakan bir ulus, kendi kendini yarı yarıya felç olmaya mahkum etmiş demektir (...) Komisyonumuz, bu Yasanın Türklerin karakterine ve gereksinimlerine en iyi yanıt vereceği inancındadır. (...) Bu yasa, aileyi güçlendirmekte, yetimleri korumaktadır, bu erdemli bir yasadır.

Kanunun özünde en önemli hüküm tek kadınla evli olma ilkesinin yer almasıdır. Evlenme akdi belirli hukuki işlemlere bağlanmış ve bu akdin resmi makamlar önünde yapılması hükmü altına alınmıştır.¹⁴⁹ Kadınlar eş, meslek ve mesken seçme hakkını elde etmişlerdir.¹⁵⁰

17 Şubat 1926 Türk Medeni Hakları'nın kabulü ile Türk kadınına medeni haklar tanınmış ve sosyal alanda büyük bir inkılap gerçekleştirilmiştir.

Şer'i hukuka göre;

Kadının, evlenme hakkındaki rızasını, kendisi değil erkek vekili bildirir

Kocasının çok evliliğine karşı çıkamaz.

Çocukları üzerinde vekalet hakkına sahip değildir.

Boşanma hakkı yoktur.

İki kadının tanıklığı, bir erkeğin tanıklığına eşittir.

Mirastan erkeğe oranla daha az pay alır.

Medeni Kanun ile;

Tek kadınla evlenme ilkesi getirilmiştir.

Evlenebilme için yaş sınırı konulmuştur.

Evlenmede medeni nikah asıdır, imam nikahı resmi nikah sayılmamaktadır.

Evlenecek kadın evlenmeye rızasını bizzat kendisi evlenme memuruna açıklamaktadır.

Velayet hakkı kadına da tanınmıştır.

¹⁴⁹ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977), s.168.

¹⁵⁰ Mustafa E.Erkal, *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri* (Ankara: 1990) s.69.

Erkeğin kadını serbestçe boşama hakkı kaldırılmış, erkek ve kadın eşit şekilde ve ancak belli sebeplerin varlığı halinde mahkeme kararı ile boşanmak hakkına sahip olmuştur.

Kadınla erkek aynı oranda miras almaktadır.

Mahkemede tanıklık yapabilmek bakımından kadınla erkek arasında bir fark yoktur.¹⁵¹

1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun en gerçekçi Hukuk devrimini aile hukuku alanında yapmıştır. Medeni Kanunun kabulü ile Türk Kadını, Temel Haklarına en ileri düzeyde ulaşma imkanına sahip olmuştur. Kanun, Medeni hakların kullanımında kadın ve erkek ayrımı yapmamış, Türk Yurttaşı olarak eşit saymıştır. Miras ve mülkiyet hakları bakımından kadını ikinci dereceden kurtararak, kendi benliğine kavuşmasını sağlamıştır.

Mesleki Alanda

Özellikle Cumhuriyet Dönemine kadar kadının eğitim ve öğretim imkanlarının çok sınırlı olması, kadının ev dışında çalışmasının aile yaşamını bozacağı konusunda yanlış inanç ve değerler onların meslek sahibi olmalarını ve bu yolla ekonomik hayatta aktif katılımlarını, çalışma yaşamında her iki cinsin eşit şartlarda rekabet edebilmesinin olanaksız kılmasıdır.

Günümüz Türkiye'sinde Türk kadınlarına verilen önem gereği, vali, kaymakam, hakim, subay, polis ve en önemlisi de büyükelçi sıfatını kazanarak dış ülkelerde temsil edebilme hakkına sahip olmuştur.

1921 yılından sonra kız öğrencilerin üniversitelere kabulü, kız öğretmen okullarının artması, lise ve kız sanat okullarının çoğaltılmış olması kadınlarımıza meslek yollarını açmıştır. Kız öğrencilerin mezuniyet sonrasında iş hayatına atılmaları ile öğretmenlik dışı mesleklerde de kadınlar görülmeye başlanmıştır. Bu önemli gelişmelerin yanında, o dönemde 7 kız öğrencinin Tıp Fakültesine yazılması önemli tepkilere yol açmıştır. Kadınların, hekimlik yapamayacakları öne sürülerek, bu konu tartışılmaya başlanmıştır. Kız öğrenciler, erkeklerle beraber aynı derslere girerek, 1928 yılında ilk kadın hekimler olarak diplomalarını almışlardır. 1930 yılında resmi olarak görevlerine atanmışlardır. (Dr.Müfide Kazım, Dr.Saliha Süleyman, Dr.İffet Naim(Orun), Dr.Suat Rasim, Dr.Fitnat Celal ve Dr.Hamdiye Abdürrahim.) 1929 yılında

Saliha Süleyman çocuk hastalıklarında, Dr.Semiramis Rıfat Tezel ise patoloji dalında asistan olmuştur.

Dr.Kamile Mutlu patoloji ihtisası yapan ilk kadın doktorlarımızdan olup dünya literatürüne geçmiştir. Tıp Fakültesinde Afife Cenani Demirel, Münevver Yenermen ve Talia Aybar kürsü sahibi olan ilk kadın doktorlarımızdır.

1930'da Avrupa'ya giden Nimet Aken ilk kadın diş doktorudur.

Yargıtay üyesi ilk kadın hukukçularımız, Melahat Ruaca, Senat Tüzün ve Nezahat Görelî'dir.Muammer, Mevhibe Yurgül ilk kadın hakimlerimizdir. İlk kadın savcı yardımcıları, Enise Arat, Mürüvvet Tüzülkan'dır.

1928 yılında beş kız İstanbul Fen Fakültesinde kimyacı diplomasını almışlardır. Atatürk'ün Anıt Kabri'nin Bayındırlık Bakanlığı adına kontrol mühendisliği Sabiha Güneyman yapmıştır. Cahide Tamer ise Vakıflar Başmimarı olarak görev yapmıştır.

1927 yılında İstanbul Fen Fakültesi Dekanlığı yapmış olan Prof.Dr.Nüzhet Gökdoğan ilk profesörlerimizdendir.

Astronomi; Prof.Dr.Bedia Bozkurt, Zooloji; Dr.Nurinnisa Hayriye Amal, Eczacılık; Prof.Dr.Türkan Balkış, Kimya Yüksek Mühendisi; Prof.Dr.Hande Sulter mesleklerinde öncü olan kadınlardır.

Sabiha Gökçen,Türkiye'de ilk pilot (1935) ve dünyada ilk askeri pilot ünvanını almıştır.

Dr.Müjgan Cumbur, Türkiye'de ve dünyada İlk kadın Milli Kütüphane Genel Müdürüdür.

Şeyda Okay, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ilk kadın Müsteşar Yardımcısıdır.

İlk Türk kadını sahne sanatçıları, Afife, Neyyire Neyyir, Bedia Muvahhit, Halide Pişkin ve Cahide Sonku'dur.

Yükseköğretim'de kadınlar 1932-1933 yılında başlayarak öğretim kadrosuna girmişlerdir. Türk üniversitelerindeki kadın öğretim üyesi oranı, Avrupa üniversiteleri arasında ön sırayı almıştır. Türk tarihi ve kadın haklarıyla ilgili bilimsel eserler yazan Afet İnan, Üniversite öğretim üyesidir. İlk kadın rektör Savfet Ziya Alper'dir. Kadınlar, büyük bir özveriyle görevlerini yerine getirmişlerdir.

¹⁵¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Atatürk İlkeleri ve Türk Kadınlığının Çilesi (İzmir:İzmir Meslek Kadınları Klubünün Yayınları: 4 1970), s.36-42.

Şirin Tekeli'nin annesi, emekli felsefe öğretmeni Hayrünnisa Köni, Atatürk'ün yanında gördükleri Afet İnan'ı kendilerine örnek aldıklarını ve çalışmak istediklerini şöyle anlatmıştır.

...Bizi liseden itibaren etkileyen Atatürk'ün kadınlara bahşetmek istediği haklar vardı. Benim üniversiteye gittiğim yıllarda, İstanbul'da dil kurultayı toplanmıştı. Biz hem derslere gidiyoruz, hem kurultayı izliyoruz. O zaman Atatürk'ün yanında Afet İnan'ı görüyoruz. Şahsiyet sahibi bir kadın numunesi olarak, onu çok tutuyor, o sırada benim üniversite arkadaşlarımdan hepsi de şahsiyet sahibi kadınlardı. Çalışma istiyorlardı. Belki bir kısmı maddi sıkıntılar nedeniyle bir kısmı da okumalarının sonucunu almak için. Ben prensip itibarıyla çalışmak istiyordum.¹⁵²

Atatürk'ün her alanda kadına sağladığı eşitlik ona eğitimde fırsat eşitliğini getirmiş, böylece kadınlar meslek sahibi olarak toplum kalkınmasına doğrudan katılmışlardır. Bunun sonucunda da kadınlar bu alanda da kendilerini kanıtlamışlar, aktif, üretken bir şekilde topluma büyük yararlılık sağlamışlardır.

Siyasal Alanda

Cumhuriyetle başlayan ve Medeni Kanunla kadınlara verilen sosyal ve hukuksal hakları, siyasal hakların istenmesi istemiştir. 1926'da Trabzon'da yapılan bir toplantıda Süreyya Hulusi "Herkes kadından vatan dersi alır da niçin o vatanın idaresi ve mukadderatı söz konusu olduğu zaman ihmal edilir" diyerek kadınlara da siyasi hakların verilmesini istemiştir. Bir yıl sonra İstanbul'da toplanan Kadınlar Birliği ilgili tüzüğüne, kadınlara siyasal haklar verilmesine yönelik bir madde eklenmiştir.

Aynı yıllarda TBMM'nde, kadınlara siyasal hakların tanınıp tanınmaması tartışmaya açılmıştır. Kadınların seçimlere katılabilmeleri için 1924 Anayasası'nda değişiklik yapılması gerekiyordu. Ancak gerekli yasal düzenleme zamanında yapılamadığından, kadınlar 1927 seçimlerinde aday gösterememiş ve seçime katılamamışlardır.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı daha sonra iki aşamalı olarak tanınmıştır. Birinci aşamada Belediye seçimlerine katılma, ikinci aşamada da milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesidir.

¹⁵² Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu:Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988), s.29.

Siyasal alanda Türk kadınına önemli haklar tanınmıştır. Bu hakların verilmesinde en önemli etken demokratik rejim ilkesine dayanan yönetim şeklidir. Çünkü demokratik rejimin en önemli prensibi bütün milleti kadın ve erkeğin eşit olarak temsil etme yetkisidir.

Latife Hanım'ın Türk kadınının geleceği konusunda kesin fikirleri vardı. Halide Hanım gibi o da, kadınların hürriyete kavuşmalarına kuvvetle inanmıştır. Her şeyden önce kadın eğitim görmelidir. Böylece haklarının bilincine daha iyi varır ve toplumsal alanda daha fazla yararlılık gösterir.

“Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum; bu oy verme ve Büyük Millet Meclisine seçilme hakkı demek. Ama şuna da inanıyorum ki, eğitim, oy hakkından ve kamu hizmetinden önce gelmeli. Cahil köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur. Uzun vadede, kadınlar için kadınlarca yönetilen okullarımız olmalı. Bunun, yavaş bir süreç olması kaçınılmaz.”¹⁵³

Kadınların siyasal hayatın içine girmeleri 1930 ve 1934 yılları arasında gerçekleşmiştir.¹⁵⁴(EK-B’de sunulmuştur) Kural olarak kadınlara siyasi hakların verilmesi ile yasalar 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Başkanlığına ve Meclis üyeliğine seçilme hakkı vermiştir. 26 Ekim 1933’te köy kanununda muhtar ve ihtiyar heyeti üyeliğine seçilme hakkı verilmesi ve 5 Aralık 1934 yılında Milletvekili seçimi kanunu ile seçme ve seçilme hakları verilmiştir. Bu basında coşku dolu başlıklarla yer almıştır:

“Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı.”

Türk kadınına, seçme ve seçilme hakkı verildi. TBMM ile batı ülkelerine örnek sayılacak bir kanun tasarısını onayladı. Büyük Millet Meclisi’nde bugün kabul edilen bir kanunla Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu kanunu çıkması için daha önce Anayasa’nın seçimli ilgili maddesi tadil edilmiştir.¹⁵⁵

Başka bir haberde Türk Kadının sevinci başlığı ile şöyle yer almıştır.

“Türk Kadını Haklarının En Büyüğünü Aldı.

Ankara kadınları dün Atatürk’e ve büyüklere teşekkür için Halkevinde bir toplantı yaptılar, bundan sonra Millet Meclisine gittiler. Bugünde İstanbul kadınları Beyazıdda ve Taksimde toplanacaklar, en büyük haklarının tanınmasından ötürü duydukları sevinci ortaya koyacaklardır... Bu toplantıya Afet İnan’ın başkanlığında tüm kadınlar katılmıştır.”¹⁵⁶

¹⁵³ Ergun Özbudun, “Türkiye’nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk’le Görüşmesi,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1,1 (Kasım 1984), s.187.

¹⁵⁴ Tayfun Akgüner, “Atatürkçülük İdeolojisi”, *Atatürk ve Bugünün Türk Gençliği* (İstanbul: Mustafa Kemal Derneği Yayınları, 1986) s.51.

¹⁵⁵ Tercüman, (5 Aralık 1934)

¹⁵⁶ “Türk Kadınının Sevinci...Cumhuriyet (6 Aralık 1934)

Atatürk'ün en büyük isteklerinden biri, kadınların sosyal ve siyasal alanda aktif halde olmasıydı. Atatürk, bu konuda: "Bir memlekette yaşayan vatandaşların herbiri o memleketin idaresi ile yakından ilgilenmelidir" görüşünü savunarak erkek kadın ayrımı yapılmadan söz ve düşünce hakkının olduğunu belirtmektedir.

Atatürk, kadınların genel seçimlere katılma hakkının önemini şöyle ifade etmiştir.

Bu karar Türk kadınına, toplumsal ve siyasal yaşamda, başka ulusların kadınlarının sahip olduğundan daha yüksek bir yer kazandırmıştır. Çarşafı ve kapalı Türk kadını, gelecekte tarih kitaplarında aramak gerekecektir. Türk kadını büyük bir yeterlikle aile içindeki yerini doldurmuştur; mesleki yaşamda ise, tüm alanlarda büyük başarılar kazanmıştır. Belediye seçimlerine katılarak siyasal yaşamda kendini deneyen Türk kadını, şimdi genel seçimlere katılırken hakların en önemlisini kullanmaktadır. Pek çok uygar ülkede kadınlara tanınmayan bu hak, bugün Türk kadınının elinde bulunmaktadır. O bu hakkı, yetkinlikle ve gerektiği gibi kullanacaktır.¹⁵⁷

O dönemde gelişmiş olan birçok batı ülkelerinde siyasi hakların verilmesi belirli sınırlamalar ile kadınlara tanınıyordu. Atatürk bu konuda; Türk kadınına verilen siyasal ve sosyal alandaki hakların pek çoğu gelişmiş batı ülkelerinde olmadığını ve bu hakların bu ülkelerdeki haklara oranla daha üstün olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁸ Kadınlara bu hakların verilmesiyle ve gerekli kanunların yürürlüğe girmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kadına verdiği önemi çağdaş alanda göstermiştir.

İlk kadın mebuslar ve seçildikleri yöreler şunlardır:

Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Hatı Çırpan (Ankara), Türkan Örs (Antalya), Sabiha Gökçül (Balıkesir), Şekibe İnel (Bursa), Hatice Özgener (Çankırı), Huriye Önez (Diyarbakır), Dr.Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benal Arıman (İzmir), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bediz Morova (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Noyman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Semiha Hızal (Trabzon)¹⁵⁹

¹⁵⁷ Caporol, **Ön.ver.**, s. 700.

¹⁵⁸ Necla Arat, **Kadın Sorunu** (İstanbul: 1980), s. 87.

¹⁵⁹ Kutay, **Ön.ver.**, s.474-476.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZET VE SONUÇLAR

Osmanlı Devletinde eğitim kurumları olarak sıbyan mektepleri, enderun mektepleri ve medreseler bulunmaktaydı. Kızlar sadece ilk eğitim görebilme hakkına sahip oldukları için karma eğitim bir sorun olmamıştır. Çünkü devlet kız çocukları için ayrıca bir eğitime gerek görmemiştir. O dönemde sadece varlıklı aileler kızlarına özel dersler aldırılmışlar, böylece kızların dış dünya ile ilişkileri kopmuş ve toplumdan uzaklaşmışlardır.

Osmanlı Devletinde kız çocuklarının eğitilmesi düşüncesi ilk defa Tanzimat Döneminde olmuştur. Fakat 1869 Maarif Nizamnamesi'ne kadar resmi bir görünüm kazanamamıştır.

Nizamname ile okuma yazma çağındaki tüm çocuklara kız erkek ayrımı yapılmadan ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir.

Maarif Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılmış, rüşdiyelerin sayısı artırılmış ve ebe mektebi açılmıştır.

Bu dönemde orta dereceli okullara kızlarında alınmasına izin verilince kızlar daima erkeklerden ayrı okullarda okutulmuşlardır. Bu okullara kesin zorunluluk olmadıkça erkek öğretmenler atanmamıştır.

Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devletinin modernleşmesine öncülük eden yapısal değişimler, II. Meşrutiyet Dönemiyle gündeme gelmiştir. Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, eğitim, hukuk ve toplumsal yaşamda da değişmeye başlamıştır.

Meşrutiyet Dönemindeki, kadınlarla ilgili gelişmelerin en önemli yanı, bu gelişmelerin Cumhuriyet Döneminde alınacak tedbirler olmasıdır. Meşrutiyet, Cumhuriyetin labaratuvarıdır sözü, kadınlar için de geçerlidir. Bu dönemde evlenme ve boşanmada eşit haklar tanınması, üniversite dahil bütün öğretim kurumlarında karma eğitime geçilmesi gibi konular büyük ölçüde Cumhuriyet Döneminde gerçekleşecektir.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, kızların eğitimleriyle ilgili sınırlı bazı adımlar atılmıştır. Ancak bunlar yeterli olmamıştır. Meşrutiyet devrinde kızların eğitimi

ele alınmışsa da bu uygulama meslek sahibi olmaları için yeterli olmamıştır. Üniversite bile İnas Darülfünunu (Kız Üniversitesi) olarak ayrılmıştır.

Milli Mücadele yıllarında Türk kadını dünyada eşi görülmemiş kahramanlık destanları yazdırmıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca cephede savaşan, cephe gerisinde sırtında cephane taşıyan Türk kadınının memleketin kurtuluşu yolunda mitinglere katılmak, dernekler kurmak ve yabancı devletlerin dikkatlerini çekici bildiriler yayınlamak suretiyle pek çok siyasi hareketleri mevcuttur. Böylece siyasi hayata fiilen katılmışlardır

İstanbul'da kızlar erkeklerle beraber okuma eylemini başlatmışlardır. Bu hareketle kadınların eğitim olanakları arttırılmış oldu.

Atatürk Kurtuluş Savaşında yüksek fedakarlık gösteren Türk kadınına temel hak ve görevlerini tekrar kazandırmıştır.

Kural olarak, eğitim temel alınmalıdır. Eğitim sayesinde kadınlar bilinçlenecek, haklarına sahip çıkacak, toplumu yetiştirecek ve her alanda ülkeye hizmetlerde bulunacaktır.

Eğitimin kadınlar açısından olan önemini sık sık dile getiren ve bunun için çeşitli uğraşlar veren Atatürk, toplumun gelişebilmesi kadınların eğitilmesinin şart olduğu kanaatindedir.

Atatürk'e göre yüzyıllardır eksik önlemlerle hiçbir yere varılamamıştır. Çünkü ne hukuk, ne de eğitim bu sistemle çağdaşlaşamaz. Ülke istenilen medeniyete ulaşamazdı. Bunun için bir tek yol vardır. Devlet temel yapısını, eğitim, hukuk ve kadın konumunu laikleştirecek, kimsenin dini inancına ve vicdan hürriyetine karışmayacak, din ile devlet işleri birbirinden ayrılarak, ulus akılcı ve çağdaş bir yola girecektir.

Atatürk'ün en büyük arzusu kız ve erkek okullarının bir olmasıdır. 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim laikleştirilmiş ve kadın erkek eşit seviyede karma eğitime geçilmiştir Eğitim özgürlüğü, her mesleğin, sanatın ve bilim alanının kadınlara kapalı kalmamasını sağlamıştır. Bu surette çağdaş düzeyde dünya milletleri arasında Türk kadını, öğrenim durumunda ve meslek edinmede her türlü hakka sahip olmuştur. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesiyle ilköğretim zorunluluğu getirilmiş ve eğitim ve öğretim kurumları, Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır Böylece ilkokuldan Üniversiteye kadar bütün programlar gözden geçirilmiş ve laik eğitim gereği olarak müfredattan dini kanunlar çıkartılmış deney ve gözleme dayanan pozitif bilimlere ağırlık

verilmiştir. Dolayısıyla, bugünkü eğitim sistemimizin temeli Atatürk'ün görüşleri ve sürekli takibi ile atılmıştır.

Tüm Atatürk devrimlerinin esas gayesi insan haklarına bağlı bir düzende, her türlü fikir ve düşünceleriyle özgür insanlar yaratmak olduğu için, önce kadınların eğitilmesi gerekmektedir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan reformlar sayesinde kadın eğitimi gelişmeye başlamıştır.

1922-23 yıllarında karma eğitimin başarısı çeşitli düzeydeki okulların artırılması, özellikle Yeni Harflerin kabulü, millet mekteplerindeki okuma seferberliği, Türk kadınının fikren değişmesine ve çeşitli mesleklere giren kadınlarımızın çoğalmasına ve dolayısıyla Türk kadının kendisine güvenin artmasına sebep olmuştur.

Türk kadını yüzyıllar boyunca insan olmanın koşullarına bile sahip değilken, birkaç yıl içinde uygarlık dünyasında en ileri haklara sahip olmuştur. Kendisine verilen bu hakları çok kısa sürede benimsemiştir. Toplumsal yapıdaki hızlı değişimler, yaşamın her alanında olduğu gibi çalışma yaşamını da etkilemiştir. Kadınlar yöneticilik alanında kendilerini göstermek imkanını bulmaya başlamışlardır. Geleneksel kadın kimliğinden yavaş yavaş sıyrılarak kadın artık yalnızca eş ve anne rolleriyle yetinilmeyeceğinin bilincindedir.

4 Ekim 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun Cumhuriyetin temelini oluşturan hukuk devrimlerinin en önemli yasasıdır. Medeni Kanun en gerçekçi Hukuk devrimini aile hukuku alanında yapmıştır. Bu kanun ile kadın, güçlenmiş kişiliğini bulmuş ve erkeğin yanında sosyal faaliyetlere katılmıştır. Temel haklarını en ileri düzeyde ulaşma imkanına sahip olmuştur. Kanun, medeni hakların kullanımında kadın erkek ayrımı yapmamış, Türk yurttaşı olarak eşit saymıştır. Miras ve mülkiyet hakları bakımından kadını ikinci derece varlık olmaktan kurtararak kendi benliğine kavuşturmuştur.

Kadın seçme ve seçilme hakkı gibi, erkekle eşitlik davasında ve daha önemlisi de temel insan hakları arasında başta gelen bu hakkın, Türk kadınına bazı ileri Avrupa ülkelerinden hemen hemen yarım yüzyıl önce verilmiş olması, diğer milletlere örnek olacak niteliktedir. Bu kutsal hakkın yeteri kadar kullanılmaması ve dünya kamuoyuna tanıtılmaması bizim için üzücü bir olaydır. Bunu gidermek için her Türk insanının elinden geleni yapması büyük bir milli vazifedir.

Kadınlara siyasi hakların verilmesi ile yasalar 3 Nisan 1930 tarihinde, kadınlara Belediye Başkanlığı'na ve Meclis üyeliğine seçilme hakkı vermiştir. 26 Ekim 1934'de Köy Kanununda Muhtar ve İhtiyar Heyeti Üyeliğine Seçilme hakkı 5 Aralık 1934 Milletvekili Seçilme Hakkı verilmiştir. Kadınlara bu hakların verilmesiyle ve gerekli kanunların yürürlüğe girmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kadına verdiği önemi çağdaş anlamda göstermiştir.

Atatürk devrimlerinin en büyüklerinden ve dünyada en fazla yankı uyandıranlardan birinin, kadınlara tanınan haklar olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Türk kadınına eşit haklar tanıyan yasalar arka arkaya kabul edilirken, gösterilen cesaret ve uygulamadaki çabukluk bütün dünya kadınlarını şaşırtmıştır.

Atatürk büyük komutan ve yetkin bir siyasal lider olmasının yanında, kadın hakları alanında da ileri ve inkılapçı olmasıyla tanınır. Atatürk'ten başka hiçbir ülkede hiçbir siyasal lider kadınlarla erkeklere eşit olarak sosyal ve siyasal haklar sağlamak için bu kadar uğraş vermemiştir. Atatürk, kadın hakları statüsü konusunu sadece milli bir mesele olarak görmemiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra onu süratle milletlerarası alana götüren ilk insandır.

Türk kadını eğitim alanındaki gelişmesini cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan reformlar ile sağlamıştır. Kadın haklarının temelini eğitim alanında yapılan çalışmalar oluşturur.

Atatürk Dönemi eğitim sistemi, günümüz sisteminden daha modern ve yenilikçidir.

Atatürk Dönemi sonrasında, Atatürk İlke ve İnkılaplarının gerektiği gibi uygulanmaması sonucu eğitimde büyük aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Atatürk Döneminde, okullarda okutulan ders kitaplarında, kadın eğitim görmüş, aktif, üretken ve meslek sahibi olarak gösterilmiştir. 1945 sonrasında ise kadın, toplumun sosyal yaşantısından uzaklaştırılmış ve sadece ev kadını olarak tanıtılmaya başlanmıştır. Bu günkü eğitim sistemindeki sorunlar Atatürk ilkelerinin gerektiği gibi uygulanmamasıdır,

Türk gençleri, Türk kadınının haklarının anlamını iyice kavramalı ve Atatürk'ün eserlerine bilinçle sahip çıkmalıdır.

Cumhuriyet toplumumuzun Rönesansıdır. Eğitim özgürlüğü laiklikle birlikte sağlanmıştır.

Cumhuriyet ile Türk kadını, kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal yasaklayıcı unsurlardan arındırılmıştır. Bugünlere gelinirken Türk gelenek ve görenekleri yitirilmeden, yaşam şartlarına göre yeniden biçim verilerek toplumumuzun çekirdeğini teşkil eden aile yapısı korunmuştur. Ailenin taşı olan kadın da sahip olduğu saygınlığı ve üstünlüğü sürdürmüştür.

Günümüz Türk kadını bilinçli, kişilikli yaratıcı üretici kendine güvenen ve toplumda kendine yakışır bir statüye sahip olmak durumundadır. Ailenin temeli olan kadın, aynı zamanda geleceğin güvencesi olan çocuklarının ilk eğiticisidir.

Hızlı bir gelişme sürecinde olan Türkiye’de kadınlar, çalışma yaşamında geleneksel çizgi dışına çıkmaya başlamışlardır. Olumlu yöndeki bu değişiklik kuşkusuz çalışan kadın kimliğinin çağdaş bir niteliğe kavuşmasını sağlaması bakımından önemlidir.

Günümüzde, dünya ülkelerinde gelişmişlik düzeyi, o toplumlarda kadının eğitilmesiyle ölçülmektedir. Atatürk eğitimin önemini, çağdaşlaşma zorunluluğumuzun temel ihtiyacı olarak görmüştür.

Hızla kalkınan bir ülke olarak Türkiye, gelecek dönemde kadın eğitimine daha fazla önem vererek, bu eğitimi çeşitlendirmek, yaygınlaştırmak ve niteliğini arttırmak zorundadırlar.

Kadınların genel, mesleki ve teknik eğitimine verilen önem, onların aile içindeki konumlarından, çalışma hayatına daha fazla girmelerine, teknoloji kullanımından, teknoloji üretimine ve siyasal hayata katılımlarına kadar çok çeşitli alanda daha etkili olmalarını sağlamıştır. Bu katılımın artması, toplum refahını daha ileriye götürücü bir ortam hazırlamakta ve kadın gücü üretkenliği bu sayede toplumun çağdaş düzeye ulaşmasında etkin bir rol oynamıştır.

Kurucuları Kadın olan İstanbul Mektepleri:**Vesika tahlileri
Hicri ve Miladi**

Asude Hatun Mektebi	Tophane'de Hacı Memi Mahallesinde	1239 (1823)
Aynı Şah Sultan Mektebi	Söğütçeşme'de Babı Asafı karşısında	1239 (1823)
Hace Ayşe Hatun Mektebi	Üsküdar'da Hayretin Çavuş Mahallesinde	1239 (1823)
Ayşe Hatun Mektebi	Muftü Ali Mahallesinde	1205 (1790)
Ayşe Hatun Mektebi	Kısıklı Köyünde	1195 (1780)
Ayşe Hatun Mektebi	Üsküdar-Arakiye Hacı Mehmedî Mahallesi	1092-1215
Ayşe Hatun Mektebi	Kadıççeşmesinde	(1681-1800)
Behri Hatun Mektebi	Eyüp Sultan Cami yanında	1168 (1754)
Belkis Hatun Mektebi	Kasımpaşa	1230 (1814)
Beyhan Sultan Mektebi	Çiftesaraylar karşısında	1219 (1804)
Cevri Usta Mektebi	(Haznedar) Sultanahmed'de	1239 (1823)
Daye Hatun Mektebi	Kağıthane Köyünde	1182 (1768)
Şerife Emine Hatun Mektebi	Koca Mustafa Paşa'da	
Emine Hanım Mektebi	Canbazıyya Mahallesinde	
Esmâ Hatun Mektebi	Galata'da Alaca Mescid'de	1281 (1864)
Esmâ Sultan Mektebi	Tophane'de Ebülfadl Efendi Mahallesinde	1239 (1823)
Fatma Sultan Kız Mektebi	Beşiktaş'ta	1239 (1823)
Şerife Fatma Hatun Mektebi	Galata-Bereketzade Mahallesi	1239 (1823)
Fesahet Kadın Mektebi	Kasımpaşa Yahya Kadı Mahallesinde	1239 (1823)
Fatma Hanım Mektebi	Eğrikapı-Hacı İlyas Mahallesinde	1256 (1840)
Ferahşah-(Ferahşah) Sultan Mektebi	Koska-Kızıtaşı	1171 (1757)
Gaybi Hatun Mektebi	Tophane'de	1100 (1688)
Gülfem Hatun Kız Mektebi	Üsküdar'da Çimili Cami yanında	1294 (1877)
Gonca Kızı Kız Mektebi	Külhan sokağında	1239 (1823)
Şerife Hafize Hatun	Anadolu Kavacı'nda	1239 (1823)

Mektebi 1 Kasım Paşa kızı Validesi Alishah kadın ruhu için Yeşilöğlü yanında

hemşireleri Hatice Sultan sarayı karşısında

2 Canikli alı ağa kızı ve Canikli Sarı Abdullah Paşa haremî.

3 Mihrişah Valide Sultan Hazretleri

4 Kara Hüseyin zade Mustafa Paşa kızı. Yanındaki oda ve altındaki türbesi yangından teccid olundu.

Hoca Hafize Kız Mektebi	Üsküdar-Kassam Çeşmesinde	1239 (1823)
Hacı Hatun Mektebi	Dibbağzade Mahallesi	1201 (1786)
Hani Hatun Mektebi	Karagümrük'te	1078 (1667)
Hadiçe Sultan Mektebi	Yavâdud İskelesinde	1122 (1710)
Hadiçe Sultan Mektebi	Eğrikapı dışında	1140 1239
Hadiçe Sultan Mektebi	Edirnekapı'sında Çukurbostan'da	(1727-1823)
Hadiçe Hatun Mektebi	Hacı Cafer Mahallesinde	(1498-1823)
Hadiçe Hatun Kız Mektebi	Üsküdar-Şeyh Camii yanında	1239 (1823)
Havva Hanım Mektebi	Yeni odalar-İskenderpaşa Mahallesi	1117-1126
Hayrûnnisa Hatun Mektebi	Akseki Mahallesinde	(1705-1714)
Hacı Hesna Hatun Mektebi	Üsküdar'da	1238-1247-1140
Saraylı Hadiçe Hatun Mektebi	Sinan Paşa Mahallesinde	(1823-1857)
İsmi Han Kaya Sultan Mektebi	Divanyolunda Asmalı Mescid	1132 (1719)
Kamer Hatun Kız Mektebi	Eyemez-Bayezit Çelebi Mahallesi	1155-1192
Kamer ve Münteha	Manisalı Çelebi Mahallesi	1239-1300
Kamer Hatun Mektebi	Kasımpaşa-Kamer Hatun Mahallesi	(1823-1882)
Kahya Kadın Mektebi	Karagümrük'te	1133 (1720)
Mühterem Hatun Mektebi	Kovacı Dede Mahallesine	1239 (1823)
Mühterem Hatun Mektebi	Üsküdar'da	1248 (1832)
Nazikperver Kadın Binti	Davutpaşa'da	1239-1300
Abdullah (Saraylı) Mektebi	Süleymaniye'de	1218 (1803)
Saraylı Havi Nevruze	Üsküdar-Davutpaşa Mahallesinde	(1823-1882)
Hatun Mektebi	Fatih Civarında	1270-1274
Nakşidil Valide Sultan	Mektebi	(1792-1857)
Rabia Hatun Mektebi	Sultan Çeşmesinde	1239(1823)
Hoca Rabia Hatun Mektebi	Üsküdar-Davutpaşa Mahallesinde	1249 (1833)
Rukiye Hanım Mektebi	Kırkçeşme'de Çinili Hamam bitişiğinde	1239 (1823)
		1223 (1808)

Kurucuları Kadın olan Kütüphaneler:

Rukiye Hatun Mektebi	Kırkçeşme'de Çinili Hamam bitişiğinde.....	1111 (1699) ¹	Eyüpte'ki medresesinde Esmihan Sultan	(H. 977 – M. 1569/70)
Safiye Hatun Mektebi		1140 (1727)	Üsküdar'da Validei Atik Camiinde Nurbânu Sultan	(H. 991 - M. 1583)
Saliha Hanım Mektebi	Mesih paşada	1199-1205 ²	Üsküdar'da Valide-i Cedit Camiinde Valide Sultan	(H. 1122 – M. 1700/1)
Hoca Sakine Hatun Mektebi	Üsküdar Çavuş Deresinde	1239 (1823)	Mesih-Hacı Paşa mahallesinde mektep içinde Saliha Hatun	(H. 1165 - M. 1751)
	Bostan karşısında		Eyüp Camii içinde Mihrîşah Sultan	(H. 1210 – M. 1795/6)
Selimiye Hatun Mahallesi			Aksaray Valide Camiinde, Pertevniyal Valide	(H. 288 – M. 1871)
Kız Mektebi	Tophane Osman Çavuş Yokuşu	1239 (1823)	kütüphaneleri.	
Sitti Hatun Mektebi	Eyüp Sultan'da	1243 (1827)	İstanbul'dan başka Tarsus'ta Ayşe Sıdika Hanım Kütüphanesi	(H. 1110 – M. 1868)
Şah Huban Hatun Mektebi ..	Yeniabaça Tokludedeyanında	1213 (1798)	Bagdatia Naile Hatun, Nazende Hatun ve Adile Hatun Kütüphaneleri (H. 1237 – M. 1821)	
Şah Huban Hatun Mektebi ..	Galata Camii Kebir Mahallesinde	1201 (1786)		
Şah Sultan Mektebi	Eyüp Sultan-Zâl Mahmud Paşa			
	Cami yanında	1239 (1823)		
Şah Kulu ve Bula Hatun	Galata'da	1213 (1798)		
Şah Huban Mektebi	?	1087 (1676)		
Şekerpare Mektebi	Silivri Kapısı Arabacı Bayezid Mahallesi ..	?		
Hacı Tahire Hatun Kız	Hacı Paşada Karaki Mahallesinde			
Mektebi	medrese karşısında	1223 (1800) ³		
Ümmühânî Hatun Mektebi	Kanlık köyünde	?		
Ümmü Gülsüm Hatun				
Kız Mektebi	Üsküdar Asıçşmede	?		
Yasemin Hatun Mektebi	Fener kapısında	1144 (1731)		
Zeynep Sultan Mektebi	Babâli civarında	1239 (1823)		
Zeynep Hatun Mektebi	İstavroz Köyünde	1239 (1823)		

Kurucuları Kadın olan İstanbul Medreseleri:

Ahmet Çavuş ve Aynî				
Hatun Medresesi	Yeni Ali Paşa Mahallesinde	1140 (1727) (Dârihladiş)		
Ayşe Sultan Medresesi	?	1117 (1705)		
Fatma Sultan Medresesi	?	1118 (1706)		
Hacı Fatma Medresesi	?	1118 (1706)		
Hadice Sultan Medresesi	?	1078-1118		
İsmihan Sultan Medresesi ...	Eyüp Sultanda	1088-1140		
Kadızaade Hacı Hatun				
Medresesi	?	1140 (1727)		
Mihrimah Sultan Medresesi	Edirne Kapısında	1137 tesis XV asır (1274)		
Sitti Hatun Medresesi	?	117-1139 (1705-1726)		
Şah Huban Hatun Medresesi	?	1239 (1823) 1139-1239		
Mirzeban Şah Hatun Medresesi	Küçük Ayasofya'da	1275 (1858) (Dârihladiş)		
Dave Hatun Medresesi	?	1139 (1726)		

¹Şeyhülislam Zekeriyâ Efendi kızı.

² Şeyhülislam Ebezade Abdullah Efendi kızı.

³Sultan Selim Çıraklarından saraylı.

EK B

Prof.Dr.Afet İnan'la Bir Konuşma¹⁶⁰

Afet İnan, uzun yıllar Atatürk'ün çevresinde bulunmuş, O'nun tarih ve dil çalışmalarına yakından iştirak etmiş, Türk Tarih Kurumu'nun oluşmasında “kurucu üye” olarak görev almıştı. Türkçe ve yabancı dillerde Atatürk, Atatürk dönemi fikir hayatı ve Türk kadın hakları ile ilgili çeşitli eserleri bulunmuştur. Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün, 17 Nisan 1976 yılında Prof.Dr.Afet İnan'la yapmış olduğu konuşma aşağıda sunulmuştur.

Utkan KOCATÜRK

Efendim, Atatürk'le ilk defa nerede ve nasıl karşılaştınız? Bu tanışmadan sonra ölümüne kadar geçen on üç sene çevresinde bulundunuz. Bu ilk karşılaşma ve tanışma sahnesi hakkında bize birkaç cümle söyler misiniz?

Afet İNAN

Efendim, 1925'te Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu bitirmiştım. Babam Sinop'ta orman müfettişi idi. O sene sonbahara doğru İzmir'e tayin edildi ve biz ailece İzmir'e gittik. Ben öğretmen olmak istiyordum; fakat öğrenimimi de daha yüksek kısımlarda devam ettirmek istiyordum ve İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu'na gitmeyi istiyordum. Fakat İzmir'den beni babam yalnız göndermedi oraya... Sonra bazı kazalara zannederim bir tayin falan yaptılar ama, oraya da izin vermedi, gidemedim... Sonunda İzmir'de Redd-i İlhak Okulu vardı, oraya öğretmen olarak tayin edildim. O sırada üç haftalık öğretmendim, bir ayımı tamamlamamıştım. Tam o sırada “Atatürk gelecek! “ dediler ve şapka giyilecekmiş falan... Bize Müdür dedi ki “Şapka giyip karşılamaya gideceksiniz!” Ben biraz çekindim falan; fakat işte bütün öğretmenlerle gittik, karşıladık. Sonra, zannederim bir lise idi, şimdi duruyor o bina, Orduevi'nin karşısında.. O Lise'de bir çay verilecekmiş. Bizi hepimizi oraya götürdüler.

Utkan KOCATÜRK

Yani Erkek Öğretmen Okulu mu, Kız Öğretmen Okulu mu bina? Sizin tanışmış olduğunuz yer Atatürk'le? Çünkü 14 Ekim 1925'te Atatürk, İzmir'de Kız Öğretmen Okulu'nu da ziyaret ediyor, Erkek Öğretmen Okulu'nun da çayında bulunuyor. Şimdi tanışmanız çay'da olduğuna göre, Erkek Öğretmen Okulu'nun verdiği bir çayda olması lazım.

¹⁶⁰ Utkan Kocatürk, “Prof.Dr.Afet İnan'la Bir Konuşma,”Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 1,3 (Temmuz 1985), s.711-739.

Afet İNAN

Tam hatırlamıyorum ama, bina tam Orduevi'ni karşısında, yüksekte bir bina idi.

Utkan KOCATÜRK

Çay mı idi yani, çay mı veriliyordu?

Afet İNAN

Çay idi.. Böyle uzun bir masa hazırlanmıştı. Bütün öğretmenler vardı.. Baktım bir ara beni çağırdı. Ben Atatürk'ü karşıdan gördüm, fakat kaşları gayet sert falan.. çocukluğumuzda hep iştirdik.. Onun için böyle yakından gördüğüm zaman heyecanlandım bir bakıma.. Fakat bir de baktım beni yanına oturtular... Bir masada diğer öğretmenler de vardı. Sağında Kazım Özalp vardı.. Ben daha ziyade Kazım Özalp'la konuşmaya başlamıştım, ama çok çekingendim tabii.. Sonra Atatürk bir ara bana sordu: "Nerelisin?" diye.. İşte Makedonyalı.. annem oralı olduğu için.. Tabii ben tanımıyorum oralarını ama, ailemden işittiğim bazı şeyler vardı, onu söyleyince birden ilgilendi, isim falan verince.."Haa.." dedi, "O aileden misin?" "Evet" dedim. "Anneannem Doyranlıdır, oradan.." "Evet!" dedi, "Ben tanıyorum!" dedi ve öyle zannediyorum ki sonradan anneannemle konuştukları zaman, sonra daha çok anlaştılar ama, tam teferruatını da pek bilemiyorum.. Yalnız Hürriyet'ten evvel, orada bizim ailenin çiftlikleri varmış, oraya gitmiş, işte tanışmış filan.. Onlardan bahsetti, sonradan daha çok bahsetti ama.. Onu işitince aile ismini çok ilgilendi. "Ne yapıyorsun?" dedi. Dedim ki: "Yeni öğretmen oldum, fakat ben okumak istiyorum, babam gönderecek.."

Utkan KOCATÜRK

Bir teklif yaptı mı size?

Afet İNAN

Sonra işte, akşamı bir müsamere vardı. Babamla gittik oraya.. Orada yaptı. "Okutayım!" dedi. Ben "Yabancı dil öğrenmek istiyorum" dedim. Bizim bir Fransızca hocamız vardı Bursa'da.. Çok ilgilenirdim onunla. İsterdim okuyum, öğreneyim.. İşte ondan sonra, babamla, anneannemle de konuştular ve beni derhal o sene Lozan'a gönderdi.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk'le 14 Ekim akşamı temsil münasebetiyle konuşuyorsunuz.. Atatürk birkaç gün sonra İzmir'den gidiyor. Siz de Atatürk'le beraber Ankara'ya döndünüz mü? Çünkü trenle Konya ve Afyon üzerinden Ankara'ya geliyor. Siz de artık Atatürk'ün maiyetinde olarak beraber döndünüz mü?

Afet İNAN

Evet, Ankara'ya beraber döndük.

Utkan KOCATÜRK

Hocalık ne oldu, kesildi mi?

Afet İNAN

Ankara'da beni bir okula tayin ettiler ama, orada pek uzun boylu hocalık yapmadım. Çünkü Lozan'a gitmek üzere hazırlanıyordum. Başka bir arkadaş daha vardı, Sabriye isminde.. Onu da gönderdi.. Onunla biz ikimiz Lozan'a gittik.

Utkan KOCATÜRK

Ankara'ya döndükten sonra hemen mi gittiniz Lozan'a; yoksa beş altı ay yahut bir sene?

Afet İNAN

Hayır! Beş altı ay değil, hemen beş on gün sonra belki...

Utkan KOCATÜRK

Lozan'a ne tahsiline gönderildiniz?

Afet İNAN

Orada birçok yabancı öğrenciler vardı, yani yabancı dediğim, çeşitli memleketlerden gelenler vardı, pansiyona (pensionnat) deniyordu. Oraya yatılı olarak kaydolduk. Lisan öğreniyorduk. Başka dersler de vardı. Demek 1925'in sonunda gitmiş oluyoruz 1926 orada, 1927 yazında geldik.

Utkan KOCATÜRK

1.5 sene kadar Lozan'da kalmış oluyorsunuz.. 1927'de geldiniz. Sonra tekrar gittiniz mi yine?

Afet İNAN

1927'de geldim. İşte o sırada Atatürk ilk defa İstanbul'a gelmişti ve Saray'da oturuyordu. Dolmabahçe'de oturuyordu ve bir büro tertip etmişti kendisine. Orada bu Nutku yazmış, Büyük Nutku.. Ankara'da yazmış, orada üzerinde tekrar çalışıyordu.. Benim bildiğim, gördüğüm her akşam da davetlileri çağırıyor ve Nutuk okunuyordu. Okunduğu zaman herkes fikrini söylüyor. Ya tashih ediyor yahut müdafaa ediyordu. Yani her akşam Nutuk.. Şimdi ben onda çok heyecan duyuyordum. Çünkü çocukluğumda Biga'da bulunmuştuk. İstiklal Harbi zamanında. Onlara ait de bazı şeyler oldukça, tabii yeni yeni öğreniyordum birçok şeyleri de.. İşte ondan sonra. Bir akşam yalnız dedi ki: "Şimdi hiç kimseye söz vermeyeceğim ve bunu dinleyeceksiniz!" ve "Gençliğe Hitabe'yi.. kendi el yazısıyla olan kısım ki onu zannediyorum orada yazdı, yani Saray'da.. Ve ondan sonra da okudu ve çok mütehassis olarak kimseye söz vermedi..

- Utkan KOCATÜRK Söz vermedi, yani münakaşa mı istemedi?
- Afet İNAN Münakaşa ettirmedi, tartışma açtırmadı. “Bunun hakkında hiçbir söz istemiyorum!” dedi. “Yalnız okuyacağım!” dedi.
- Utkan KOCATÜRK Siz de orada bulundunuz.. Türk Gençliğine Hitabesi bittiği zaman üzerinde bir reaksiyon oldu mu?
- Afet İNAN Çok mütehassis oldu. Çok mütehassis olduğunu hatırlıyorum..
- Utkan KOCATÜRK Yani gözleri doldu mu?
- Afet İNAN Doldu.. Ben sonra o sene yine Fransız okulu, Damdasyon (Notre Dame de Sion)’a girdim ve orada yine yatılı olarak öğrenimime devam ettim, 1929’a kadar.. Oradan çok istifade ettim ve tarihçi olmama da sebebiyet vermiştir oradaki tahsilim. Çünkü, İstanbul’da birçok Türk eserleri görüyordum. Onlardan memleket içinde de görmüştüm daha evvel ama, daha bir bilgili olarak onların üzerinde durdum. Bir de bakıyordum Türk tarihlerinden, hiç Fransız tarihlerinde bahsedilmiyor, yani medeniyetleri bakımından.. Sonra da bir kere baktım, bir coğrafya kitabında Türkler hakkında hem barbar kelimesi kullanılıyor, hem de ikinci derecede bir ırktır, diye bir aşağılık duygusu verilmek isteniyor.. Ben bunu hocaya derhal!..
- Utkan KOCATÜRK Nerde oluyor hadise?
- Afet İNAN Damdasyon’da. Bir sınıf sür’ümüz vardı. Ona dedim: “Ne münasebet! Biz böyle değiliz! Niçin ikinci derecede bir ırk olalım?” O, “Evet, işte..” dedi. “Bu umumi bir kanaat..” falan. Fakat benim çok gücüme gitti ve işte o tatilde kitabı getirdim, Atatürk’e gösterdim: “Bakın!” dedim, “Bizim de yok mu medeniyetimiz? Görüyorum, İstanbul’da birçok mimari eserlerimiz var, bunlardan hiç bahis yok.. Bizi de ikinci derecede bir ırk olarak..” Ve Fransızca bazı kitaplar alıyordum. Haşetz’ten o zaman..
- Utkan KOCATÜRK Hep İstanbul’da oluyor bu hadiseler..Peki
- Afet İNAN Hayır, Atatürk’e anlatışım, Ankara’ya geldiğim zaman söyledim.

Utkan KOCATÜRK

Peki Türkler hakkında bu sarı ırk, ikinci ırk tefsirini tabii Atatürk'e bahsettiniz..

Afet İNAN

Gösterdim, kitabı gösterdim! Ve o sırada Atatürk gördüğüm gibi-İstanbul Üniversitesindeki hocaların basılmış tarih notlarını okuyordu.. Onları okuyor ve üzerinde işaretler yapıyordu. Kitabı göstermem üzerine: "Evet, bu böyle değil! Biz hakikaten Türklerin medeniyetleri hakkında esaslı tetkikler yapmalıyız, bu böyle olmaz! Dedi. "Hakikate de uygun değil!" dedi.

Utkan KOCATÜRK

Peki, sizin tarih çalışmalarınıza istek sizden mi geldi, yoksa?

Afet İNAN

İşte beni tahrik eden bu oldu. Gerek Lozana'da iken, gerek..

Utkan KOCATÜRK

Yani sizin bugün tarihçi olarak yetişmenizde Atatürk'ün bir isteği, arzusu söz konusu mu, yoksa?

Afet İNAN

O da söz konusu, ama bu reaksiyon da.. Yani ecnebi kitaplarda bizim tarihimiz hakkında beni tatmin edici bir bilgi bulamıyordum. Vakıa bizim Türk tarihlerinde de medeniyet tarihine ehemmiyet verilmiyordu ama; ben bunda.. daha verimli bir takım şeyler istiyordum..

Utkan KOCATÜRK

Peki, Atatürk'le bu hususta müşterek çalışmalarınız, araştırmalarınız oldu mu? Yani eski Türk tarihi, Türk medeniyeti üzerinde?

Afet İNAN

Evet.. Bunun üzerine ben zaten Damdasyon'dan artık çıkmıştım. Ve imtihan verdim, Musiki Muallim Mektebi'nin Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olarak tayin edildim. O zaman daha çok, bu tarih çalışmalarıyla meşgul oldum. Atatürk kendisi de çalışıyordu ve çalıştırıyordu etrafını.. O zamanki tarihçileri topluyordu etrafına ve tartışmalar yapıyordu.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk'ün bu tarih çalışmalarında tezi ne idi? Neyi meydana çıkarma arzusunda idi?

Afet İNAN

Bir kere Türklerin umumi olarak, yani objektif ve tarihi metodlara uygun bir kronolojik sıra halinde tarihlerinin tespiti.. Fakat bu kafi

değil, sadece siyasi ve askeri tarih.. Daha ziyade neler yapmışlar, ne bırakmışlar medeniyet için? Bunun için de Tarih Kurumu.. Zaten ilk, Türk Ocağında bir heyet olarak kurulduk ve onda ben de bulunmuştum o kurultayda.. Ve Türklerin medeniyete hizmetleri diye bir seri mûsveddeler çıktı.

Utkan KOCATÜRK

Peki, Atatürk bu tarih çalışmaları esnasında yabancı alimlerle de zaman zaman görüşmeler yapmış.. Tarih Kongresinde, Dil Kongresinde vesaire.. Yabancı ilim adamlarıyla tartışmalarının konusunu ne teşkil ediyordu? Onlara da Türk tarihinin Dünya tarihi içindeki yeri vesaire.. Bu konular üzerinde mi tartışmalar oluyordu?

Afet İNAN

Hem yeri hem de medeniyet üzerinde Türkler neler vücuda getirmişler, neler yapmışlar.. Bunlar üzerinde tartışma oluyordu.. Mesela ilk Kongre'ye, bu Ankara'da olan Kongre'ye yabancılar da çağrılmıştı. Fakat daha evvel bütün tebliğler, yapılacak olan tebliğler evvela okunuyor, tartışılıyor ve ondan sonra son şeklini alıyordu. Yani Atatürk'ün başkanlığında uzun zaman çalışmalar oluyordu...

Utkan KOCATÜRK

Yani Kongre'de tebliğ edilmeden evvel üzerinde çalışıyor muydu?

Afet İNAN

Evet! İkinci Kongre 1937'dedir. Onda dahi yine birçoklarını hep kendisi okuyup üzerinde

Utkan KOCATÜRK

Tashih yaptı..

Afet İNAN

Tashih demiyim de.. Üzerinde sorular soruyordu..

Utkan KOCATÜRK

Efendim, Atatürk'e ait unutamadığınız şüphesiz birçok hatıralarınız var! Bunlar arasında sizi en çok etkileyen birkaç hatıranızı anlatır mısınız?

Afet İNAN

Efendim, ben daha ziyade Atatürk'le tabii tarih çalışmaları üzerinde durdum ve işte dediğim gibi Türklerin medeniyete hizmetleri meselesi beni en çok ilgilendiriyordu ve bunlar üzerinde kendim de araştırmalar yapıyordum. Mesela bunlardan Piri Reis'in Amerika haritası.. Halil Ethem Bey, o zaman Müzeler Umum Müdürü.. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nı müze haline getireceklermiş.. Bir harita bulduğundan bahsedildi. Ve onu Atatürk Ankara'ya getirtirdi. Ben o zaman

yanında bulundum. Bu, deri üzerine, işte malum olan harita.. renkli.. hatta buldukları gibi göndermişlerdi, üzerinde bazı lekeler dahi vardım.. Bunun üzerinde Piri Reis'in yazıları var; bunu nasıl meydana getirdim diye yanında.. Bunlar okundu.. Atatürk çok ilgilendi; ben de çok heyecanlandım. Ve o zamana kadar bilmiyordum da Amerika'nın haritası daha evvel yapılmış mı? Nasıldı? Üzerinde duruldu, etütler yapılsın, dendi ve olduğu gibi de yayınlandı. Çok güzel basılmıştır o zaman. Devlet Matbaası'nda basılmıştı Tarih Kurumu'nun yayını olarak. Sonradan bunun üzerinde yine şöyle bir tenkit çalışması yaptım ve Atatürk ondan pek mütehassis olmuştu. Biraz evvel bahsediyordum, ben bir iki sene Musiki Muallim Mektebi'nde tarih öğretmenliğinde çalıştıktan sonra Kız Lisesi'ne geçmiştim. Şimdi başka bir konuya atladım ama Piri Reis için bir bağlantı yapacağım. Tarih çalışmaları için bir gün Çankaya'nın civarında bir otomobille gidiyorduk. Yanında Genel Sekreteri de var, konuşuluyor. .Evet Tarih Kurumu kuruldu ama daha ziyade nasıl olsun? Dışarıya talebe mi gönderelim?-ki gönderilmişti o zaman zaten bir kısım ama- yoksa burada mı çalışma için bir müessese açalım? O zaman Ankara'da sadece Hukuk Mektebi vardı. Bu konuşma sırasında ben dedim ki: "Herhalde ikisini de yapmalı, hem bir fakülte kurmalı hem de dışarıya da göndermeli" Bu fikir tartışıldı Atatürk'ün muhitinde ve nihayet bir akşam doğrudan doğruya o zaman Milli Eğitim Bakanı olan Abidin Özmen'e "Çıkar defterini yaz!" dedi "Burada bir Tarih Fakültesi kurulacak!" İşte kanunu hazırlandı ve oraya öğretim üyesi olacak olanlar da Tarih Kurumu'nda çalışanlar, Dil Kurumu'nda çalışanlar ve daha evvel Avrupa'da tahsillerini yapmış olanlardı. Bu arada benim de ismim geçti. Ben o sırada-yani bu Kanun çıktıktan sonra, 1935'in haziran ayında idi- bir Avrupa seyahati yapmıştım, Cemiyet-i Akvam'a falan gitmiştim.. Oradaki bütün üniversiteleri, kütüphaneleri falan gezmiştim.. Bir onları düşündüm.. Saffet Arıkan'dı Milli Eğitim Bakanı.. Ve listede görünce ismimi: "Ben böyle bir üniversite'de vazife alamam!" dedim.

Utkan KOCATÜRK

Neden?

Afet İNAN

Evvela yüksek tahsilim ve doktoram olması lazım! Çünkü Avrupa'yı yeni gördüğüm için, bütün üzerimde tesiri oydu. Lise'den de memnundum; onun için vazife almak istemedim. (Saffet Arıkan) gittikten sonra Atatürk"Niçin itiraz ettin?" dedi. "Yapmam!" dedim.

“Evet çalışıyorsun, görüyorum, lisan biliyorsun!” dedi. “Bu kafi değil!” dedim. Benim gördüğüme göre Avrupa’da başka türlü yetişmiş olanlar üniversite’de vazife görüyorlar!” “Peki ne düşünüyorsun?” dedi. Lilse’den memnunum, orada kalırım. Ama mutlaka yeni açılacak fakültede vazife göreceksen ben de üniversite’de doktoramı yaparım, ondan sonra kabul ederim” dedim. “Nereyi düşünüyorsun?” dedi. “Neresi olursa, Fransa yahut İsviçre filan..” Ve o sene gittim. Şimdi şuraya gelmek isitiyorum. Piri Reis için.. Orada kaydoldum Tarih Kısımına.. Yakın Çağ Tarihi’ne devam ediyorum.. Fakat görüyorum ki dersler sadece tarih değil! O hoşuma gidiyordu. Ekonomi tarihi okuyorduk, sosyoloji okuyorduk, dinler tarihi okuyorduk, sosyoloji okuyorduk, istatistik okuyoruz, yani birçok şeyler var, tarihi tamamlıyor. Coğrafya okuyoruz. Bir gün Coğrafya hocasına Piri Reis’ten bahsettim. “Hiç bilmiyoruz!” dedi, öyle bir alaylı tarzda... Bilmiyorsanız..” dedim “Ben size göstereyim!” İşte onun üzerine Cenevre’de kütüphanelerde, hatta Cemiyet-i Akvam’ın büyük bir kütüphanesi vardı orda da o asırda yapılmış olan bütün haritaları tetkik ettim ve notlar aldım. Sonra Profesör Pittard hocamdı, ona gösterdim. “Aman!” dedi “Bu çok enteresan, bunu konferans olarak ver!” Ve Fransızca olarak hakikaten bir konferans olarak verdim. Gazeteler çok ilgilendi, mahalli gazeteler.. Tabii Atatürk’e de bir kopyasını göndermişim konferansımın. İşte haritayı ilk gördüğümün tesiri ile ama, birkaç sene sonra oldu bu tabii.. Ve bu tenkit üzerine, hocanın bu tenkidi üzerine yapmış oldum.

Utkan KOCATÜRK

Bu çalışmalarınız esnasında Atatürk’ten direktif aldığınız, kuvvet aldığınız yahut destek aldığınız bazı fikirler oldu mu? Yahut muayyen fikirlerin müdafaasının arkasında Atatürk var mıydı?

Afet İNAN

Gayet tabii, gayet tabii..Bir kere yapacağım işi gösteriyordum kendisine. Bu işi, şu araştırmayı yapacağım diyordum ve tasdik edici mektupları geliyordu. Bu bakımdan Cenevre’de epeyce bir faaliyette bulunmuştum. Mesela oradaki Tarih Kurumu’na üye yapmışlardı beni. Orada da, o muhitlerde de Türk medeniyeti hakkında öğreniminin haricinde olarak bazı çalışma ve girişimlerde bulunuyordum. Mesela bir keresinde de bir çalışma hazırlıyordum 1937’de.. Atatürk’ün de çok yardımı olmuştu. Tam da hastalığı esnasında idi ben o çalışmayı yaparken, ekonomi tarihi üzerinde. Bakıyordum, hocamız ekonomi tarihi veriyor; fakat Türk ekonomisinden hiçbir şey yok! Yine ona da

seminer’de sordum: “Bizim de ekonomi tarihimiz var! Niçin bahsetmiyorsunuz?” Bunun üzerine “Yayın yok, ne yapalım, bilmiyoruz!” dedi. Onun üzerine Türkiye’ye yazdım. Atatürk de bazı tarihçilere söylemiş.. bazı dökümanlar da bana getirdiler... Kendim de geldiğim zaman onların üzerinde durdum, mesela Surname’de minyatürler üzerinde etüt yaptım ve çalışmayı hazırladım. Onda Atatürk beni çok teşvik etti. Bir lisans ödevi olarak yapmışım bu çalışmayı, Osmanlı-Türk ekonomisi üzerinde. Sonra da Fransızca olarak yayınladım, Atatürk’ün ölümünden sonra idi. Yalnız onun üzerinde çalışırken bilhassa tatilde geldiğim zaman-ki hastalanmıştı o sırada-Atatürk çok ilgilenmişti ve bazı, benim istediğim dökümanların bulunması için de bazı kimselere emirler vermişti. Ve getirtti bu dökümanları...

Utkan KOCATÜRK

Bir de yayınladığınız “Medeni Bilgiler” var. Zannediyorum 1930.. Bu “Medeni Bilgiler”i yazma fikri bizzat Atatürk’ten mi geldi? Çünkü içindeki yazıların bir kısmı Atatürk’ün el yazısı ile bir kısmı da size dikte ettirilmiş vaziyette.. Yani bütünüyle eser Atatürk’ün eseri midir?

Afet İNAN

Tabii!

Utkan KOCATÜRK

Yani sizin yazmanız diye bir şey söz konusu değil.

Afet İNAN

Şöyle: Ben o zaman Yurt Bilgisi ve Tarih öğretmeni olarak tayin edilmişim Musiki Öğretmen Okulu’na. Medeni Bilgiler, ki o zaman Yurt Bilgisi deniliyordu. Programa göre bir kitabı vardı Milli Eğitim Bakanlığının. Kitabı aldım. Onu okudum, ondan dersi hazırlayıp vereceğim. Atatürk bir okudu:”Yok, bu kafi değil!” dedi. “Fransız Okulu’nda ne okudun?” Gösterdim kitabı... “Instruction Civique” diye.. Orada da böyle bir ders okumuştuk.. Dedi ki: “Burdan tercüme et, onları okut..” Dedim: “Ben burdan olduğu gibi tercüme edemem, bu bize uymaz...”

İşte onun üzerine bir plan yapıldı. Be de başka kitaplardan bazı tercümeler yaptım. O zaman Genel Sekreter Tevfik Bıyıklıoğlu idi. Almanca biliyordu. Genel Sekreterlik’te birçok kitaplar okundu, kendisi de okudu. Ve o notlar öyle meydana geldi. Ben çalıştım, fakat eser tamamen kendisindir.

Utkan KOCATÜRK

Yani kendi el yazısı ile olanlar zaten kendisinin, ama sizin el yazınızla olanları da bizzat Atatürk mü dikte ettirdi?

Afet İNAN

Evet, evet... Yalnız şöyle bir şeydi: Birçok notlar hazırlanıyor, onları kendisi tetkik ediyor ve bizim durumumuzla-tabii ecnebilerden olduğu gibi alınmıyordu- kanuni durumlarımızla da mukayese edilip onlara göre yazılıyordu. Mesela vergi meselesi yahut askerlik meselesi, mesela vatandaşın vazifeleri nelerdir? Kanunu durumlarımızla mukayese edilip onlara göre yazılıyordu.

Yalnız burada bir noktaya temas edeceğim. Medeni Bilgiler, benim bütün hayatım boyunca uğraştığım bir konuya vesile verdi. O da şu: İlk senesi belki okullardan aldığım bir adetle bazı uygulamalar yapmak istedim talebeye.. Kız erkek talebe beraberdi o zaman..Belediye Kanunu'nu konuşuyoruz. Belediye Kanunu'nu okudum, evvela kendim öğrendim, ondan sonra da dedim ki öğrencilere: "Hadi, buna göre bir seçim tecrübesi yapalım okulda!" Her sınıf hazırlandı ve ona göre yaptık. Ve bir Belediye Başkanı da o zamanki kanuna göre seçtirdim, bir kızı seçtiler. Bu uygulamadan çok memnun oldum; çünkü ben de öğrenmişim, onlar da öğrenmişlerdi.. Daha bir iki aylık öğretemdim.. Fakat bir öğrenci, Selahattin isminde, kalktı elinde bir kağıtla: "Efendim, dedi siz, bize yanlış bir şey yaptırdınız! Çünkü Kanun, kadınlara rey verme hakkını vermiyor! Bu hak yalnız erkeklere aittir!"

Ben birdenbire üzüldüm tabii. Ne diyeceğimi de şaşırdım ama.. Dedim ki:"Evet, hakkınız var, Kanun böyle..fakat burada hepiniz müsavisiniz.İnşallah bu da olur!" Ve derhal sınıftan dışarı çıktım. Çıktım..Ne yapayım?.. Bir daha nasıl geleyim? Seviyorum da öğretmenliği, daha bir iki ay olmuş başlayalı.. İstiyorum da... O uygulamadan da pek memnun olmuşum.

Doğru Marmara Köşkü'ne gittim, Çiftlik'e..Soğuk da bir gündü, Mart ayı... Ne yapacağımı şaşırmış bir durumdaydım ama, çocuğun hakkı var, Kanun öyle.. Bir de baktım Atatürk geldi, Şükrü Kaya ile.."Ne oldu? Ne var? " falan .. Ben hatta ağlamıştım da biraz.. "Ne oldu?" dedi. Dedim: "Böyle..böyle..işte vaziyet..Ben şimdi nasıl gidiyim oraya, öğretmenlik yapayım?"

Güldü Atatürk..Aaa..Gülünce büsbütün şaşırdım "Peki gel!" dedi, "Yemek yemediysen gel otur, konuşalım!" Atatürk:"Peki, başka oturmuş memleketlerde nasılmış o konu? .."dedi. "Hiç bilmiyorum!" dedim. "Meşgul olduğum konu değil.." Zaten İsviçre'de o zaman da kadınlara hak falan verilmiş değil ya.. Atatürk: "O halde tetkik etmeli!" dedi. "Nasıl, bizde de düşünmeli bunu.." Şükrü Kaya dedi

ki: “Efendim, emredersiniz.” falan gibi bir söz söyledi. “Hayır” dedi, “sus şimdi!”

Sonradan anlıyorum ki tam bir sene evvel Belediye Kanunu verilmiş Meclise ve münakaşaları devam ediyor.. Ve fakat bir türlü çıkmamış.. Yalnız Atatürk’ün yaptığı şey şu oldu. Derhal o akşam Hukuk Fakültesinden olan hocaları çağırttı ve bu konu münakaşa edilmeye başlandı.. Tabii ben heyecanlıyım ama, bir şey de bilmiyorum başka memleketlerde nasıldır, ne olmuş filan? Hemen bana da kitaplar getirdiler bol miktarda.. Derhal okudum..Şimdi çağrılanların bir kısmı, kadınlara bizde de rey hakkı verilir, fakat bir kısmı da “hayır” diyor, “daha zamanı değil, olamaz;çünkü daha yetişmemiştir bizim kadınlar bu bakımdan.” Bu çok enteresan bir şeydi ve devam etti..Fakat şu netice çıktı: Bir sene evvel Meclis’e verilmiş olan Kanun, kadınlara oy hakkı tanınmak üzere ivedilikle-yani ozamanki tabirle müstaceliyetle- Meclis’te kabul edildi.

Utkan KOCATÜRK

Yani bir vesile oldu bu?

Afet İNAN

Evet, bir vesile.. Fakat bence o erkek öğrencinin uyarısıdır..Ve Kanun da o süre içinde, 3 hafta içinde çıktı 3 Nisan 1930’da. Kanun yürürlüğe girdiği gün de ben o zaman topladığım notlarla ilk defa kadın hakları üzerine Türkocağı’nın salonunda konferans verdim, Türk kadınlarına bu hak verilmiştir ve daha da verilmelidir falan diye..Yani şunu demek istiyorum, bunda tabii beni teşvik eden o öğrencinin itirazı oldu. Çok yerinde olmuştu, bunların üzerinde etüt etmek fırsatını buldum... Atatürk’ün adeti işte oydu. Tartışma yapıldığı zaman kim taraftar, kim taraftar değil ikiye ayrıldığı zaman herkes kendi fikrini savunuyordu..

Utkan KOCATÜRK

Sonuç olarak ne çıktı?

Afet İNAN

Sonuç olarak Belediye seçimlerinde kadınlara rey verme hakkı kabul edildi. 3 Nisan 1930. Fakat işte asıl milletvekili seçme ve seçilme meselesi, o biraz uzadı..1934’e kadar..O da daimi bir tartışma konusu oluyordu yine Hükümet mensupları arasında.. Fakat yine 1934’te kabul edildi.

Yalnız benim meslek hayatımda bu, birl itici kuvvet oldu. Daima bunlar üzerinde, yani kadın hakları üzerinde çalışmama vesile oldu. Yabancı dillerde de yayınlar yapıyorum bunun üzerinde.. Ve bu çalışmalar birçok dillere de çevrildi. Mesela Unesco’da yaptığım

ettitler.. Çünkü hakikaten bizde şu görülüyor: Birçok milletlerle mukayese edildiği zaman, böyle etap etap verilmiş olmakla beraber yine önde sayılabiliyoruz, kanunen haklarımızın tanınmış olması bakımından..

Ben bu tartışmaları tabii çok heyecanla takip ediyordum ve istiyordum tartışmalar olsun ki nedir herkesin fikri? Ben de mütemadiyen okuyordum bu meseleler üzerinde.. Başka yerlerde nasıldır?..Bizim memlekette de seyahatler yaptığım zaman bilhassa köylüler arasında çok bulunuyor ve onlarla konuşuyordum. Görüyorum ki köylülerde hakikaten çok uyanık taraflar var. O beni mütehassis ediyordu.. Birçok yazılarım da vardır, onlar hakkında..Hatta bir gün "The Financial Times" ta bir nüsha çıkacaktı, benden de makale istemişlerdi, baktım, okudum, bir şeyler falan yazayım dedim. Atatürk dedi ki: "Okumayla ne uğraşıyorsun, bir çok görgülerin var memleket içinde..Onları dile getir, kafidir!" ve öyle yazdım. Bir köylü kadınıyla nasıl konuşuyorsam ve ne düşünüyor öğretim ve eğitim için? Yahut bizde böyle tabii şairler vardır kendiliğinden şiir söyleyen..Bunlar nasıl bir kabiliyettir? Ve sonra neler düşünürler birçok meseleler üzerinde? Bunları not halinde de yazdım, makale halinde de..Sonra İngilizce olarak"The Financial Times"ta..Bütün bunlar müşahedelerime dayanmıştır ki, Atatürk'ün tavsiyesi oydu.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk'ün tabii son günlerinde Dolmabahçe'de bulundunuz..Peki, Atatürk'te Ankara'ya dönme arzusu var mı idi? Yani hastalığı esnasında aranızda böyle bir konuşma geçti mi? Yahut kendisi bunu söylüyor mu idi?

Afet İNAN

Efendim, ben 1938 Ağustosunda İstanbul'a geldim. Lisansımı bitirmiştim ve doktoramı hazırlıyordum. Diplomamı gösterdiğim zaman çok memnun oldu ve "Doktoranı da mutlaka bitir!" dedi ki işte ölümünden bir sene sonra yaptım. İstanbul'da kendisini hasta buldum. Yattan da çıkmış Dolmabahçe'ye..Kati bir istirahat vaziyeti vardı.. Böyle uzun tedavi de olmuyordu ama.. Yalnız Saray'da artık oturmak istemiyordu..Hatta kepenkleri bile indirtti işte o istirahat ettiği zaman dahi..Yani denizi o kadar sevdiği halde "Aman bir an evvel Ankara'ya gidelim!" diyordu...

Utkan KOCATÜRK

Diyordu yani?

- Afet İNAN Evet, çok istiyordu..Hatta resmigeçit için oraya bir asansör de yapılmıştır, stadyuma..Kendisi gider de bulunur diye..Onu kendisi istedi..”Gideceğim Ankara’ya!” dedi. “Onbeşinci yıl hazırlıklarına.” İsteği vardı, evet..Yani Ankara’ya dönmek arzusu..
- Utkan KOCATÜRK Fisenje Ankara’da mı gördü Atatürk’ü ilk defa?
- Afet İNAN Ankara’da evet..
- Utkan KOCATÜRK Siz de o zaman Ankara’da mı idiniz, Fisenje geldiği vakit?
- Afet İNAN Ben işte sömestr tatili için gelmişim, o zaman gördüm.
- Utkan KOCATÜRK Fisenje’yi siz de ilk gelişinde Ankara’da gördünüz mü?
- Afet İNAN Gördüm, evet gördüm.
- Utkan KOCATÜRK Fisenje muayene etti tabii!
- Afet İNAN Muayene etti ve bazı tavsiyelerde bulundu. .Ve tavsiyeleri de tamamen istirahat ve yemek listesini vermek oldu.
- Utkan KOCATÜRK Neler tavsiye etti yemek için?
- Afet İNAN Kepekli ekmek.. hatta aşureyi Fisenje’ye tatlı olarak vermişlerdi de pek beğendi idi. Böyle süzme aşure değil de bayağı aşure olarak.. “Yesin!” “Çok iyi gelir” dedi.. Ve hakikaten de ilk tavsiyelerini yaptıktan sonra çok üzelmışti Atatürk.. Ama işte sonra Hatay meselesi için seyahat yormuş onu herhalde.
- Utkan KOCATÜRK O Hatay seyahatinde siz yoktunuz tabii?
- Afet İNAN Az kaldım o zaman.. Hayır, ben Cenevre’ye dönmüştüm.
- Utkan KOCATÜRK Atatürk arasına da söylemiş.. Yani, ben öldüğüm zaman buraya gömün falan.. Nereyi arzu ediyordu? İstanbulu etmemiş değil mi? Yani böyle bir şeyi arasına hisli anlarında konuşuyor muydu?
- Afet İNAN O bir kere konuşuldu yalnız.. O da şöyle..

- Utkan KOCATÜRK Kendisinin huzurunda mı konuşuldu?
- Afet İNAN Evet.. “Ben” dedi, “Hiçbir şey söyleyemem bunun için! Milletim..” dedi..
- Utkan KOCATÜRK Ama böyle münhasıran bu konu açıldı mı yani?
- Afet İNAN Evet, bir vesile ile açılmıştı.. Bilmiyorum tamamen neydi ama..Biliyorum yani açıldı, konuşuldu..
- Utkan KOCATÜRK Sofrada mı açıldı?
- Afet İNAN Marmara Köşkünde konuşulmuştu, sofrada.. “Beni” dedi, “Milletim nereye isterse gömsün!” dedi. “Hiç” dedi, Söyleyemem bir şey!” dedi..
- Utkan KOCATÜRK Ama “Hatıralarımın yaşadığı yer Çankaya olacak!” falan yahut “Çankaya’da gömülmesini istemesi” falan..
- Afet İNAN Evvela onu söyledi ama, sonradan söylediği buydu. Yani “Beni milletim nereye isterse oraya gömsün!” Hiçbir yer söylemedi.
- Utkan KOCATÜRK Peki, Fisenje’ye bir şey dedi mi Atatürk, muayeneden sonra?
- Afet İNAN Konuştu onunla.. Hatta Fransızca karşılıklı konuştular..Hem hastalığı için hem umumi olarak konuştu onunla..
- Utkan KOCATÜRK Peki, İnönü’yü sonra muayene.. İnönü’yü de muayene ediyor Fisenje değil mi o gelişinde?
- Afet İNAN Hayır, ikinci gelişinde.. O, İstanbul’a geldiği zaman, Saray’a geldiği zaman.. İkinci idi galiba gelişi Fisenje’nin..
- Utkan KOCATÜRK Siz de yine orda mı idiniz ikinci gelişinde?
- Afet İNAN Evet, ordaydım.. Muayene falan ettikten sonra Atatürk Fisenje’ye: “Ankara’ya gideceksiniz, orada İnönü’ye de bakın, rahatsız mı nedir, bana haber getirin!” dedi. Ve kendisi bilhassa söylemişti onu..

- Afet İNAN Bilmiyorum işte, belki İnönü için gönderdilerdi.. Fisenje Ankara'ya gitti ve geldi.
- Utkan KOCATÜRK Döndü geldi, verdi mi Atatürk'e malumat?
- Afet İNAN Evet..Pek teferruatını onun bilmiyorum..İlgiliydi Atatürk yani İnönü'nün sıhhatiyle..
- Utkan KOCATÜRK Peki, Atatürk'ün Hatay davasındaki görüşü ne idi? Yahut ona ait bir hatıranız var mı?
- Afet İNAN Efendim Hatay davası, Atatürk'ün son senelerinde en önemli uğraştığı konu idi. Fakat onun ilk çıkışını söyle biliyorum. Montrö'de Boğazlar meselesi konuşulmaya başlandığı zaman, ben de Cenevre'de idim. Dinlemek üzere birçok zamanlar bulundum orada, yani Konferans'ta. Ve takip ediyordum, ne gibi konuşmalar oluyor, diye.. Son oturumlarda baktım kritik birtakım şeyler var.. Ve dönecektim, imtihanlarımı vermiştim, İstanbul'a dönecektim..Bazen Ankara'dan, İstanbul'dan telefon ederlerdi. Yaver dedi ki: "Tekrar Tevfik Rüştü Bey'i görün de gelin!" Bemin bir vazifem yoktu ama, gittim tekrar.. Tevfik Rüştü Aras endişeli bir durumda idi. Anlattı bana durumu. Bazı meselelerde tam anlaşma olamadığını.. Tabii o zaman uçak seferi yok, ekspresle geliyorum, tabii bir iki gün sürdü. Geldiğim zaman baktım Atatürk gayet neşeli.. Halbuki orada, Montrö'de pek iyi havadisler yoktu.. Fakat dedim işte "Tevfik Rüştü Bey böyle.." Atatürk: "Yok!" dedi, "O mesele bitti artık!" Hakikaten 20 Temmuz'du işte, ben geldiğim anda, Anlaşma imzaya girmiş.. Ben birdenbire "Aman, çok memnun oldum!" dedim. Çünkü bu mesele, Boğazlar meselesi daima konuşulurdu.. Üzerinde durulmalı, bunlar yeniden ele alınmalı.. "Eh! " dedim, "Artık bir dış mesele kalmadı!" Atatürk, "Yok!" dedi, "Var, mühim bir meselemiz var! Şimdi İskenderun ve Antakya meselesi var!" dedi.. Bakın 21 Temmu falan olacak.. 1936 .. dönüşüm ve konuşmamız.. Ben birdenbire şaşırdım, "Ne olacak " dedim, "İskenderun-Antakya?" Çünkü 1935'te o mukavele, yani itilafname bitmişti ve birtakım şeyler vardı ama..Ben birdenbire anlayamadım..
- Utkan KOCATÜRK Daha henüz yani Hatay meselesi de ortaya çıkmamıştı?

Afet İNAN

Hayır, hayır, hiç yok!...

Utkan KOCATÜRK

O zaman Atatürk mü başlatmış oluyor meseleyi?

Afet İNAN

E tabii!.. işte bu mesele.. “Ee! Ne olacak?” dedim. “Onun üzerinde duracağız!” dedi. Hatay denmiyordu daha o zaman.. İskenderun ve Antakya meselesi.. Ve o zaman daha kamuoyuna çıkmamıştı. Hadiseleri takip edecek olursak, sonra bu tabii konuşulmaya başlandı ondan sonra..Fakat bana söylediği 1936 yılı Temmuzunun 21’i, Montrö’nün imzalanmasından sonradır hemen.. Ben şaşırıp kaldım. Fakat dedi ki: “Bunun üzerinde duracağız!” Ben “Ne olacak?” dedim. “Alacağız!” dedi. İşte ondan sonra hususi olarak konuşulmaya başlandı ve bu konuşma Florya’da oldu. Sonra Ankara’da bu mesele üzerinde yeniden konuşmalar oluyordu ve bir akşam “Hatay” diye ilk defa ifade edildi. Yani “O vilayete Hatay diyeceğiz” dedi ve isim koydu ve bir makale de Cumhuriyet gazetesinde çıktı bunun için.. Tarihi vardır bunun.. Atatürk yazdırdı, fakat kendi imzası ile çıkmadı, zannederim İsmail Müştak Mayakon’un imzasıyla çıktı. Yani ilk o bölgeyi “Hatay” diyelim, diye.

Utkan KOCATÜRK

Bu İsmail Müştak dediğiniz gazeteci değil mi?

Afet İNAN

Evet gazeteci. Mebustu o zaman.. Yazı yazardı.. işte Hatay ismi, böyle konuşuldu. Oraya dediler, böyle toplu olarak “İskenderun-Antakya” değil de “Hatay” diyelim. Vardır o makalede, izahı vardır.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk’ün Hatay davası ile ilgili 5 tane makalesi var, onlar Asım Us imzası ile Kurun (Vakit) gazetesinde çıkıyor. Cumhuriyet’te ayrıca böyle bir makalesi mi var? Onu ben de bilmiyorum, 5 tane seri makele dışında..

Afet İNAN

Var, zannediyorum, ben yazıldığı zaman, yazdırdığı zaman biliyorum. Zannederim Mayakon’un imzasıyla çıktı. 1936’nın sonu.. Ve ondan sonra işte..Hatta Cenevre’ye bana mektupları var. “En çok meşgul olduğum şey Hatay meselesidir!” diye Ve sonuna kadar Hatayla çok meşgul oldu ve “mutlaka halledeceğiz!” diye üzerinde duruyordu.

Utkan KOCATÜRK

Peki, Atatürk'ün şahsi karakteri , mizacı hakkında bazı şeyle sorabilir miyim?. Mesela Atatürk neşe taraftarı bir adam mı idi? Devlet işleri dışında günlük yaşantısı?

Afet İNAN

Gündüzleri mesela daima çiftlik'e bir gezintisi vardır her gün.. Ve o gezintileri esnasında daima yine ya tarihi konular ya günlük siyasi konular üzerinde durulurdu. Mesela biraz evvel anlattım, O Fakültenin açılma meselesi otomobilde konuşulmuştu. Yine birçok meselelerle meşgul olunurdu.

Utkan KOCATÜRK

Otomobilde kiminle konuşuluyor orda? Siz varsınız, başka?

Afet İNAN

Ben vardım, Katib-i Umumi vardı, yaveri vardı. Konuşulurdu.. Ve şöyle bir tabiri vardır insanlar hakkında: "Neşeli olmayan insanlardan iki türlü şüphe edilmesi lazımdır" derdi, "Ya hastadır yahut da bir kuruntusu vardır başka birisine söylemeyeceği, Onun için insanlar daima neşeli olmalıdır ve fikirlerini ona göre tartışmalıdır."

Utkan KOCATÜRK

Mesela kendisinin neşeli anları var. Bazen kalkıyor zeybek oynuyor, fotoğrafları var. Halk arasına giriyor, halay çekiyor, böyle şeyleri var.. Ama bunları neşelendikten sonra yani..Sert tarafları da var mıydı?

Afet İNAN

Valla, duruş itibariyle resimlerinde de hiçbir zaman güler yüzlü görünmez, hep serttir hakikaten.. Fakat benim Atatürk üzerinde müşahedem, çok okuyan ve başkalarını çok dinleyen tartışmaları seven kimse olarak fikir hayatında hem neşeli tarafları vardı. Ama herkesi de serbest bırakırdı konuşmak için, bu güzeldi! Benim istifade ettiğim bilhassa bu noktalardır.

Utkan KOCATÜRK

Gayet kolaylıkla..Mesela bir şey anlatayım: Bir gün –ne vesile ile idi bilmiyorum- Ankara Palas'da bir toplantı vardı. Geç vakit, "Gidelim!"dedi. Ben pek gitmek istemedim; fakat kalkıldı, gittik. Herkes eğleniyor..Uzun bir masaya biz de oturduk. Fakat daha evvel de bir konu üzerinde tartışma vardı, o yapıliyordu. Derhal dedi ki Recep Peker'e bilhassa: "Bu ahali, kaç saattir burada. Yeter! Eğlenmişlerdir; biraz da fikri bir hayat yapalım, entelektüel bir konuşma olsun!" Ben birden şaşırdım, dedim: "Bu saatten sonra ne olur, herkes ne dinler?" Atatürk "Hayır!" dedi, derhal sorular sordu ve evvela Recep Peker kalkıp cevapladı. Tabii herkes sustu ve dinledi.

Böylece bir müddet konuşmalar yapıldı, hatta bana da bazı şeyler sordu, sıkılmakla beraber kalktım, konuştum.

Utkan KOCATÜRK

Sofrada oluyor yani, yemekte?

Afet İNAN

Hayır... Bütün o salondaki.. Ankara Palas'ın o salonunu biliyorsunuz ya.. Herkes bütün her şeyi bıraktılar, müzik de durdu. Herkes konuyu dinledi.

Utkan KOCATÜRK

Neydi konu?

Afet İNAN

Unuttum neydi konu. Masa da değil, herkes ayakta.. Dans da ediyorlardı, durdu.. "Biraz da " dedi, "Bazı meseleler üzerinde konuşalım, dinleyiniz!" Dinlendi. Böyle de yaptığı olurdu.

Utkan KOCATÜRK

Peki Atatürk'ün bildiği yabancı diller.. Fransızca konuşuyor değil mi?

Afet İNAN

Fransızca iyi bilirdi; hem yazardı hem konuşurdu.

Utkan KOCATÜRK

Almanca?

Afet İNAN

Almanca zannederim az bilirdi, onu konuştuğunu görmedim.

Utkan KOCATÜRK

Ama okuduğunu anlıyor muhakkak..

Afet İNAN

Evet, Almanca da herhalde.. Ama daha çok Fransızca üzerine. Mesela sefirlerle veyahut ecnebilerle kendisi de direkt olarak konuşurdu.

Utkan KOCATÜRK

Peki Atatürk halkla yapacağı konuşmaları önceden hazırlar mıydı? Yoksa irticalen konuştuğu vakit saatlerce böyle bir kabiliyeti var mıydı?

Afet İNAN

Tabii irticalen konuşuğu oluyordu. Fakat resmi nutuklarını hazırlarken, Meclis konuşmalarını.. Ben daha evvelkilerini bilmiyorum Meclis konuşmalarının; fakat 1 Kasım açış nutuklarını uzun uzun hazırlardı, bütün dökümanları toplardı bakanlardan... Onlar üzerinde çalışır, sorardı bakanlara bazı meseleler üzerinde.. Ondan sonra da kendi üslubuna göre onlara dayanarak nutkunu yazardı.

Utkan KOCATÜRK

Şimdi, Atatürk'ün hatipliği de var tabi. Yani büyük hatip olarak da geçiyor bizim tarihimize. Mesela hitabet talimleri de yapar mıydı? Hatıralarında geçiyor, çocukluğunda yaptığını söylüyor. Yani siz yanında olduğunuz devrede, mesela gerek Onuncu Yıl Nutkunu okurken falan yüksek sesle de böyle hitabet talimleri yaptığını gördünüz mü?

Afet İNAN

Evet, yapardı. Onları okurdu, birkaç kere okurdu. Daha evvel o tip nutuklarını Meclis'te yahut dışarda okumadan önce.. Yalnız halkla doğrudan doğruya irticalen konuştuğu da olurdu tabii.

Utkan KOCATÜRK

Peki, sizin şimdi Atatürk'e ait hatıralarınız var.. Atatürk'ten dinlediğiniz, Atatürk'ün hayatına ait bazı hatıralar, yakın tarihimizi aydınlatan.. Mesela Milli Mücadeleye nasıl başladığı. Yani tarihlere geçmemiş perde arkası enteresan, ışık tutucu şeyler yok mu size söyledikleri?

Afet İNAN

Efendim, mesela birçok hatıralarını anlatırdı. Ve bazılarını ben.. İşte elimde de daima kağıt ve kalem bulunduğu için yazmaya çalışırdım ve yazdığımı görünce Atatürk, daha yavaş konuşur ve anlatırdı ki bunları "Atatürk'ten Dinlediklerim" diye hem kendi sağlığında çıkardım, hem de sonradan yayınladım.

Utkan KOCATÜRK

Hani, size işaret etmiş.. Bir kere anlatmıştınız.. Mesela Vahdettin ile ben bu odada görüştüm.

Afet İNAN

Valla benim bildiğim "Dolmabahçe" ..Ama "Yıldız", diyorlar.. İyi de bilmiyorum.. Yalnız dedi ki Dolmabahçe'de "İşte burada..."- gösteriyordu- "Ecnebi donanmaları burada hepsi duruyordu, Sarayın karşısında!" diyordu.. Onu söylemişti.. Vahdettin'le son konuşmasını şöyle anlatıyordu. İşte bazı şeyleri ona anlatmış, şöyle yapmalı, etmeli falan diye de.. "Gözlerini kapadı, dinliyor mu, dinlemiyor mu?

Utkan KOCATÜRK

Ne diyordu?

Afet İNAN

Memleketi tanımayan bir kimse, milleti tanımayan bir kimse olarak vasıflandırıyor.

Utkan KOCATÜRK

Bir olay daha var, Atatürk Meclisi’i açarken nutuk meselesi.. Zannediyorlar ki, yani Atatürk nutku hazırlayamaz, nutuk getiriyorlar.. Onu da anlatmış.. O ne şekilde olmuş?

Afet İNAN

İlk Meclis açılacağı zaman onu yapıyorlar..

Utkan KOCATÜRK

Kendisi gülerek mi sonra anlattı bunu?

Afet İNAN

Evet, şöyle diyordu: Öyle düşünmüşler, arkadaşlar.. Tabii bir iyi niyetle.. Bir şey hazırlamışlar.. Peki!” dedim. “Fakat benim ki zaten hazırda.”

Utkan KOCATÜRK

O zaman bunu söylememiş onlara tabii.

Afet İNAN

Söylememiş, hayır! Sonra işte Meclis açıldığı zaman cebinden kendisinin hazırladığı nutku çıkarmış, okumuş, ötekiler de şaşırmışlar.. Öyle diyordu.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk herhangi bir hadise, olay karşısında telaşlanır mıydı? Mesela büyük hadiseleri çok telaşsız mı karşılardı?

Afet İNAN

Onun için bir örnek vereyim enteresandır. Adana’daydık.. Kış mevsimi idi.. Bir haber getirdiler, dediler ki: “Malatya tren hattı bitti.” Ben de daha evvel, Recep Peker bu demiryolları hakkındaki planı anlatırken bulunmuştum da çok sevinmişim.. Ooo, şuraya da tren gidecek, buraya da gidecek falan diye.. Bir türlü inanamıyordum olabilecek mi diye.. Ve sonra malum işte.. Hükümetin programı da oydu, demiryolları üzerinde.. Yapılıyor, işte şurda açılıyor, burada açılıyor falan.. Atatürk bir gün dedi ki ben endişe edince: “Bunlar kağıt üzerinde kalsın diye yapmıyoruz, yapılacaktır bunların hepsi!” İşte Adana’da, Malatya hattının bittiği haberi gelince “gördün mü?” dedi., “Kağıt üzerinde değil, hakikat!” Ve derhal emir verdi, Malatya’ya gidilecek diye. O zaman kendisinin hareket edeceği trenden evvel bir klavuz tren giderdi. Fakat bunun da hareketine vakit kalmadan derhal hareket edildi Malatya’ya.. Kalabalıktık da grup olarak.. En arka vagona, ben bir kitap almıştım, okuyordum. Atatürk de okuyordu.. Fevzipaşa İstasyonundan sonra, böyle bir yokuşa giderken birdenbire tren geri geri çekilmeye başladı, geri gitmeye başladı. Ben şaşırdım, bir baktım neden geri gidiyoruz gibilerden.. O

sırada yaver geldi: “Paşam” dedi, “Derhal trenden atlamak lazım!” Ben bir şaşırdım falan? Fakat bu sırada daha hızlandı tren arkaya doğru gitmeye, yani geri geri gitmeye.. Atatürk hiç korkmadı. Ben bir kalktım acaba nasıl atlayacağız trenden, nereden? O, hiç telaşsız: “Neymiş?” dedi “Nedenmiş?” dedi. “Çağırın!” dedi. Abdullah Bey vardı o zaman müfettiş. Tabii o sırada hepsi geldiler, birçokları.. Yani bekliyorlar ki Atatürk atlasın, onlar da atlayacaklar o vaziyette.. Atatürk hiç,bozmadı vaziyetini.. “Sebebi ne imiş?” dedi “Bilmiyoruz!” dediler. “Lokomotif gitmiyor, onun için bir tehlike var; çünkü aşağısı daha meyilli!” Atatürk “Sebebini öğrenin!” dedi ve ilave etti: Durdurmak için hiç freniniz , bir şey yok mu? Onlara teşebbüs etmiyor musunuz?” dedi, gayet sakin. Herkes telaşlı olmakla beraber, onun karşısında durdular. Ve derhal gittiler, bir el frenleri varmış, onları kullandılar, tren yavaşladı. Fakat sonra anlaşıldı ki iki tane lokomotifin çektiği tren bu yola ilk gittiği için tünele girecekleri zaman farkına varmadan kömür atmışlar.. Ve o kömür dumanı tünelde bir boğucu şey yapmış ve kondüktörler, oradaki olanlar, hepsi bayılmışlar.. Onun üzerine işte idare kalmamış ellerinde. Fakat geri geri çıkınca, tünelden kurtulan lokomotiflerde kendilerine gelenler derhal harekete geçiyor ve dudduruyorlar treni.. Ben o zaman hayret etmişim.. Hakikaten şimdi düşünüyorum da O, sükunetle mukabele etmesiydi ve atlamaya kalksa idi, nasıl panik olacaktı!

Utkan KOCATÜRK

Kaç yılında oldu bu?

Afet İNAN

Malatya demiryolunun açıldığı yıl.

Utkan KOCATÜRK

Buna benzer hadiseler soğukkanlılıkla karşıladığını gösteren başka olaylar yok mu?

Afet İNAN

Var, var.. Buna ait çok şeyler var.. Bir soygun oluyor ki yolda eşkiyalık gibi bir şey olmuş.. Derhal o gece emir verdi: “Bursa’ya gideceğiz!” dedi. Herkes şaşırdı, yani nasıl olur? Fakat hareket edildi. Öyle bir şey ki burada bu hadise olmuştur ama aynı yoldan Devlet Başkanı derhal geçmiştir oradan, diye.. Bu zihniyetle ve bu havayı vermek istedi. Gitti.. Aynı yoldan Bursa’ya gitti.

Utkan KOCATÜRK

Peki, Atatürk’ün en sevdiği kimseler kimlerdi? Mesela Mustafa Necati’nin ölümünde ağlamış değil mi?

Afet İNAN

Evet, öyle.

Utkan KOCATÜRK

Yani Atatürk'ün gerçekten samimi olarak değerine inandığı ve ölümüne üzüldüğü kimseler?

Afet İNAN

Valla her arkadaşına önem verirdi.. Yalnız Necati Bey'den... İşte o, yeni harflerin kabul edildiği senedir ve öyle bir ani ölümü, onda büyük tesir yapmıştı ve acımişti çok.. Yani çok şey bekliyordu ondan.. Hatta Necati Bey hakkında şöyle bir hatıram var: Ben o zaman Damdasypon'da talebe idim. Bir gün konuşuluyordu.. Mustafa Necati dedi ki: "İş Darülfununu açacağım!" Ben şaşırdım, "Ne demek" dedim "bu iş darülfununu?" "Bilmiyor musun, Teknik Üniversite!" dedi. Yani çok ileri birtakım fikirleri vardı. Atatürk çok üzülmişti.. Biliyorum, ağladı..

Utkan KOCATÜRK

Başka takdir ettiği böyle kimler vardı o zaman?

Afet İNAN

Valla hepsine kendilerine göre değer verirdi. Şimdi isim saymaya...

Utkan KOCATÜRK

Peki Atatürk özellikle hangi konular üzerinde kitap okurdu kütüphanesinde?

Afet İNAN

Benim bildiğim tarih üzerinde çok duruyordu ve onlar üzerinde gerek Fransızca gerek Türkçe...

Utkan KOCATÜRK

Okurken kendine mahsus bir not alma tekniği var muhakkak.. Mesela kitapları çiziyor kırmızıyla, artı koyuyor..

Afet İNAN

Var, çiziyor... Kırmızı, mavi kalem bulunur ve onlarla.. Yalnız böyle uzun boylu –bazen söylüyorlar ama, onları ben görmedim- yani cümleler yazdığını pek bilmem. Yalnız işaretler yapardı, mesela D harfi koyar, "dikkat" demektir, ondan sonra işte işaretler yapardı kendine göre.. Valla herşey okurdu, mesela sosyoloji.. Bir gün sosyoloji'ye ait bazı kitaplar okumuştı, felsefeye ait. Dışçı geliyor, dışlarını yapacak.. ve yeni de okuduğu için o kitapları, soruyor.. Tabii hiç bilmiyor adam.. Dışçı sami.. Ondan sonmra çıktı bir telaşlı.. "Bana" dedi "böyle, böyle, böyle" dedi. "Ne gibi kitaplar var bu

hususta?" "Aa!" dedim, "var işte böyle kitaplar..." Ve ikinci gelişinde bütün onları okuyarak gelmişti.

Utkan KOCATÜRK

İstanbul'da?

Afet İNAN

Hayır, burda, Ankara'da.

Utkan KOCATÜRK

Dişçi Sami'nin Beyoğlu'nda değil mi muayenehanesi?

Afet İNAN

Evet, ordaydı ama, İstanbul'dan gelmişti. Burada olmuştu o vak'a.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk tarih çalışmaları üzerinde bulunurken, deniliyor ki hatta kendisi de bir tarih yazmak arzusunda idi.. Var o zamanın gazetelerinde, Atatürk bir Türk Tarihi üzerinde çalışıyor şeklinde..

Afet İNAN

E var yazıları tabii..

Utkan KOCATÜRK

Şimdi Atatürk'ün bu okuduğu kitaplardan aldığı ilhamla yazmış olduğu notlar mevcut mu? Nerede bugün bu notlar, yani siz de var mı?

Afet İNAN

Var. Bunlardan bir kısmı var bende.

Utkan KOCATÜRK

Türk Tarihi üzerinde mi yoksa genel olarak Dünya Tarihi, İslam Tarihi.. Yani ne üzerinde?

Afet İNAN

Hepsi üzerinde var. Çünkü bir kere Türkiye'nin en eski devirlerden itibaren tarihi ve medeniyeti tamamen bilinsin istiyordu; çünkü bugün Türk milleti varistir bunlara, başkasına maledemeyiz, diyordu. Onun için hepsinin bilinmesi, muhafaza edilmesi ve objektif olarak..

Utkan KOCATÜRK

Hani, "Mehmetçik için biz de büyük abideler dikmeliyiz", demişsiniz de Atatürk cevap olarak: "O, süngüsü ile abideyi kendisi dikti!" demiş. Bu olayı anlatır mısınız?

Afet İNAN

Efendim bir heyetle, bir keresinde yat ile marmaraya çıkılmıştı.

Utkan KOCATÜRK

Tarih Kurumu üyeleriyle mi?

Afet İNAN

Hayır, kendi maiyetinde olanlarla beraber. Ben dedim ki: “Evet, çıkar görürüz ama, ben asıl denizden, yani Garp tarafından. Gelibolu yarımadasını görmek istiyorum!” Ve öyle emir verdi, öyle çıkıldı Boğaz’dan ve gittik Anafartalar’ın karşısına.. Dikkatli olarak Anafartalar’a baktı denizden.. “Niçin” dedim, “Bu kadar dikkatle?” “E biz karadaydık, düşman doğrudan denizden çıkıyordu. Öyle bir yer vardı ki oradan biz geçemiyorduk, çünkü orasını tamamen ateş altına almışlardı. Orası acaba denizden nasıl görüntüyor, onu merak ediyorum” dedi. Neyse epeyce yaklaştık, hepsini anlattı, o muharebeyi.. Ve kendisiyle karaya çıkmadık. Fakat sonra ben, Tarih Kurumu üyeleriyle birkaç sene sonra yerinde görelim diye Çanakkale’ye gittik. Bizi o zaman, orada Kumandan olan Paşa gezdirdi.. Çok şeyler anlattılar.. Her tarafa gittik işte, Anafartalar’a, Arıburnu’na filan.. Fakat baktım yabancıların gayet güzel, bakımlı mezarları var.. Zaten hatırlıyorsunuz, Lozan Muahedesine göre de kabul edilmişti onların orada bulunması.. Bir de işte ufak Mehmetçik abidesi.. Dedim: “Bu kadar büyük bir zafaerden sonra niye bizim daha büyük bir abidemiz yok!” Bunu dönuşte kendisine söylediğim zaman: “Evet doğru!” dedi, “Orada, Mehmetçiğin galibiyeti ve muvaffakiyeti için büyük bir abide dikmeli! Fakat yapılmadı, yapılır belki zamanla!” dedi ve ilave etti: “Yalnız şunu söyleyeyim ki o yarımadayı, Birinci Cihan Savaşında Türklerin, elinde bulundurması ve vermemesi, orada en büyük abidedir!” Yani kaybettik birçok insanları ama, orası türk vatani olarak kaldı.

Utkan KOCATÜRK

Peki Atatürk, Milli Mücadeleye ait, gerek Sakarya Harbine ait gerekse Büyük Taarruza ait, gerek İzmir’e girişe ait –ki sizin kitaplarınızda da belki bazı pasajlar var- bazı şeyleri sohbet halinde anlatmıştır.. Böyle şeyler hatırlıyor musunuz? Mesela ben sizin kitaplarınızda okumuştum, hani geri çekiyor orduyu, Sakarya’nın gerisine.. “Ben fi tarihinde şu hareketi yapmasaydım, o kararı veremezdim!” diyor. Bu olayı anlatır mısınız?

Afet İNAN

Evet, evet!. Onu şuna atfediyordu. Bir raporu vardır 1917’de.. yayınlandı da o.. Suriye’yi daha evvel de bildiği için, savaş esnasında da bildiği için, savaş esnasında da bildiği için, oradaki durumu da gayet iyi takip ettiği için, hücum edileceğini biliyor.. Onun için teklifi şu: Bu hücumu maruz kalmadan, ordumuzu Anadolu sınırına çekelim! Tabii bunu kabul etmiyor o zamanki Kumandanlık veyahut da

Hükümet..! Fakat sonradan ricat hareketi olduğu zaman, işte bulunuyor onun başında yahut da vazifeli olarak.. Tabii büyük kayıplara uğranıyor.. İsteddiği daha evvel şu: Yani kuvvetli olarak, asker ve ordu birçok kayıplara uğramadan bir hudut tutarsa daha kuvvetli olacaktı! Orada bir ricat hareketi, bir bozgun olmuş oluyor.. Sonra işte II.İnönü Savaşından sonra (Yunanlıların) yeni bir hücumla kalkacakları bilindiği için o zaman bu geri çekiliş emrini veriyor. Ama o zaman Başkumandan değil henüz.. Fakat mesuliyeti üzerine alıp emir veriyor.. Tabii bu bir mühim mesele; çünkü ordunun maneviyatı bozuluyor, Ankara'da yine büyük bir maneviyat bozukluğu oluyor.. Ne oluyor, ordu harp etmeden geri çekiliyor gibi itirazlar... İşte onun üzerine, zaten bildiğiniz gibi Başkumandanlık meselesi çıkıyor... Karşımızda bir mesul görelim, sorumlu bulalım ki o..

Utkan KOCATÜRK

Atatürk bu hususa ne dedi, bu olaydan nasıl bahsetti?

Afet İNAN

Bunu anlatırken Atatürk "Bu kararı Suriye'deki vaziyetten, yani o tecrübeye dayanak verdim" diyor. Çekeceğiz, fakat kuvvetli olarak mukabele edebileceğiz Sakarya'nın gerisinde. O taktiği uyguluyor. Sonra da Sakarya'dan şöyle bazı şeyler anlatırdı: Kaburga kemikleri kırıldığı malum, attan düşüyor ve kırılıyor.. Fakat Ankara'ya gelip tedavi edildikten sonra tekrar dönüyor hemen cepheye ve Karargah'ta savaşı takip ediyor.. Derdi ki: " O bir bakıma benim için iyi olmuştu; çünkü uzun boylu uyuyamıyordum, fakat bütün her şeyi takip edebiliyordum, daha iyi takip edebiliyordum, ona göre emir veriyordum. Çünkü artık Başkumandan olarak da tamamen sorumluluk üzerimde idi." diyor.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk başarılarının sırrını nasıl açıklardı? Bu hususta görüşü ne idi?

Afet İNAN

"Ekip lazımdır, yani tek başına bir kimseye bütün muvaffakiyetler atfedilemez. Onu organize etmek lazımdır ki bir başarıya ulaşılabilirsin! Ben de yaptığım işem arkadaşlarıma dayanarak, milletime dayanarak ancak bu işleri yapabilmişimdir. Yani tek başına bana atfedilemez" demiştir daima.

Utkan KOCATÜRK

Atatürk'ten zaman zaman hatırladığınız, sizi etkileyici bazı sözleri var mı? Bize birkaç örnek verebilir misiniz?

Afet İNAN

Efendim, birçok meseleler görüşüldükten sonra bazı kısa cümlelerle bir netice çıkarıldı. Onlardan birçoklarını ben bir netice çıkarıldı. Onlardan birçoklarını ben not etmişimdir, fakat en çok hoşuma giden şudur: **“Muvaffakiyetlerde gururu yenmek, felaketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lazımdır.”** Bir de şöyle derdi: **“Muvaffakiyet evet, fakat mütemadiyen bir muvaffakiyet üzerinde durulursa o da unutulmaya mahkum olur. Onun için insan, hayatında daimi muvaffakiyet aramalıdır ki bir şeyler yapabilsin. Yoksa ben şunu yaptım, deyip övünmek, hiçbir şey ifade etmez”** Hatta öyle diyordu.. bir gün yakın arkadaşları işte şöyle oldu, böyle oldu falan.. Atatürk: **“Bırakın övünmeyi!”** dedi. **“Bunlar mazi olmuştur; fakat bundan sonra ne yapacağız? Onlar üzerindeki fikirleriniz nedir? Onları söyleyin ki bir faydası olsun!”** Yani övünmekten sevinen, yahut da hoşlanan bir kimse değildi benim gördüğüm.. Yeni yeni bir takım fikirlerin ortaya çıkması ve onların değerlendirilmesini isteyen bir kimse idi.

EK C

“Cumhuriyet’te Çocuktular,”¹⁶¹

Cumhuriyet Döneminde farklı kültürlerde, farklı coğrafyalarda yaşamış iki kadının çocukluk ve okul yaşantılarını anlatan anıları, dil ve anlatım özelliklerine dokunulmadan aşağıda sunulmuştur

Kadınların, kendilerine öz fikir, duygu ve heyecanlarıyla anlattıkları, dönemin toplumsal değişmesini ve Cumhuriyetin getirdiklerini, daha net bir şekilde ifade etmektedir.

Emine Aksoy (Ev Kadını)

Şimdi ben, 1921 senesinde Bolu’nun Babahızır köyünde doğdum... Doğum yerimiz, babamın da benim de hepimizin doğum yeri Babahızır köyü. Biz üç kardeşiz, bir tek küçük kardeşim Cengiz, Eskişehir’de doğdu. İlkokulu Babahızır köyünde bitirdim. Ve o zamanın çok değerli bir hocasının torunu idim. Babahızır’ın çok büyük bir eşraflarından yani, dedem de, dedemin babası da... Dedemin babasının aynı zamanda caminin içinde türbesi vardır. Altı yaşındayken, okula başlamak üzereyken, babam İzmir’e çalışmaya gitti. Babamın İzmir’e çalışmaya gitmesi bizi çok üzdü, çok üzüldük. Beş sene babam İzmir’den gelmedi. En çok üzüldüğüm taraf, babamın hiçbir kalemiyle yazı yazmadım, bir defteriyle okumadım. Büyükbabam çok değerli bir insandı, çok hatırlı bir insandı. Yani hiçbir şeye ihtiyacım yoktu. Her şeye en iyisini giydim, en iyisini okudum. Ama babamdan hiçbir yardım görmedim. Çünkü babam İzmir’e gitti, iş bulamamış, geri de dönememiş. Ancak kendini doyuracak kadar iş bulmuş...

İlkokulu, 1931 senesinde bitirdim. O zaman üç seneydi okullar, beş sene okumuyorduk. Dedem Bolu’ya gitmiş. Geldi dedi ki babaanneme: “Zeliha, “babaannemin adı Zeliha’ydı, “Zeliha, bir öğretmen okulu açılmış Bolu’ya, yatılı. Ben kızımı (beni) öğretmen okuluna verecem” dedi. Büyükanne dedi ki, “hoca sen delirdin mi?” Muhtardı dedem, köyün muhtarıydı ama babaannem “hoca” derdi. Girit’te okumuş zamanında. Ondan sonra, “sen delirdin mi hoca, nasıl veriyorsun? Kız evladı, kız evladı uzaklarda durdurulur mu öyle? Verilir mi uzaklara?” dedi. Ve dedem sesini kesti, bir daha hiç mevzu olmadı, kapandı. Bu arada ben işte on yaşında falandım, dokuz yaşında falan. On dört yaşında babam Eskişehir’e tayin olmuş. Eskişehir hastanesine. Dört sene orada, babam bizi aldı yanına, orada durduk. Ondan sonra da Ankara’ya geldik. İşte ondan sonra da babam Devlet Demiryolları’nda özel servislerde aşçıbaşılık yaptı. Eski milletvekilleri, reisicumhurlar eskiden; uçaklar çok az olduğu için özel servislerden giderlerdi, yani tren servislerinden.

Okula ilk gittiğimiz sene, okula başlaycamız sene, dediler ki “bu sene yeni yazı çıktı”. Eski yazıyı da rahnelerde okuyorlardı benden bir yaş evvel olan arkadaşlar. Küçük caminin odasında rahne okudular. Hem eski Türkçe, hem yeni Türkçe. Ama biz okula başlaycamız sene yeni okul yapıldı. Biz hiç eski Türkçe görmeden yeni okula çıktık.

(Okul) yakın, hemen yakındı. Hemen, şu karşiki evler kadar yakındı. Adını bilmiyorum. Yazısı var mıydı, yokmuydu? Köy okulu, ne bileyim işte, o zamanlar şimdiki gibi değildi ki! Sıralar vardı, altları vardı böyle. Altlarına çantalarımızı

¹⁶¹ Mine Tan, “Cumhuriyet’te Çocuktular,” *Aydınlanmanın Kadınları*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitap Klubü, 1998), s.149-155.

goyardık, üstünde yazardık... Gayet güzel, yeni tertip yapılmış okul. Tertemiz badanalı-boyalı. Bahçesi büyük. Bahçesinde kocaman çeşme su. Tuvaletlerinde su, her şey vardı. Çok güzeldi okulumuz, yüksek yerdeydi... Biz de her şey okuyoduk. Matematik görüyoduk, o zaman matematik değil, hesaptı.. Elfabeyi vardı. Elfabeyi çıkmıştı. Baya, şimdi çocukların okuduğu elfabeyi biz de okuduk.. Benim en sevdiğim ders matematikti. Çok başarılıyım, çok başarılıyım. Okula giden arkadaşlarım, yaşımda çok arkadaşlarım vardı. Allah rahmet eylesin, öldü, aynı zamanda da dayım oğluydu. Devamlı onları atıştırdık okulda. Hesabı hep bana sorardı. Hemen cevap olarak öyle derdim ona "sen çok kalın kafalısın, hiçbi zaman bunu öğrenemeyeceksin, öğrenmeden de okuldan çıkacaksın".

Bir tek öğretmen vardı, Şevki Bey. Çok iyiydi. Ölmüştür, Allah rahmet eylesin. O gitti yerine Hasan Elmas geldi.. Dedem, çok değerli bin insan olduğu için hep o işleme dedem ilgilenirdi. Yani gelecek, gidecek, oturacak, kahve içelim." Bahçemiz çok güzeldi. Evimiz gayet güzeldi. Bahçemizde kuyu vardı, kuyunun üzerinde yapılmış güzel şeyler rahneler vardı. Öyle oturup ikindi çaylarını, ayranlarını içerlerdi. İşte o Şevki Bey'den dayak yemedim ama Hasan Efendi'den iki tokat yedim. (Başka cezalar da vardı) Ayakta dikiyorlardı, bi de tenekeyle suyu koyuyorlardı. Eline tenekeyle suyu alıyordun, bi ayağını da böyle kaldırıyodun. Yaramaz çocuklar yapıyorlardı. Onun için, öyle korkumdan nasıl yaramazlık yapabilecektim? Bir saat, iki saat tikiliyordun. Hem böyle elinde su, hem ayağın böyle topal. Tek ayağın üstüne bastırıyorlardı. Hem ne kadar dayak vardı!..

O zaman körebe oynardık, gözümüzü bağlar körebe oynardık. Bizden sonraki çocuklar da zatis oynuyorlardı. "Zatis", "zatis" diye oynuyorlardı.

Cumhuriyet bayramı o zaman yapılmıyordu ama 23 Nisan'ı yaptık, gittik Salı Pazarı'na yürüye yürüye, 23 Nisan yaptık orda ve benim bir şeyim vardı. Söylediğim, Küçük Tomris diye bir...söyleyeceğim bir şarkım vardı. Ve iki kişi beni şöyle masanın üstüne iki kişi çıkardı beni, çıkamadım da..Sonra kardeşim, benden küçük olan kardeşim Mengen'e Cumhuriyet Bayramı kutlamaya gitti. Ama ben gitmedim. O zaman artık on yaşını geçtisiyesn büyük oldun köylerde. Şimdiki gibi değil o zaman. Büyük oldun artık, her yere gitmek çıkmak çok. Okulu bitirdin mi başını kapattın. Okul varken başın açık ama okulun bitince başını kapattın..

Dedem fes giyiyordu, kırmızı fes. Atatürk geldi, fesleri çıkardı. Şapkaları giydirdi..Dedem bi defa gitmiş Bolu'ya, ceza var diye cebine koymuş. Giderken fesnen gitti, gelirken şapkaynan geldi. Bolu'dan şapka almış..Çok beğenirdi Atatürk'ü, "çok değerli bir insan" derdi, dedem rahmetlik.

Cumhuriyet'in ilanı nasıl bir değişiklik yaratmış yaşantımızda? Valla hiç bilmiyorum. Hiçbir şey olmadı. Köy yerde ne değişiklik olur? Şehre geldik, o zaman da yokluk vardı. Ne değişiklik olacak? Hiç, ne değişiklik olacak? Varlık olursa değişiklik olur, yokluk olursa ne değişiklik olur?

Eski Türkçe'yi kaldırdılar, yeni Türkçe koydular. Ezanlar okundu tabi. Tanrı uludur diye, millet üzüldü. Biz o zaman çocuktuk ama. Eski Türkçe mi daha iyiydi, yenisi mi daha iyiydi, ne bileceksin ki?

Şimdiki çocuklar çok iyi, çok iyi. Biz nerdee onlar gibi böyle yaşamak hayat nerde? Ben yetmiş yaşımdayım babam öldüğünde. Hayatta babamın üst tarafına geçip te oturmam. Yetmiş yaşımda, çoluk çocuk sahibi, damat sahibi, torun sahibi, hiç yukarı tarafa geçip oturmam hiç. Şimdi nerde var? Şimdi çocuklar konuşuyo da biz dinliyoruz. Bişey ağzını açsan, "büyüklere karışılmaz, büyüklerin yanında

konuşulmaz". Hemen böyle denirdi. Nerde o konuşmak?.. Gene de her şeyde çok değişiklikler oldu. Ziraatler iyileşti. Tabi şimdisi iyi.

İşte, bir defa dedemin böyle söylediğinden içimde kaldı. Şimdi halen, bilen söylerim. "Dedem, babaannem karışmasaydı da bu işi yapsaydı. Bir öğretmen olsaydım çok iyi olurdu" diye düşünürüm yani. Ama diyemezsin, diyemezdin. Hani, "ben gideyim" diyemezdin. Çünkü zaten babam yoktu. Dedemlen beraberdik. Babam olsaydı, belki annem babama söylerdi. Derdi ki, "bu çocuğu yazdıralım" yahut "yazdırmayalım"

Şimdi en kötü olan bişey, en kötü olan bişey varsa saygılar kalktı ortadan. Kimse, kimseyi bilmiyor...Eskiden biz yirmi dört kişiydik, yirmi dört kişi bir sofrada yemek yiyoduk dedemin evinde. Dört tane gelin vardı. Bi tane davarı güden çoban vardı. İki tane de çifti sürüp te harmanı işleyen vardı. Üç tane kişi vardı biz kendimizden hariç. Dedem çok değerli bir insandı, gelen giden, müdürüydü, tahsildarıydı her şeyi bizim evde eğlenirdi. Ordan atlara binerler, gelirler, iki gün üç gün kalırlardı. On sekiz yirmi tane arı kovanı vardı. Şöyle çatıdan baktağında, bir uçtan bir ucaydı. Misafir geldi miydi, hemen dedem arıyı açar, şöyle bir tepsi balı getirir koyar ortaya, en iyisini misafirlere götürürdü...

(Çocukluğumda en önemli şey) Babama kavuştuğum zaman çok sevindim. Babam Eskişehir'deyi. Bi arkadaşına telefon etmiş. Pasolarımız çıkmış, paso göndermiş. Arkadaşı bizi trene bindirdi. Kalktık geldik Ankara'ya. Babam bekliyormuş bizi. Tabi babamı gördüğümüz zaman, tabi yarı tanıdık yarı tanımadık olduk. Annem bize söyledi, "bak baban bizi bekliyo" dedi. Tren durur durmaz babam içeri girdi. İki kardeş ikimiz birden atladık babamın üstüne. Yani son derece bir sevinç babamıza kavuştuk diye. Beş sene görmediğimiz için, onun için... Son derece bir sevinçle... Babamıza kavuştuk diye.

Naciye ÖNCÜ (Emekli Öğretmen)

1920 doğumluyum. İstanbul'da, Heybeliada'da doğmuşum. Ama bu büyük bir raslantı. Çünkü annem, babam Antalya'nın Akseki kazasından, ilçesinden. Babam köyünden, annem Akseki'nin içinden. Babamın köyü o zaman Sülbes, şimdi Güzelsu. Babamın babası da köyün imamıydı, Mahmut Efendi. İşte babam, on dört yaşına kadar köyde kaldıktan sonra, tarla bağ işlerine yardım ettikten sonra ve Ödemiş'e babasıyla belki ekin biçmeye falan gittikten sonra bir atılım yapmış, tek başına İstanbul'a beş kuruşuz gitmiş. Orada medrese tahsili yapmış. İşte mühür kazarak, cerre çıkarak... Bir dergiye Balkan Savaşı sırasında –yahut Balkan Savaşı'ndan hemen önce mi? – Bulgaristan'a muhabir olarak gitmiş. Sebül-ül Reşat galiba derginin adı... Medrese tahsilini bitirdikten sonra biraz Darülfunun'un felsefe bölümüne gitmiş. Ve mesleğe ilk atılışı hemen medreseyi bitirir bitirmez. Belki daha öğrenciliği de devam ediyor, onu bilemiyorum, Heybeliada'da Bahriye okuluna din dersleri, ahlak ve felsefe öğretmeni olarak atanmış sonra Akseki'ye gelmiş, orada annemle evlenmiş ve Heybeliada'ya götürmüş. Onun için ben orada olmuşum.

Heybeliada'da oturuyoruz, lojmanlarda. Anadolu'da Mustafa Kemal var ve İstiklal Savaşı sürüyor. Babamı öğrencileri bir gece Anadolu yakasına kaçırıyorlar. Tabii babamın isteğiyle Denizden. Deniz yoluyla bir motarla gece Anadolu yakasına geçiyorlar. Ve babam oradan yayan yapıldak, eski tabirle yayan yapıldak, Ankara'yı buluyor.

Şimdi babam, böylece demek ki annemle beni Heybeli’de amcam gelmiş köyden, amcamı getirmiş, o da on dört yaşındaymış- üçümüzü Heybeli’de bırakmış. Ve ben iki yaşındaymışım Ankara’ya geldiğimde. İşte yaylı bir arabayla, at arabasıyla filan, annem, amcam, ben, bir de ünlü Amerika sefirimiz- Missouri’yle gelen cenazesi İstanbul’a-onun ailesi Ankara’ya geliyoruz. Günlerce artık yollarda kalarak. Araba devrilmiş, ben altında kalmışım. İşte annem, “öldü artık” diye almış başını dağlara doğru gitmiş. Kaldırmışlar, bir şey olmamışım filan. Böyle bir macera, Ankara’yı bulmuşuz. Üç kardeşiz. En büyükleri benim. Benden üç yaş küçük erkek kardeşim vardı, o vefat etti. Benden sekiz yaş küçük bir de kız kardeşim var. Ben de o da İngilizce öğretmenliğinden emekliyiz. İkimiz de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin İngilizce bölümünü bitirdik.

Annem, ev hanımıydı. Yalnız çok becerikli, çok yetenekli bir ev hanımıydı. Çok iyi dikiş dikerdi. Erkek elbiselerine varıncayak kadar... Babamın işte o cübbelerini, yakalarını, erkek elbisesi, gömleklerini, her şeyi annem dikerdi. Yedi kardeşin en büyüğü idi. Akseki’ye kaymakam gelmiş seferberlik zamanında, annem genç bir kız. Kaymakam gömleksiz kalmış. Eskimiş gömleği, oralarda bir gömlek, frenk gömleği bulamıyorlar. Nihayet anneme başvuruyorlar. Annem de diyor ki "Eski bir gömleğini yollasın da ben ona göre dikeyim" diyor. Ve o gömleği alıp parçalara ayırıyor. Ona göre kaymakam beye gömlek dikeyor. Kendi kendine öğrenmiş durumda. Benim üniversiteyi bitirinceye kadar tüm paltolarımı, her şeylerimi annem dikti. Ev hanımıydı, yalnız uyanık bir hanımdı. 1928’de yeni yazıya geçildiği zaman Ankara’da Millet Okulları açıldı ev hanımlarına alfabeyi, yeni yazıyı öğretmek için. Gidenlerden biri de annemdi...

Hisar’da bir saat vardı, Ankara sembolü bir saat. Ulus’tan, Çıkrıkçılar’dan çıkınca yukarıya, Samanpazarı’ndan yukarıya, orada büyük bir saat hala duruyordur zannediyorum. Oralar, şimdi restoran oldu. Yani biz oralarda oturduk. Atpazarı’na yakın bir yerde. Ev sahibimiz de Atpazarı’nda kasaptı. Hatırlıyorum ev sahibini... Biz üstte otururduk onlar altta. Şöyle, avucuma benim yoğurt koyardı. Kapının önünde oturduğumu hatırlıyorum. Şey yoğurdu ama, süzme yoğurt, katı yumuşak değil. Onu dondurma gibi yalaya yalaya yediğimi kapının önünde hatırlıyorum. Daha ne hatırlıyorum? İşte, Ankara’nın soğuşunda kapılar halılarla filan böyle kapanırdı. Onları açarak girerdim. Komşumuz okulda öğretmen bir hanımdı, Makbule Hanım galiba. Birinci sınıfı okutuyordu o sene. Yaşım tutmuyordu. Zannedirim beşimi doldurmuşum... Yalnız eski yazıyı ben, okumaya başladım evde, beş yaşında. Onun için herhalde öğretmen hanım da yakınlık duydu ve komşumuza "Naciye’yi de al götür" dediler. Okulun adı Yeni Hayat. Aslanhane’ye yakın. Atpazarı’ndan yürüyerek geçer giderdik. Komşu çocukları böyle toplanırdık. Kapıların önünden geçerken çıkarlardı. O saatin ordan epeyi bir yoldu, ama zevkli bir yoldu. Yokuş aşağı iner, Yeni Hayat’ı bulurduk. Orada, sene sonunda o yılın, hatırlıyorum, demişler ki "bu herkesten iyi okuyor burada. Ne yapalım? Karne gibi," o zaman karne miydi, neydi bilmiyorum, "verelim de sınıf geçsin" demişler. Ve ben... sınıfı geçtim. İkiye devam ettim. Ondan sonra, bunu iyi biliyorum, ilkokulun birinci ve ikinci sınıfında eski yazı okudum. Bir milletvekili akraba kızı vardı. Rasih Kaplan, ilk meclisten germiş, onun kızı. Himaye-i Etfal derdik o zaman, Çocuk Esirgeme Kurumu’nun demek ki kitaplığı varmış ki, bana oradan durmadan kitap getirirdi. O Paul ve Virginie’leri, Heidi’leri, daha bilmem neleri hep eski yazıdan okumuşumdur. Üçüncü sınıfta yeni yazı çıktı diye düşünüyorum mahallede herkes okula gidiyordu. Yalnız Ankara’dayız ve Hisar’dayız. Zaten o zamanlar nerede olacak? Ya İsmet paşa’da ya da Hisar’da olacaksınız Ankara’da...

Her sabah bit muayenesi yapardık. Şimdi, sırayla. Sıra bana geldi mi mesala, sınıfın başından sonuna kadar, yakaları açardık. Çıkanı da doğru evine yollardık. Ne faydası varsa! İşte, “temizlen gel” diye. Bir de her sabah tırnaklarımız muayene edilirdi. Öğretmen tarafından. Acaba bizde mi yapardık? Tırnaklar, bir de mendilimiz var mı? Yani mendilimizi göstermek zorundaydık, elimizi göstermek zorundaydık. Başımız, yakamız temiz çıkacaktı. Ve bir kız bir erkek olarak duracaktık, içerde de sırada da bir kız bir erkek. Demek ki, o yıllarda buna dikkat ediyorlardı, yani devrimin başı... Yemekhane vardı, herkes çıkını açardı, öğretmenimiz de gelir kontrol ederdi. Mesela, yemeğimizi beğenmiyorsa “canım insan bununla beslenir mi? Biraz da bilmem ne olsaydı yanında filan” diye uyarırlardı. Yani öğretmenlerimiz temizliğimize dikkat ediyorlardı, sağlığınıza dikkat ediyorlardı, yediğimize içtiğimize dikkat ediyorlardı.

Öğretmenlerle Kayaş’a, Mamağa oralara giderdik. Pikniğe götürürlerdi, piknik değil, o zaman kır gezintisine götürürlerdi. Bir Mayısarlarda giderdik daha çok ve yemeğimizi alır giderdik okula beraber. Ben bir seferinde arkadaşlarımla beraber erik çalacağız diye kayboldum. Hatta aramışlar sonradan buluştuk. Hiç ceza hatırlamıyorum ne kendime ne arkadaşlarıma. Yalnız, sabahları muhakka muayene oluyoruz dedim ya, o konu beni demek rahatsız etmiş ki unutmuyorum... O da ceza değil temizlik için...

Çocukken”şunu olmak isterim” diye bir anım yok. Yalnız, devamlı okulda olacaksınız, onun dışında bir şey düşünemezsiniz. Okumak, yani okul, bizim için koşulacak bir yerdi, gidilecek bir yerdi. Büyükçe bir bahçesi vardı, çok koşup oynadığımı hatırlıyorum. Kız erkek farkı benim için yoktu. En çok birdirbir oynadığımı hatırlıyorum. Abirdirbir, koşmaca, saklambaş... Ellerim falan da parçalanmıştı. Bir erkek arkadaşımızın üzerinden birdirbir atlamışız –zaten daha çok onların üzerinden atlardık. Kızlar daha çok atlayıcıydı, onlar da destekçi filan gibi hatırlıyorum. Bizim mahallemizde Ortodokslar vardı, hemen çok yakın komşularımız. Onların da oğlan, kız çocukları vardı. Öyle uzak yerlere giderdik ki... Beraber giderdik... Nasıl ailem izin verir, seslerini çıkarmazlarmış!... Yahudiymiş, Ermeniymiş, Ortodoksmuş, Katolikmiş hiçbir şey fark etmiyor. Benim ailemde de farketmedi, başkalarının da farketmediğini, o devirde, zannetmiyorum.

Sene sonuna müsamerelerini hatırlıyorum. Komşular, aileler gelirdi. Hamasi diyeyim, savaşa ilgili oyunlar olurdu, sahneler olurdu. Bir de ront gibi, dans gibi böyle balemsi oyunlar olurdu. Böyle kelebek kanatları filan, elbiselerimize çok dikkat ederlerdi... Uzun bir monolog yaptığımı hatırlıyorum... Menemen olayı üzerinde çok duruldu. Sonradan, Ulus olan Hakimiyeti Milliye olabilir, tam olarak hatırlamıyorum, ama beşinci sınıfta Kemal Bey, her sabah elime gazeteyi tutuşturur, sınıfın karşısına beni çıkarır, yeni Türkçe tabii ve o günkü olayları okuturdu.

Sonra, beşinci sınıfı bitirirken bizi bahçeye dizdiler; kutular içinde sınıf birincilerine hediye verildi. Amerikan Ford’un mu, Fulbright’in mı, birisinin okul birincilerine verilmek üzere yolladığı hediyelermiş demek. Böyle, sırada duruyoruz. Bize sıra geldi, bizim sınıfa, benim adım söylendi... Elime bir kutu tutuşturdular... Eve getirdim, içinden bebek çıktı. Bizim bölgedeki hanımlar –Ankara’da Hisar’dan söz ediyoruz-yazın ince pardösü, kışın palto giyerlerdi. Ve şimdiki gibi renkli eşarplar olmazdı da, kreptömor denirdi, ipek krep tömordan başörtüleri örterlerdi. Siyah. Yani Müslümanı da, Hristiyanı da, Ortodoks’da, Ermenisi de aynı kıyafet. Tabii benim kuşak için böyle değil. Biz örtü filan bilmiyoruz. Yazın kısa kollu, kısa çoraplı, kısa beyaz ceketlerimiz olurdu... Dizimizin altında şöyle, normal boyda elbiselerimiz olurdu. Yazın, bir yazlığı gittiğimiz zaman hasır şapkalarımız filan olurdu.

Babam Ankara'ya geldikten sonra, hemen erkek lisesine, yeni açılmış o zaman, öğretmen olarak verilmiş. Sonradan Şeriye Vekaleti'nde önemli bir konumda memur. Şeriye Vekaleti'nde, sonra Diyanet İşleri'nde Rıfat Börekçi başkandı, babam da onun yardımcısı, muaviniydi. Her yere babamı yolluyorda. Kendisi gitmezdi, meclise gitmezdi Rıfat Börekçi, kongrelere gitmezdi. Zannediyorum yetişme durumu dolayısıyla kendini pek uygun bulmuyordu. Ama müthiş çok yetenekli, çok siyasi görüşü olan bir adamdı. Tanıyorum, çünkü çocukken ben diyanet işlerine öğle yemeklerini götürüyordum, sefertasıyla. İşte, dışarda pek yemiyorlardı, babama yemek götürdüğümü hatırlıyorum. Yazları da Rıfat Börekçi ailesiyle beraber olurduk Ayrancı'da.

Babam Ahmet Hamdi Akseki, şeydi, "sarıklı hoca" idi. Fakat ölümü Diyanet İşleri Başkanı olarak oldu. Çok kitapları var. Kitapları devamlı okullarda okutuluyordu. İnönü ile ve bütün bakanlarla Diyanet İşleri Başkanı olarak çok büyük yakınlığı vardı. Hatta Demokrat Parti kazandığı zaman Celal Bayar'a da...

Babamı hep Meclis'e giderken hatırlıyorum. Bütün törenlerde, sarığıyla, cübbesiyle kutlamalara giderdi. Cumhuriyet bayramlarında, daha başka neler varsa, bütün bayramlarda eski millet meclisi tabii, oraya giderdi. Ve on iki yaşındayken babam beni, 1932'de, İstanbul'da yapılan dil kurultayına götürdü. Nasıl götürdü, nasıl soktu içeriye, babam dinletti bana. Dolmabahçe Sarayı'nda yapıldı...Bir de şeye götürdü babam, millet meclisine. Atatürk'ün galiba son konuşmasıydı. Yine böyle bir Cumhuriyet Bayramı olsa gerek, bir tören için beni de yanında ne yaptı etti soktu millet meclisine. Atatürk böyle, şeyden kürsüye yaklaşıyor, harmanisiyle, üzerinde başlahıyla, maşlah değil de peleriniyle, arka kapıdan. Bir güneş gibi sapsarı saçları... Onu görebildim! Geldi ve oradaki konuşmasını hatırlıyorum. Ama ne konuştu, ne etti, ondan ziyade Atatürk'e dalmışım, bakıyorum...

İLKÖĞRETİM

Resmi ve özel ilkokullarda okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923-24	4 894	10 238	9 021	1 217	341 941	273 107	62 954	-	-	-
1924-25	5 987	13 822	10 480	3 342	390 368	301 381	88 987	-	-	-
1925-26	5 975	14 309	10 445	3 864	406 788	313 893	92 895	-	-	-
1926-27	5 995	14 231	10 864	3 367	465 563	348 978	86 585	-	-	-
1927-28	6 043	15 194	10 948	4 246	461 985	325 695	139 696	-	-	-
1928-29	6 600	15 718	11 153	4 565	477 569	323 260	154 309	26 275	19 031	7 244
1929-30	6 562	15 308	10 898	4 410	469 071	308 028	161 043	19 823	14 047	5 776
1930-31	6 598	16 318	11 504	4 814	489 299	315 072	174 227	21 928	15 175	6 004
1931-32	6 713	16 973	11 810	5 163	523 611	335 921	187 690	21 179	15 041	6 887
1932-33	6 778	15 064	10 440	4 624	567 361	366 125	201 236	24 740	16 864	7 876
1933-34	6 383	15 123	10 320	4 803	591 169	385 247	205 922	26 680	18 417	8 263
1934-35	6 402	15 102	10 216	4 886	647 360	426 798	220 562	30 079	20 934	9 145
1935-36	6 275	14 949	9 996	4 953	688 102	454 128	233 974	37 700	26 451	11 249
1936-37	6 202	14 777	9 805	4 972	714 178	473 720	240 458	42 208	29 435	12 773
1937-38	6 700	15 775	10 483	5 292	764 691	509 949	254 742	48 638	33 950	14 688
1938-39	7 862	17 120	11 607	5 513	813 636	547 180	266 456	55 953	39 375	16 578
1939-40	9 814	19 063	13 306	5 757	905 139	619 246	285 893	57 054	40 842	16 212
1940-41	10 596	20 564	14 583	5 981	955 957	661 279	294 678	71 854	53 710	18 144
1941-42	10 948	22 042	15 858	6 184	939 829	650 455	289 374	68 889	51 060	17 829
1942-43	11 404	21 613	15 202	6 411	940 411	649 471	290 940	71 107	51 670	19 437
1943-44	12 182	22 387	15 865	6 522	995 999	680 384	315 615	76 663	56 157	20 506
1944-45	12 903	25 687	18 545	7 142	1 246 818	804 120	442 698	90 657	66 707	23 950
1945-46	14 010	27 317	19 736	7 581	1 357 740	865 860	491 880	104 854	76 630	28 224
1946-47	15 131	30 206	22 208	7 998	1 413 983	899 206	514 777	106 722	77 349	29 373
1947-48	15 925	32 081	23 743	8 338	1 448 093	926 440	521 653	113 396	82 178	31 218
1948-49	16 119	33 185	24 502	8 683	1 468 382	938 534	529 848	133 240	94 853	38 387
1949-50	17 106	34 822	25 922	8 900	1 591 039	1 003 452	587 587	142 323	100 690	41 633
1950-51	17 428	35 871	26 714	9 157	1 616 626	1 016 915	599 711	145 899	102 888	43 011
1951-52	17 417	36 510	27 022	9 488	1 643 034	1 035 328	607 706	122 592	107 718	14 874
1952-53	17 763	37 561	27 612	9 949	1 692 135	1 066 739	625 396	148 843	105 989	42 854
1953-54	17 948	37 392	27 542	10 390	1 762 351	1 104 477	657 874	170 033	119 227	50 806
1954-55	18 393	40 035	29 230	10 805	1 866 666	1 164 616	702 050	175 712	121 891	53 821
1955-56	18 724	42 169	31 011	11 158	1 983 668	1 238 327	745 341	186 980	128 351	58 629
1956-57	19 390	44 700	33 124	11 576	2 140 347	1 335 704	804 643	212 512	143 680	68 832
1957-58	20 030	47 322	35 017	12 305	2 260 451	1 412 228	848 223	230 358	154 137	76 221
1958-59	20 656	49 757	37 081	12 676	2 402 855	1 507 248	895 607	257 206	172 105	85 101
1959-60	21 429	54 049	40 570	13 479	2 514 592	1 582 598	931 794	276 516	185 495	91 021
1960-61	24 398	62 526	48 494	14 032	2 866 501	1 800 026	1 066 475	304 406	203 671	100 735
1961-62	25 677	68 888	53 409	15 479	3 147 146	1 953 604	1 193 542	330 591	219 305	111 286
1962-63	26 452	73 256	55 880	17 376	3 370 679	2 079 281	1 291 398	362 354	237 457	124 897
1963-64	27 775	76 544	67 667	18 877	3 562 140	2 181 648	1 380 492	391 989	257 858	134 131
1964-65	29 585	82 781	61 273	21 508	3 769 282	2 291 185	1 478 097	447 933	292 622	155 311
1965-66	30 863	89 105	65 095	24 010	3 933 251	2 377 666	1 555 585	510 663	329 770	180 893
1966-67	32 399	97 220	70 004	27 216	4 216 930	2 528 188	1 688 742	541 135	345 954	195 181
1967-68	34 002	105 841	74 862	30 979	4 450 353	2 645 824	1 804 529	564 541	357 491	207 050
1968-69	35 392	116 004	80 512	35 492	4 686 572	2 761 604	1 924 968	633 384	397 618	235 766
1969-70	37 171	123 172	83 289	39 883	4 906 995	2 858 992	2 048 003	722 458	445 935	276 523
1970-71	38 234	132 721	87 469	45 252	5 013 408	2 892 654	2 120 754	773 018	474 488	298 530
1971-72	39 268	141 363	91 980	49 383	5 101 196	2 911 101	2 190 095	-	-	-
1972-73	40 005	155 299	99 142	56 157	5 244 131	2 963 745	2 280 386	-	-	-

ORTAÖĞRETİM

Resmi ve özel ortaokullarda okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923-24	72	796	-	-	5905	-	-	-	-	-
1924-25	64	720	609	111	10052	7976	2076	-	-	-
1925-26	68	760	-	-	11622	8917	2705	-	-	-
1926-27	135	1392	1099	293	15644	11848	3796	1611	1255	356
1927-28	78	791	-	-	19858	15674	3763	1857	1508	349
1928-29	78	815	680	135	23225	16996	6229	2650	1943	707
1929-30	82	982	776	206	25398	18662	6736	3481	2535	946
1930-31	83	1068	845	223	27093	20148	6945	3999	2954	1045
1931-32	80	963	739	224	30316	22805	7511	4365	3229	1136
1932-33	190	1380	932	448	36068	26140	9928	5638	4116	1522
1933-34	201	2136	1620	516	42332	31038	11294	5116	3980	1136
1934-35	192	2354	1764	590	45812	33936	11876	7423	5676	1747
1935-36	191	2403	1759	644	52386	38497	13889	8248	6130	2118
1936-37	202	2648	1953	745	62951	45833	17122	10044	7569	2475
1937-38	214	2843	1932	911	74107	53883	22124	12502	9509	2993
1938-39	228	3402	2215	1187	83642	60335	23307	13593	9925	3668
1939-40	234	3744	2398	1346	92308	66693	25615	14941	10740	4201
1940-41	238	3867	2422	1445	95332	69097	26235	16089	11861	4228
1941-42	252	3900	2345	1555	94642	68555	26087	13011	9581	3430
1942-43	244	3883	2297	1586	84181	60180	24001	13334	9664	3670
1943-44	245	3851	2224	1627	75319	53314	22005	14486	10608	3878
1944-45	247	3862	2188	1674	70430	49735	20695	11803	8425	3378
1945-46	252	3931	2145	1786	65608	46074	19534	12389	8865	3524
1946-47	257	3871	2129	1742	60980	42307	18673	10565	7457	3108
1947-48	267	3993	2168	1825	59093	41160	17933	10844	7617	3227
1948-49	321	4149	2275	1874	61314	43612	17702	11077	7639	3438
1949-50	381	4364	2389	1975	65168	47489	17679	11412	8194	3218
1950-51	406	4528	2437	2091	68187	50262	17925	11508	8506	3002
1951-52	440	4729	2572	2157	74765	55728	19037	14389	10575	3814
1952-53	474	5021	2727	2294	82465	61302	21163	14487	10718	3769
1953-54	507	5311	2904	2407	92339	68053	24286	15827	11847	3980
1954-55	539	5694	3160	2534	111896	82114	29782	18382	13449	4933
1955-56	573	6385	3647	2738	133217	97576	35641	21167	15682	5485
1956-57	601	7296	4403	2893	162179	119249	42930	24658	18140	6518
1957-58	643	8559	5325	3234	193733	143403	50330	288820	20879	7941
1958-59	685	9858	6393	3465	222625	164657	57968	36201	26539	9662
1959-60	715	10977	7267	3710	254966	190865	64101	40253	29136	11117
1960-61	745	12080	8130	3950	291266	220486	70780	42686	30875	11811
1961-62	776	13269	9110	4159	318138	241261	76877	50707	37289	13418
1962-63	820	15538	11064	4474	337816	254608	83208	58151	43169	64982
1964-65	861	14340	9458	4882	354257	259449	94808	73986	54122	19864
1965-66	943	15084	9684	5400	412453	299673	112780	79607	57521	22086
1966-67	1061	16813	10721	6092	492950	359914	133036	85214	61423	23791
1967-68	1231	18753	12030	6723	569397	415678	153719	107503	77239	30264
1968-69	1405	21335	13511	7824	639841	468367	171474	124349	89522	34827
1969-70	1629	22612	14287	8325	700950	511098	189852	137186	98463	38723
1970-71	1848	22301	14190	8111	810983	593415	217568	146479	104782	41697
1971-72	1923	24114	15489	8625	895107	652428	242679	-	-	-
1972-73	2040	25572	16738	8834	930337	672191	258146	-	-	-

Not: 1. 1932-33 öğretim yılına kadar ayırım yapılmadığından (1926-27 öğretim yılı hariç) özel bağımsız ve bağlı orta okullarda resmi liselere bağlı orta okullar ayrı okul olarak gösterilememiştir.

2. 1923-24, 1925-26 ve 1927-28 öğretim yıllarında erkek kadın ayırımı yapılamadığından öğretmenler toplam sütununda gösterilmiştir.

3. 1932-33 öğretim yılına kadar ayırımı yapılmadığından (1926-27 öğretim yılı hariç) liselerin orta kısım öğretmenleri lise öğretmenleri arasında gösterilmiştir.

4. 1923-24 öğretim yılında erkek-kadın ayırımı yapılamadığından öğrenciler toplam sütununda gösterilmiştir.

5. 1927-28 öğretim yılında erkek-kadın ayırımı yapılmayan 421 öğrenci toplama ilave edilmiştir.

6. 1926-27 öğretim yılına kadar diploma alanların bilgileri temin edilememiştir.

7. 1933-34 öğretim yılına kadar (1926-27 öğretim yılı hariç) özel ortaokulların öğretmenlerinin ayırımı yapılamadığından özel ilköğretim öğretmenleri arasında gösterilmiştir.

8. 1932-33 öğretim yılına kadar özel ortaokulların diploma alanları temin edilemediğinden tabloya yalnız resmi ortaokulların bilgileri konmuştur.

ORTAÖĞRETİM

Resmi ve özel liselerde okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923-24	23	513	-	-	1241	-	-	-	-	-
1924-25	19	555	420	135	2234	1622	612	-	-	-
1925-26	21	671	590	81	2748	1923	825	-	-	-
1926-27	52	857	709	148	3159	2359	800	463	389	74
1927-28	42	594	-	-	3819	2748	1071	398	333	65
1928-29	49	510	441	69	4168	3111	1057	390	306	84
1929-30	51	578	486	92	4746	3574	1172	550	429	121
1930-31	57	637	542	95	5699	4333	1366	1093	848	245
1931-32	61	637	532	105	6940	5120	1820	1150	865	285
1932-33	66	1827	1404	423	7873	6027	1846	1289	940	349
1933-34	72	945	740	205	9563	7326	2237	1379	1067	312
1934-35	69	1044	855	189	9847	7744	2103	2095	1626	469
1935-36	66	1029	841	188	13622	10691	2931	2172	1801	371
1936-37	68	1050	844	206	17219	13407	3812	2376	1945	431
1937-38	68	1164	924	240	20916	16129	4787	3322	2683	639
1938-39	75	1329	1016	313	24364	18636	5728	4165	3279	886
1939-40	80	1518	1148	370	26255	20232	6023	4964	3796	1168
1940-41	82	1544	1110	434	24862	18881	5981	5081	4000	1081
1941-42	82	1568	1090	478	28217	21550	6667	4488	3462	1026
1942-43	79	1590	1078	512	28073	21790	6283	4857	3692	1165
1943-44	80	1694	1105	589	28906	22876	6030	5383	4122	1261
1944-45	76	1656	1028	628	27734	22082	5652	5652	4339	1313
1945-46	83	1817	1136	681	25515	20411	5104	6236	4965	1271
1946-47	82	1871	1131	740	24355	19329	5026	6177	5054	1123
1947-48	88	1829	1101	728	23245	18457	4788	6147	4865	1282
1948-49	88	1868	1096	772	22100	17635	4465	5584	4399	1185
1949-50	88	1931	1147	784	21440	17042	4398	5645	4509	1136
1950-51	88	1954	1120	834	22169	17526	4643	5568	4376	1192
1951-52	93	2045	1154	891	22259	17671	4858	2264	1882	382
1952-53	95	2161	1204	957	29053	22796	6257	4147	3158	989
1953-54	100	2234	1205	1029	31420	24584	6836	4863	3736	1127

- Not : 1. 1923-24 Öğretim yılında erkek-kadın ayrımı yapılmayan 325 öğretmen toplama ilave edilmiştir.
2. 1926-27 Öğretim yılına kadar diploma alanların sayısı tespit edilememiştir.
 3. 1927-28 Öğretim yılında erkek-kadın ayrımı yapılamayan 528 öğretmen toplamda gösterilmiştir.
 4. 1932-33 Öğretim yılına 5 sınıflı ilköğretmen okulları 6 seneye çıkarıldığından diploma vermemiştir. Diploma alanlardaki düşme bundan ileri gelmektedir.
 5. 5 Sınıflı olarak faaliyet gösteren köy enstitüleri 1952-53 Öğretim yılında kapatılmış, ve o sene diploma vermemiştir. O yıldaki düşme bundan ileri gelmektedir. Bunun yerine aynı öğretim yılında 6 sınıflı öğretmen okulları faaliyete geçirilmiştir.
 6. Kız Enstitüleri 3 yıla çıkarıldığından 1964-65 öğretim yılında diploma vermemiştir. Diploma alanlardaki düşme bundan ileri gelmektedir.
 7. Erkek Sanat Enstitüleri 3 yıla çıkarıldığından 1964-65 öğretim yılında diploma vermemiştir. Diploma alanlardaki düşme bundan ileri gelmektedir.
 8. 1967-73 öğretim yılları arasındaki bilgiler geçici kaydı ile verilmiştir.
 9. 1971-72 ve 1972-73 Öğretim yıllarındaki diploma alanların sayısı henüz derlenmediğinden verilmemiştir.

YÜKSEK ÖĞRETİM

**Fakülte ve yüksek okullarda okul, öğretim üyesi, öğrenci ve diploma alanlar sayısı
(Öğretim yıllarına göre)**

Öğretim Yılları	Fakülte ve Yüksek Okul	Öğretim Üyesi			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923-1924	9	307	307	-	2914	2629	285	321	-	-
1924-1925	9	349	349	-	3483	2865	618	375	-	-
1925-1926	11	420	420	-	3930	3256	674	416	-	-
1926-1927	17	357	357	-	3551	2964	587	502	-	-
1927-1928	18	451	451	-	3918	3477	441	627	592	35
1928-1929	18	515	515	-	3827	3461	366	575	538	37
1929-1930	17	502	502	-	3682	3390	291	608	568	40
1930-1931	17	526	526	-	4186	3646	540	574	538	36
1931-1932	18	526	526	-	4704	4081	623	598	537	61
1932-1933	18	502	501	1	5295	4535	760	719	603	116
1933-1934	17	574	533	41	5851	5005	846	760	622	138
1934-1935	17	691	598	93	6624	5674	950	878	611	167
1935-1936	18	743	653	90	7277	6162	1115	1009	641	168
1936-1937	19	796	699	97	8354	7064	1290	1127	1001	126
1937-1938	19	737	739	98	9384	7820	1564	1301	1105	196
1938-1939	19	855	756	99	10213	8431	1782	1403	1185	218
1939-1940	19	1013	882	131	10230	9884	2246	1554	1262	292
1940-1941	20	967	838	129	12844	10262	2582	1678	1330	348
1941-1942	20	889	783	106	14693	11654	3039	1736	1425	311
1942-1943	20	1120	924	196	15945	12563	3382	1845	1188	297
1943-1944	26	1403	1146	257	18293	14293	3742	1859	1420	439
1944-1945	28	1365	1152	213	19502	15603	3999	2221	1755	466
1945-1946	31	1388	1201	187	19273	15688	3585	2440	1926	514
1946-1947	32	1654	1399	255	21531	17417	4114	2969	2330	639
1947-1948	33	1788	1511	277	25230	20688	4542	3541	2786	755
1948-1949	34	1823	1471	352	25209	20512	4697	3205	2495	710
1949-1950	34	1852	1556	296	25091	20363	4728	3061	2442	619
1950-1951	32	1950	1655	295	24815	19953	4862	3107	2467	640
1951-1952	33	1946	1668	278	24040	19348	4692	2981	2459	522
1952-1953		2000	1692	308	24366	19812	4554	3013	2387	626
1953-1954	34	2126	1773	353	23309	19090	4219	2874	2277	597
1954-1955	35	2280	1882	398	28069	23220	4849	3316	2476	640
1955-1956	40	2453	2024	429	36998	30764	6234	3124	2509	615
1956-1957	43	2867	2377	490	39820	33251	6579	3263	2619	644
1957-1958	44	2947	2438	509	42060	35415	6645	3627	2860	767
1958-1959	48	3661	3047	614	46466	38597	7869	4096	3308	788
1959-1960	49	3911	3176	735	54069	42972	11097	5945	4817	1128
1960-1961	55	4071	3300	771	65297	52290	13007	6025	4864	1161
1961-1962	66	4536	3640	896	65084	51893	13191	6988	5648	1340
1962-1963	71	4461	3432	1029	70649	56293	14356	7099	5539	1560
	83	4368	3451	917	77281	61791	15490	7988	6114	1874
1963-1964	87	4916	3791	1125	84335	66454	17881	9238	6944	2294
1964-1965	96	5806	4438	1368	97309	76918	20391	10611	8127	2484
1965-1966	106	6200	4834	1366	108632	86254	22378	12727	9898	2829
1966-1967	120	6786	5224	1562	123683	100180	23503	14768	11645	3123
1967-1968	142	7489	5776	1713	140000	113330	26670	16237	13219	3018
1968-1969	146	8295	6265	2030	147175	119721	27454	20191	16554	3637
1970-1971	150	9031	6949	2082	169193	137759	32034	22856	18440	4416
1971-1972	161	11152	8334	2718	169672	137061	32611	-	-	-
1972-1973	158	11170	8461	2709	168818	136016	32802	-	-	-

Not : 1. 1926-27 Öğretim yılına kadar Darülfunun tek okul olarak gösterilmiştir. Buna bağlı okullar ayrı olarak gösterilemediğinden okul sayıları düşük görülmektedir.
2. 1927-28 Öğretim yılına kadar diploma alanların erkek kadın ayrımı yapılamadından toplamda gösterilmiştir.

Akşam Kız Meslek Okulları

Öğrenci Sayısı ve Verilen Diploma Sayısının Yıllara Göre Gelişimi

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Verilen Diploma Sayısı
1932-1933	779	38
1933-1934	1497	117
1934-1935	2576	357
1935-1936	3346	719
1936-1937	5309	848
1937-1938	7460	1599
1938-1939	5490	1577
1939-1940	6421	1265
1940-1941	6950	1787
1941-1942	11250	2510
1942-1943	13745	2546
1943-1944	11150	2531
1944-1945	13673	3178
1945-1946	14683	4426
1946-1947	17952	4263
1947-1948	19103	3985
1948-1949	21116	5507
1949-1950	21506	5794
1950-1951	21045	6144
1951-1952	21047	6003
1952-1953	22587	5538
1953-1954	22986	7567
1954-1955	23990	5984
1955-1956	25263	6421
1956-1957	26426	7982
1957-1958	24771	9139
1958-1959	26847	8122
1959-1960	31133	7567
1960-1961	32721	10922
1961-1962	33783	9208
1962-1963	34057	9243
1963-1964	34061	9545
1964-1965	37919	11177
1965-1966	43512	12259
1966-1967	16195	13272
1967-1968	50184	15007
1968-1969	53578	15971
1969-1970	61399	17216

Yıllar	Üniversiteler top.	Ankara Üniversitesi	Orta Doğu Tek. Ünivers.	Hacettepe üniversitesi	İstanbul Üniversitesi	İstanbul Tek. Üniversitesi	Boğaziçi Üniversitesi	Ege Üniversitesi	Atatürk Üniversitesi	Karadeniz Tek. Üniver.	Yıllar	Yüksek Okul Öğr. Üyesi											
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K		E	K										
ÖĞRETİM ÜYELERİ																							
1965-66	3107	926	1185	367	332	98	261	126	841	226	330	57		263	103	133	32	23	3	1965-66	1331	442	
1970-71	4913	1469	1248	370	647	160	443	221	1132	425	433	84		508	146	304	57	101	3	1970-71	2036	613	
1972-73	5719	1840	1395	424	593	127	599	416	1197	486	571	101	78	32	573	159	514	77	201	18	1971-72	2742	869
ÖĞRENCİLER																							
1965-66	41911	13650	13199	4702	2940	555	531	364	19971	7655	3100	134		1128	456	1219	139	354	9	1965-66	35007	6741	
1970-71	60660	16079	12433	3994	5564	936	1113	204	25076	8096	6745	413		5404	1252	2255	225	1262	50	1970-71	77099	15955	
1972-73	59413	15289	11192	3440	5895	1024	2744	1463	21786	6539	6577	507	687	314	5432	1572	3046	256	1895	101	1971-72	76603	17513
DİPLOMA ALANLAR																							
1965-66	4047	1323	1531	561	151	45			1745	620	337	16		101	67	182	14			1965-66	4080	1161	
1970-71	8387	2298	1908	746	775	147	121	83	3053	1003	966	56		1000	219	463	39	101	5	1970-71	10053	2118	

KAYNAKÇA

Akgüner, Tayfun. "Atatürkçülük İdeolojisi," **Atatürk ve Bugünün Türk Gençliği**. İstanbul: Mustafa Kemal Derneği Yayınları, 1986.

Akgül, Seçil. "Tevhid-i Tedrisat" **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları No: 91, 1983.

Akgün, Nebahat. "Türk Basınında (1860-1876) Yılları Arasında Aile ve Kadın." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.

Akyüz, Yahya. "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi," **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları No: 91, 1983.

-----, "Atatürk ve Öğretmenler", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları No: 91, 1983.

Altınal, Şengül. "Basının Kamuoyu Oluşturma İşlevine Örnek olarak: Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (1920-1934)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

Apatay Çetinkaya. **Türklerin Oba-Toplum Yaşantısındaki Düşünce ve İnançlarından Atatürk Türkiye'sinin Türk Kadınına**. İstanbul:1996.

Arat, Necla. **Kadın Sorunu**, İstanbul:1980.

-----, "Yaşanan Örneklerinde Şariat ve Kadın," **Kadınların Gündemi**. İstanbul: Say Yayınları, 1997.

Arat, Zehra. "Kemalizm ve Türk Kadını" **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988.

Arıkan, Türkan. **Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet** Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

Armaner, Neda. "İslamiyet'in Kadına Verdiği Haklara ve Getirdiği Değerlere Genel Bakış." Ankara: **Kadının Sosyal Hayatı İnceleme ve Araştırma Derneği Yayınları**:12, 1975.

-----, "Atatürk Din ve Laiklik," **Atatürkçülük (II.kitap)**. Ankara: Genkur.Basımevi, 1983.

· Ateş, Toktamış. **Türk Devrim Tarihi**. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1989.

Ayral, Türkan. "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim," **Atatürk ve Kadın Hakları**. Ankara: 1983.

Aytaç Kemal. "Atatürk'ün Eğitim Görüşü," **Atatürkçülük (II.kitap)**. Ankara: Genkur.Basımevi, 1983.

Başgöz İlhan. **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Berker Aziz. **Türkiye'de İlköğretim**. Ankara: 1945.

Binbaşioğlu, Cavit. **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi: Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Tarihi Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: MEB Yayınları No: 2795, 1995.

Bursalıoğlu, Ziya. "Atatürkçü Eğitim Üzerine," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. I,3 Temmuz 1985.

Celasun, Zehra. "Maarifte Kadın," **Tarih Boyunca Kadın**. İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1946.

Cırıtlı, H.Hüsnü. "İlköğretim," **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları No: 91, 1983.

Coporal, Bernard. **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**. (Çev.:Ercan Eyüpoğlu), (1919-1970) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

Cumhuriyet, 25 Eylül 1934.

Cumhuriyet, 6 Aralık 1934.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri. Ankara:Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları: 6, 1946.

Çakır, Serpil. **Osmanlı Kadın Hareketi**. 2.Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

Deligönül, Mehmet, **Atatürk'ten (Seçki)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,1982.

Doğramacı, Emel. **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, 3.Basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1997.

Doğramacı, İhsan. “Atatürk ve Eğitim,” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1,3 (Temmuz 1985)

Durakbaşı, Ayşe. “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler,” **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988.

Ergun Mustafa. “Eğitim ve Kültür İnkılabı,” **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1 / 2: Atatürk İnkılapları**. Ankara: YÖK Yayınları:6, 1989.

Erkal, Mustafa. **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**. Ankara: 1990.

Ertuğrul, Gülden. “Anadolu’da Türk Kadınının Statüsü,” **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**. I,2., 1988.

Feyzioğlu, Turhan. “Atatürk ve Kadın Hakları,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. 2,6 (Temmuz 1986)

Giritli, İsmet. “Atatürk ve Laiklik” İstanbul: **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II**. 1987.

Gümüşoğlu, Firdevs. “Cumhuriyetin Devrimci Eğitiminin ve Bugünkü Eğitimin Kadına Yaklaşımı (1928-1998), **Aydınlanmanın Kadınları**. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Klubü,1988.

-----, “Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1923-1998), **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**. İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988.

Güneş, Firdevs. **Yetişkin Eğitimi:Halk Eğitimi**. Ankara: Ocak Yayınları, 1996.

Güz , Nüket. “Atatürk ve Türk Kadını”. İstanbul: **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II**. 1987.

İçli, Tülin. “Atatürk ve Türk Kadını,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. IX.25, Kasım 1992.

İnan, Afet. **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**. 3.Basım İstanbul:1975.

-----, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.

İnan M, Rauf. "Tarihte Türk Kadını" **Atatürk ve Türk Kadını**. İstanbul: Arkın Kitapevi, 1991.

----- . "1920'lerde Türk Milli Eğitimi," **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:91, 1983.

Karagözoğlu, Galip. "Atatürk İnkılabının Yerleşmesinde Eğitimin Rolü ve Yeri," **Atatürkçülük (II.kitap)**. Ankara: Genkur.Basımevi, 1983.

Kartekin, Enver. **Devrim Tarihi ve Türkiye Rejimi**. 2.Basım, İtimat Matbaası.

Kemalist. İstanbul: YTÜ Atatürkçü Düşünce Topluluğu Yayın Organı. Yıl.2 s.8

Kepkep, Naci. "3 Mart 1924'de Üç Devrim Yasası" (Panel Konuşmaları). İstanbul: Yıldız Üniversitesi Yayını, 1989.

Kırkpınar, Leyla."Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın," **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988.

Koçer, Hasan Ali. **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2168, 1992.

----- . **Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler**. (Ankara: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları No:3, 1975)

Kodaman, Bayram. **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1988.

Kurnaz, Şefika. **II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**. İstanbul: M.E.B.,1986.

Kutay, Cemal. **Ardında Kalanlar**. İstanbul 1988.

Memişoğlu, Şenol, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Hakları." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988.

Moroğlu, Nazan."Türk-Alman-İsviçre Kanunlarında Kadın Erkek Eşitliği," **Kadınların Gündemi**. İstanbul: Say Yayınları, 1997.

Oktay, Ayla. "Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretimin Tarihsel Gelişimi," İstanbul: **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II**, 1987.

Oğuzkan, Turhan. "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim," **Atatürkçülük (II. Kitap)**. Genkur. Basımevi, 1983.

Özalp, Reşat ve Ataüinal Aydoğan. "Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar" **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:91, 1983.

Özbudun, Ergun. "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. 1,1 Kasım 1984.

Öztürk, Cemil. "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Atatürk Dönemi Eğitimi ve Kültür Politikası Üzerine Görüşleri," **Milli Eğitim (Eğitim-Sanat-Kültür)**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3075, Sayı: 133, (Ocak-Şubat-Mart)1997.

Öztürk, Kurultay. "Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir," İstanbul: **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II**, 1987.

Sarıoğlu, Hüseyin. "Öğretmenlere Saygı İnsanlık Borcudur," **Kemalizm**. Türkiye Kemalistler Teşkilatı Yayını, Sayı, 414, Yıl:35. Ocak 1997.

Tan, Mine. "Cumhuriyet'te Çocuktular," **Aydınlanmanın Kadınları**. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Klubü, 1988.

Tarakçıoğlu, Nurettin. "3 Mart 1924'de Üç Devrim Yasası," (Panel Konuşmaları). İstanbul: Yıldız Üniversitesi Yayını, 1989.

Taşkıran, Tezer. **Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları**. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Yayınları:5 Başbakanlık Basımevi, 1973.

Tekül, Nüvit. "Atatürk ve Üniversite," İstanbul: **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı III**, 1988.

Tercüman, 5 Aralık 1934.

Tezel, Sıdika, **Atatürk ve Kadın Hakları**. Ankara: 1983.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler**. Cilt I. İstanbul 1984.

Turan, Kemal. **Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Rüştü Uzel.** İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 3075, 1992.

Uluçay Çağatay. **Haremden Mektuplar.** İstanbul: 1956.

Üçok, Bahriye. **Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.

Vardar Berke. "Atatürk ve Dilbilim," İstanbul: İ.Ü. **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II.** 1987.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. **Atatürk İlkeleri ve Türk Kadınlığının Çilesi.** İzmir: İzmir Meslek Kadınları Klübünün Yayınları: 4 1970.

Versan, Vakur. "Atatürk ve Milli Eğitim," İstanbul: İ.Ü. **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı I.** 1986.

Yavuzer, Haluk. "Atatürk'ün Eğitim Politikası," İstanbul: İ.Ü. **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II.** 1987.

Yazman, Aslan Tufan. **Atatürk'le Beraber, Devrimler, Olaylar, Anılar (1919-1939).** (2.Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

Yılmaz, Yücel. "Atatürkçülük'de Akılcılığın Bilim ve Teknoloji ile Eşdeğerliliği," İstanbul: . **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı II.** 1987.

Yüzbaşıoğlu, Muammer. **Atatürk'ü Anmak.** İstanbul: 1981.